

SOCIAL SCIENCES UNIVERSITY
OF ANKARA
NORTHERN CYPRUS CAMPUS

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
LEFKOŞA BÜYÜKELÇİLİĞİ

ASEAD
EURASIA SOCIO-ECONOMIC RESEARCH ASSOCIATION

Social Sciences University of Ankara in Collaboration with Northern Cyprus and Eurasia Socio-Economic Research Association

6th International KAYES Congress

THE EASTERN MEDITERRANEAN VISION OF TÜRKİYE AND THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS: ECONOMIC AND POLITICAL REFLECTIONS

PROCEEDINGS BOOK

ISBN: 978-605-74919-7-8

asead.org.tr

19-21 OCTOBER 2023

ASBU NORTHERN CYPRUS CAMPUS CONFERENCE HALL
ASBU NORTHERN CYPRUS CAMPUS HASPOLAT/NICOSIA

Online

In-Person

kayes.asead.org.tr - kktc.asbu.edu.tr

@aseadtr/

@asbukktc/

KAYES-2023

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ
YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ
19-21 EKİM 2023
LEFKOŞA / KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ

6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ
MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS
19-21 OCTOBER 2023
NICOSIA / TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

KONGRE SEKRETERYASI/CONGRESS SECRETARIAT

Tuğçe DALLI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

DİZGİ

Tuğçe DALLI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

ISBN: 978-605-74919-7-8

Kongrenin Bilim ve Düzenleme Kurulu, bildiri sahiplerinin belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek etik ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp tam metin kitapçığında yer alan metinlerin sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

The claims and opinions expressed in these abstracts belong to the author(s), and do not necessarily reflect the claims and opinions of the Congress Scientific and Organizing Committees. The Committees are not responsible for the violation of ethics in these full papers, if there is any.

BİLİM KURULU/ SCIENTIFIC COMMITTEE

- ❖ Prof. Dr. Abderrezzak BENHABİB (University of Tlemcen – Cezayir)
- ❖ Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK (İnönü Üniversitesi Rektör Yardımcısı)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ (Hacettepe Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ahmet Yılmaz ATA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA (Kazakistan – L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ali AYATA (Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ali Haluk PINAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA (Kırgızistan Manas Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Aydın USTA (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Bengül Gülümser KAYTANCI (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Birol AKGÜN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Canan ÇETİN (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Erişah ARICAN (Marmara Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Ersan ÖZ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Furkan EMİRMAHMUTOĞLU (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Güler GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Hamid FALATOONZADEH (University of Redlands – ABD)
- ❖ Prof. Dr. Harun BAL (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Haşim AKÇA (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Havva TUNÇ (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Houria YEKHLEF (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Hüseyin AĞIR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Igor KRYUCHKOV (Rusya Federasyonu Kuzey Kafkasya Federal Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. İsmail ÇEVİŞ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Kemal YILDIRIM (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Mehmet İŞLEYEN (Bursa Teknik Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN (Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü)
- ❖ Prof. Dr. Mohammed BENBOUZIANE (University of Tlemcen – Cezayir)
- ❖ Prof. Dr. Mohammad Kabir HASSAN (University of New Orleans – ABD)
- ❖ Prof. Dr. Mohammad SAFARZADEH (USC School of Business – ABD)
- ❖ Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Muhammet Ensar YEŞİLYURT (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Muhsin KAR (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banka Meclis Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Mustafa AKAL (Sakarya Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Mustafa Serdar İSPİR (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Müslüme NARİN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Omair ANAS (Hindistan)
- ❖ Prof. Dr. Reşat CEYLAN (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ (Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü)
- ❖ Prof. Dr. Samia NOUR (Sudan Hartum Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Selim KAYHAN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Tamer KOÇEL (Emekli Öğr. Üyesi)
- ❖ Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Prof. Dr. Tony ROYLE (University of York)
- ❖ Prof. Dr. Yusuf KARAKILÇIK (İnönü Üniversitesi)

- ❖ Doç. Dr. Ali Özgür KARAGÜLLE (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Arif Selim EREN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Cemil ÇİFTÇİ (Pamukkale Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Damira COPAROVA (Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Ebru DEMİRCİ (İstanbul Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC))
- ❖ Doç. Dr. Elwasila Saeed Elamin MOHAMED (Sudan Hartum Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Enver GÜNAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Hakan EYGÜ (Atatürk Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. İbrahim ALİYEV (Azerbaycan Turizm ve Menecment Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. İlyas OKUMUŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Mehmet Akif Kara (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Meltem ERDOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Mustafa BAYLAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Müslüm POLAT (Bingöl Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Osman AĞIR (İnönü Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÜNLÜ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Cem ENGİN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNALAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Nazim CAFEROV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Shoirakhon NURDİNOVA (Namangan State University)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Ozan KAHRAMAN (Sakarya Üniversitesi)

KONGRE DÜZENLEME KURULU / CONGRESS EXECUTIVE BOARD

Düzenleme Kurulu Başkanı / President of the Executive Board

- ❖ Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK

Düzenleme Kurulu / Executive Board

- ❖ Prof. Dr. Mohammad SAFARZADEH (USC Marshall School of Business – ABD)
- ❖ Prof. Dr. Mohammed BENBOUZIANE (University of Tlemcen – Cezayir)
- ❖ Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Aliye AKIN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Elwasila Saeed Elamin MOHAMED (University of Khartoum – Sudan)
- ❖ Doç. Dr. Mustafa BAYLAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Doç. Dr. Sena TÜRKMEN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNALAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Seyil NAJIMUDINOVA (Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Volkan NURÇİN (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Kuzey Kıbrıs)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Zeki AKÇAM (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Kuzey Kıbrıs)
- ❖ Arş. Gör. Tuğrul AVCI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Organizasyon Komitesi / Organizing Committee

- ❖ Dr. Ayşe ERYER (Bağımsız Araştırmacı)
- ❖ Dr. Öğr. Üyesi Dilek ATILGAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Bahar OĞUL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Esra GÜNDEŞLİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Gülsen KOZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Melike Hayriye KARA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuğçe DALLI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

KATILIMCI LİSTESİ / LIST OF PARTICIPANTS

Yurt İcinden Katılımcılar / Participants from Turkey

- ❖ Ahmet Yılmaz ATA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ashfak Ahmad KHAN (Karabük Üniversitesi)
- ❖ Aşkın İnci SÖKMEN (İstanbul Arel Üniversitesi)
- ❖ Aybike Elif AKGÜN (Elmacıoğlu Hukuk Bürosu)
- ❖ Ayşe Betül AKPINAR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ayşe ERYER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Bilun ELMACIOĞLU (Elmacıoğlu Hukuk Bürosu)
- ❖ Çetin İZGİ (İğdır Üniversitesi)
- ❖ Dilek ATILGAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Esra BADEM (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Esra GÜNDEŞLİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Esra TORUN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Ferid ÖNDER (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Fikret IŞIK (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
- ❖ Gülferah ERTÜKMEN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Gülsen KOZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Hüseyin AĞIR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- ❖ İbrahim ÖRNEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ İlyas OKUMUŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Javed ZAFAR (Karabük Üniversitesi)
- ❖ Mehmet Akif KARA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Melahat Batu AĞIRKAYA (İğdır Üniversitesi)
- ❖ Melike Hayriye KARA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mikail BAYIR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mustafa BAYLAN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Mustafa ILDIRAR (Çukurova Üniversitesi)
- ❖ Oğuz CİĞERLİOĞLU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Rabia İjlal ERKENEZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Rabia Meriem BENBOUZIANE (İstanbul Teknik Üniversitesi)
- ❖ Selvi YILDIRIM (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Sena TÜRKMEN (Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi)
- ❖ Seyhan TAŞ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Şüheda GÜZEL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuba AKSU (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Tuğçe DALLI (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Yunus Emre KÖK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Yusuf EKİNCİ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
- ❖ Zeliha Nur BEKİT (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Yurt Dışından Katılımcılar / Participants from Abroad

- ❖ Abdelkrim BOUKADA (University of Tlemcen – Algeria)
- ❖ Abderrezzak BENHABİB (University of Tlemcen – Algeria)
- ❖ Asmaa HAMDOUNE (University of Sidi Belabbes – Algeria)
- ❖ Djilali BENSAOULA (Tlemcen City Council – Algeria)
- ❖ Elwasila Saeed Elamin MOHAMED (University of Khartoum – Sudan)
- ❖ Fatima BENBOUZİANE (University of Tlemcen – Algeria)
- ❖ Halima BAHRI (Oran Graduate School of Economics – Algeria)
- ❖ Jawhar KHELKHAL (University of Tlemcen – Algeria)
- ❖ Levan EFREMIDZE (Claremont Graduate University – USA)
- ❖ Meriem ASSAS (University of Skikda – Algeria)
- ❖ Mohamed ABDULKARİM (Independent Researcher – Syria)
- ❖ Mohamed BENBOUZIANE (University of Tlemcen – Algeria)
- ❖ Ozan SULA (Claremont Graduate University – USA)
- ❖ Rym BOUCHELIT (University Center of Maghnia – Algeria)
- ❖ Seyil NAJIMUDINOVA (Kyrgyz-Turkish Manas University – Kyrgyz)
- ❖ Thomas D. WILLETT (Claremont Graduate University – USA)
- ❖ Yongseok CHOI (Claremont Graduate University – USA)
- ❖ Zamira OSKONBAEVA (Kyrgyz-Turkish Manas University – Kyrgyz)

İÇİNDEKİLER / TABLE of CONTENTS

İKİLİ ANTLAŞMALAR ÖZELİNDE DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ SAHASI SINIRLANDIRMALARI VE HİDROKARBON REZERVLERİNE ERİŞİM.....1 Aybike Elif AKGÜN Bilun ELMACIOĞLU	
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE TURİZMİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ...17 Esra BADEM	
SOSYAL DÖNÜŞÜMDE GÖÇ OLGUSU: TÜRKİYE DURUM İNCELEMESİ..... 27 Melahat Batu AĞIRKAYA	
DOĞU AKDENİZ ENERJİ REKABETİNDE ÜLKELERİN ÇIKAR ÇATIŞMALARI..... 41 Ahmet Yılmaz ATA Melike Hayriye KARA	
DÜNYADAKİ ENERJİ DENKLEMİNDE DOĞU AKDENİZ'İN YERİ 55 Şüheda GÜZEL	
TÜRKİYE VE KKTC ARASINDAKİ TARIMSAL DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİNDEN KANITLAR.....62 Yusuf EKİNCİ	

**İKİLİ ANTLAŞMALAR ÖZELİNDE DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ SAHASI
SINIRLANDIRMALARI VE HİDROKARBON REZERVLERİNE ERİŞİM**

*Aybike Elif AKGÜN¹
Bilun ELMACIOĞLU²*

Öz

Doğu Akdeniz, 10 ülkenin kıyısı bulunan bir denizdir önemli uluslararası boğaz ya da deniz yollarının kesişimindedir ve deniz yetki alanları bakımından da tartışmalı bir konumda bulunmaktadır. Yetki alanlarına ilişkin kıyıdaş ülkelerce çeşitli ikili antlaşmalar ihdas edilmekte, mümkün olan en geniş yetki sahasına ulaşacak şekilde düzenleme yapılması yoluna gidilmekteyse de ilgili düzenlemelerin diğer ülkelerin kıta sahanlığının daralmasına sebep olması sebebi ile toplu bir mutabakat sağlanamamıştır. Doğu Akdeniz deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hukuki ve siyasi bir mesele olmanın yanında enerji kaynaklarına erişim açısından da önemlidir. Zira Doğu Akdeniz diğer enerji kaynaklarının yanında hidrokarbon enerjisi bakımından da son derece zengindir ve Doğu Akdeniz'deki Hidrokarbon rezervleri birçok ülke için de önemli bir rekabet aracı haline gelmiştir. Bu hali ile Doğu Akdeniz'in hidrokarbon kaynaklarının kullanılabilmesi için uluslararası deniz hukuku kapsamında yetki sınırlarının değerlendirilmesi ve uluslararası deniz hukukunun kaynakları ışığında belirleme yapılması gerekmektedir. Çalışmanın amacı Doğu Akdeniz deniz yetki sınırlandırması meselesini ikili antlaşmalar özelinde incelemek ve deniz yetki sahası sınırlandırmalarını hidrokarbon kaynaklarına erişim noktasında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: *Deniz Hukuku, Deniz Yetki Alanları, Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği*

**MARITIME JURISDICTIONAL DELIMITATION AND ACCESS TO
HYDROCARBON RESERVES IN THE EASTERN MEDITERRANEAN UNDER
BILATERAL TREATIES**

Abstract

The Eastern Mediterranean is a littoral sea of 10 countries and is located at the crossroads of the continents of Asia, Africa and Europe and major international straits or sea lanes. Although various bilateral agreements have been signed by the littoral states and arrangements have been made to obtain the widest possible jurisdiction, no consensus has been reached because the arrangements narrow the continental shelf of other countries. The delimitation of maritime jurisdiction is not only a legal and political issue, but also important in terms of access to energy resources. The Eastern Mediterranean is rich in hydrocarbon energy, among other energy resources, and to benefit from the hydrocarbon resources of the Eastern Mediterranean, jurisdictional boundaries need to be evaluated and determined within the scope and light of the maritime law. The aim of this study is to examine the delimitation of maritime jurisdiction in the Eastern Mediterranean in terms of bilateral agreements and to evaluate the delimitation of jurisdiction in terms of access to hydrocarbon resources.

¹Avukat, Elmacioğlu Hukuk Bürosu, a.elifakgun@gmail.com

²Avukat, Elmacioğlu Hukuk Bürosu, bilun@elmacioglu.av.tr

Keywords: *Eastern Mediterranean, Energy Security, Maritime Law, Maritime Jurisdiction Are*

1. Giriş

Doğu Akdeniz, 10 ülkenin kıyısı bulunan bir denizdir ve Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında ve İstanbul ve Çanakkale Boğazı, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık gibi önemli uluslararası boğaz ya da deniz yollarının kesişiminde ve son derece stratejik bir konumdadır. Ayrıca Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaşımını sağlayan, enerji ulaşım hatlarını kontrol eden ve dünya ticaretinin yaklaşık üçte birini bünyesinde barındıran çok önemli bir kesişim noktasıdır (Yaycı, 2011: 13). Bu stratejik konumu ve coğrafi özellikleri nedeniyle Doğu Akdeniz yetki alanları bakımından da tartışmalı bir konumda bulunmaktadır. Deniz yetki alanları, 21. yüzyıl itibarıyla deniz yatağından istifade edilebilir derinliğin artması sonucunda Doğu Akdeniz açısından çok daha rekabetçi bir alana dönüşmüştür zira Doğu Akdeniz'in doğalgaz ve Hidrokarbon rezervleri özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi bir rekabet alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Doğu Akdeniz, stratejik bir konumda bulunduğu gibi çok sayıda ülkenin kıyısı bulunan bir denizdir ve deniz yetki alanlarına ilişkin kıyıdaş ülkeler arasında herhangi bir mutabakata varılması henüz mümkün olmamıştır. Zira devletin egemenlik sahası sadece kara ülkesi ile sınırlı değildir ve ülkeler deniz yetki alanlarında bulunan deniz sahasından da istifade edebilmek imkanına sahiptir. Doğu Akdeniz'in zengin yeraltı kaynakları ve bulunduğu stratejik konum, tüm kıyıdaş devletler açısından Doğu Akdeniz üzerinde mümkün olduğu kadar geniş deniz yetki sahası elde etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda Doğu Akdeniz ve bölgede bulunan kaynaklardan istifade edilebilmesi hususunda göz önünde bulundurulması gereken ilk unsur, uluslararası deniz hukuku uyarınca deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesidir. Deniz alanlarının sınırlandırılması meselesi uluslararası teamül kuralları kapsamında şekillenmişse de iki temel sözleşme göze çarpmaktadır, tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS). Her iki sözleşme ile de deniz alanlarının hakkaniyete uygun ve coğrafyanın özel nitelikleri göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerektiği belirlenmiştir. Ayrıca deniz yetki alanlarının tespiti noktasında ilk hedeflenen sonuç sınırların karşılıklı mutabakat ile belirlenmesidir ve kıyıdaş devletlerin temel ilkelere riayet ile mutabakata varmaları neticesinde deniz yetki alanlarının tespitine ilişkin ikili anlaşmalar ihdas etmeleri önünde bir engel de söz konusu değildir. Çok sayıda kıyıdaş ülkeye ev sahipliği yapan Doğu Akdeniz açısından da çok sayıda ikili anlaşma ihdas edilmiştir ancak söz konusu bu anlaşmalar birbiri ile çakışan deniz yetki alanları tespit etmekte olduklarından henüz toplu bir mutabakata varılması söz konusu olmamıştır.

Doğu Akdeniz üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda bölgenin büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olduğu keşfedilmiştir ancak kıyıdaş devletlerin bu rezervlerin sadece deniz yetki alanlarında kalan kısmından istifade edilebilmeleri mümkündür. Bu sebeple deniz yetki alanlarının tespiti enerji kaynaklarına erişim açısından son derece önemli bir konu olarak gündeme gelmektedir. Doğu Akdeniz'in özel şartları ve deniz yetki alanlarına ilişkin ikili

anlaşmaların mevcudiyeti, enerji kaynaklarına erişimin ve bu kaynaklardan istifade edilebilmesi adına öncelikli olarak deniz yetki alanlarının tespit edilmesi elzemdir.

Bu çalışmanın amacı; Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesini ikili anlaşmalar özelinde incelemek ve deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesinin hidrokarbon kaynaklarına erişim üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmada deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hususu Doğu Akdeniz ve deniz yetki alanlarına ilişkin yapılmış ikili anlaşmalar özelinde incelenmiş olup uluslararası deniz hukukun diğer temelleri farklı çalışmaların konusu olabilecekleri sebebiyle çalışma dışında bırakılmıştır.

2. Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Temel Kurallar

Rekabet halinde olan kıyıdaş ve kıyıdaş olmayan ülkelerden en yüksek düzeyde uzlaşmazlık Türkiye-GKRY-Yunanistan-KKTC bünyesinde yaşanmaktadır (Türkeş, 2021: 86). Bu durum, deniz yetki alanları ve devletlerin deniz yetki alanlarını belirlemesindeki unsurların incelenmesi gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Uluslararası Deniz Hukuku kapsamında özellikle “Kıta Sahanlığı” ve “Münhasır Ekonomik Bölge” kavramlarının ne anlam geldiği ve uluslararası hukukta nasıl açıklandığı da önemlidir. Deniz alanlarının sınırlandırılması, kodifikasyon süreci kapsamında uluslararası sözleşme hükümlerine yansıyan hukuk kuralları ile Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve diğer hakem mahkemelerinin kararları doğrultusunda gelişen örf ve adet hukuku kuralları çerçevesinde yapılmaktadır (Doğru, 2015: 519). Deniz yetki alanlarının tespiti hususunda dikkate alınması gereken ilkeler “hakça ilkeler” olarak isimlendirilirler (Sali, 2022: 43). Bu anlamda Doğu Akdeniz’in kendine has “özel durumları/özellikleri” bünyesinde barındırdığının altını çizmekte fayda vardır.

Konuyla ilgili uluslararası mevzuat açısından iki temel uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Bu sözleşmeler, 1958 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) şeklinde sıralanabilir. Sözleşmelerin sınırlandırmaya ilişkin hükümleri daha çok “devlet uygulamaları” ve “yargı içtihatlarının” formüle edilmesiyle oluşturulmuştur (Doğru, 2015: 520). Cenevre sözleşmesi Kıta Sahanlığı kavramı ve deniz yetki alanlarının sınırlarının belirlenmesi için hayata geçirilen uluslararası bir sözleşmedir. Kıta sahanlığı sözleşmedeki tanımı ile jeolojik açıdan kıyı devletinin kara ülkesinin denizin altında devam eden uzantısına verilen addır. Sözleşme ile belirlenen kurallar doğrultusunda; iki veya daha çok devletlerin ülkeleri aynı kıta sahanlığına bitişik ise, bunların ülkeleri ister karşı karşıya ister bitişik olsun, her iki durumda da kıta sahanlığının sınırı, kural olarak, “ tarafların anlaşmasıyla” saptanacaktır. Mutabakata varılması söz konusu olmazsa ve “özel durumlar” farklı bir sınırın saptanmasını haklı kılmıyorsa, kıta sahanlığı sınırlandırılması “eşit uzaklık” ilkesine göre yapılacağı belirlenmiştir.

BMDHS ile sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihe kadar bir uluslararası teamül olarak uygulanan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) kavramı, sözleşme ile yazılı olarak düzenlenmiştir. Sözleşmedeki tanıma göre MEB, karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölge olup karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar uzanan bir deniz alanıdır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Sözleşmenin 55-60. maddeleri 200 deniz mili boyunca üye Ülkelere canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesi, denize ilişkin genel araştırma yapma hakkı, deniz üzerine tesis inşa etme, denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliğini düzenlemektedir. 74 ve 83. maddelere göre; sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletler arasında kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge sınırlandırması, 'hakkaniyete uygun' bir çözüme ulaşmak maksadıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38'inci maddesinde de yer aldığı üzere uluslararası hukuka uygun olarak 'anlaşma' ile belirleyeceklerdir (Doğru, 2015: 521). Sözleşme ile vurgulanan temel husus hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşılması olup eşit uzaklık gibi bir sınırlama metoduna atıf yapılmamıştır. Türkiye her iki sözleşmeye de imza koymamış ve taraf olmamıştır. Ancak genel olarak hem BMDHS hem de Cenevre Sözleşmesinin temel hükümlerini uygulamaktadır. Yunanistan ve GKRY sözleşmeye imza koyarak taraf olmuştur. BMDHS ayrıca Avrupa Birliği tarafından AB mühtesebatının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Deniz yetki alanlarının tespiti konusunda zikredilen hakça ilkeler temelde yargı kararları ışığında genişleyip gelişmektedir. Söz konusu ilkelerin ilki kara denize hakimdir ilkesidir. Söz konusu ilke uyarınca deniz yetki sınırları, ancak denize sınırı olan bir toprak parçasının mevcudiyeti ile mümkündür. Maine Körfezi davasında Divan tarafından hakça ilkelerin sistematik sıralamasının mümkün olmadığını belirtilmiş ve sırayla sayılan bazı hakça ilkelerin başında "kara denize hakimdir" ilkesine yer verilmiştir (Case Concerning Delimitation of the Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area, 1984). Bir diğer ilke "doğanın yeniden şekillendirilemeyeceği" ilkesidir. İlke uyarınca denizler üzerinde devletlerin kurmuş oldukları egemenlik coğrafi unsurlardan doğmaktadır (Açıkgönül, 2012: 109) ve sınırlandırma coğrafi koşullara en uygun şekilde belirlenmelidir. Kuzey Denizi Kıta Sahanlığı davalarında "Kıyı uzunlukları birbirine kabaca eşitken, sırf özel bir coğrafi koşuldandır dolayı bir devletin komşularından büyük ölçüde farklı bir kıta sahanlığı kullanacak olması kabul edilemez bir durumdur" şeklinde doğanın yeniden şekillendirilemeyeceği somutlaştırılmıştır (North Sea Continental Shelf Case between Federal Republic of Germany/ Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, 1969). Mahkeme kararları ile somutlaşan bir diğer ilke de açık denizlere erişimin kesilmemesi ilkesidir. Kuzey Denizi Kıta sahanlığı davalarında "... coğrafi olarak ilgili devletlerin her birinin topraklarının doğal uzantısının, diğerinin doğal uzantısına tecavüz etmemesi gerekmektedir..." (North Sea Continental Shelf Case between Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands, 1969) şeklinde somutlaşan ilkede kıyı devletinin yakınında bulunan deniz bölgesinin diğer kıyı devletlerine bırakılmasının önüne geçilerek daha adil bir paylaşım hedeflenmiştir. Dikkate alınan bir diğer ilke de orantılılık ilkesidir. İlke uyarınca taraf devletlere bırakılacak deniz yetki alanları ile bu devletlerin sahip oldukları kıyı uzunlukları arasındaki oranın dengeli olması gerekmektedir. Söz konusu ilke Libya-Malta Davasında Uluslararası Adalet Divanı tarafından "esaslarında orantılılık faktörü, doğaya saygı duyulması gerekliliğini ifade eden hakça ilkeden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, karşılaştırıldığında büyük ölçüde benzer olan kıyıların, ... farklı muamele görmemesi gerekir" (Case Concerning The Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta, 1985) şeklinde de ifade edildiği üzere diğer hakça ilkelerle ve özellikle coğrafyanın yeniden şekillendirilememesi ilkesi ile yakından ilişkilidir. Deniz yetki alanlarının belirlenmesinde dikkate alınacak son ilke sınırlandırılmanın ilgili/özel koşullar nispetinde yapılması

gerekmektedir. Söz konusu ilke uyarınca hakkaniyetli bir sonuca ulaşılabilmesi için sınırların tespitinde tüm koşulların dikkate alınması elzemdir. İlgili/özel koşullar başlı başına bir sınırlandırma ölçütü olanın ötesinde tamamlayıcı bir ilke olarak göze çarpmaktadır. Her ne kadar ilgili koşullara ilişkin net bir liste üzerinde uzlaşılmamış olsa da Birleşmiş Milletlerce yayınlanan el kitabında bir liste mevcuttur. Buna göre “ilgili koşullar”; coğrafi ve coğrafi olmayan koşullar olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Coğrafi koşullar arasında, sınırlandırılacak alanın coğrafi yapısı, kıyının konfigürasyonu, ilgili kıyı şeritlerinin uzunlukları, kıyıların konkav-konveks yapısı, adalar ile kayalıkların varlığı, deniz yatağı ve toprak altının jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri, hidrokarbon kaynakları ile balıkçılık kaynakları, üçüncü devletlerin varlığı sayılmaktadır. Coğrafi olmayan faktörler arasında ise, ekonomik faktörler, taraf devletlerin siyasi ve güvenlik politikaları zikredilmektedir. Çoğu durumda devlet uygulamaları, coğrafi unsurların, deniz yetki alanları belirlenirken dikkate alınan ana koşullar olduğunu göstermektedir (Sali, 2022: 45). Ayrıca uluslararası deniz hukuku teamülü uyarınca kıyıdaş devletlerin temel ilkelere riayet ile mutabakata varmaları neticesinde deniz yetki alanlarının tespitine ilişkin ikili anlaşmalar ihdas etmeleri önünde bir engel de söz konusu değildir ve hatta deniz yetki alanlarının tespiti noktasında ilk hedeflenen sonuç sınırların karşılıklı mutabakat ile belirlenmesidir. Haliyle çok sayıda ülkenin kıyısı bulunan Doğu Akdeniz üzerinde de çok sayıda ikili anlaşma ihdas edilmiştir. Doğu Akdeniz’in özel durumu kapsamında, deniz ve denizaltı kaynaklarından yararlanılabilmesi ve özellikle hidrokarbon kaynaklarına erişim hususunda ikili antlaşmalara değinilmesi son derece önemlidir.

3. Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Temel İkili Antlaşmalar

Doğu Akdeniz’de, deniz alanlarının sınırlandırılmasına dair bugüne kadar bazı ikili antlaşmalar gerçekleştirilmiştir. İkili antlaşmalar sürecinin ilk adımını, 17 Şubat 2003 tarihinde yaptıkları MEB sınırlandırma antlaşması ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Mısır atmışlardır. Bu antlaşmayı sırasıyla, 17 Ocak 2007 Lübnan GKRY MEB Sınırlandırma Antlaşması, 17 Aralık 2010 İsrail GKRY MEB Sınırlandırma Antlaşması, 21 Eylül 2011 Türkiye KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması ve 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye ve Libya Sınırlandırma Antlaşması, 6 Ağustos 2020 tarihli Yunanistan-Mısır Arasında İmzalanmış Sınırlandırma Antlaşması ve 27 Ekim 2022, Lübnan ile İsrail Arasında Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Antlaşması izlemiştir (Acer, 2020: 15).

3.1. 17 Şubat 2003 Tarihli GKRY-Mısır MEB Sınırlandırma Antlaşmaları

17 Şubat 2003 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında MEB sınırlandırmasını öngören antlaşma onaylanmıştır. Söz konusu antlaşmada iki ülke arasında sınır olarak orta hat belirlenmiştir. Söz konusu antlaşma ile GKRY o tarihe kadar sahip olduğu deniz alanının dört katı fazlası bir alanda egemenlik haklarına sahip olması ön görülmüşken Mısır’ın yaklaşık 12.000 km kıta sahanlığı/MEB kaybı yaşamaya sonuca doğurmuştur. Söz konusu bu alan Mısır’ın toplam yüz ölçümünün %1’ine tekabül ettiği gibi Kıbrıs Adası’ndan daha büyüktür (Başeren, 2010: 22). Mısır kendi MEB’inde bulunan doğal kaynakları

uzun bir süredir işlemektedir. Bahse konu antlaşmanın imzalanmasından önce Mısır'ın GKRY elçisi tarafından sıklıkla GKRY ve Mısır arasında doğal gaz sahasında ortak işletmeler oluşturulmasının söz konusu olduğu ve iki devlet arasında deniz hukuka ilişkin çıkacak uyuşmazlıkların kolayca sonuçlanabileceği beyan edilmiştir. Bu noktada Mısır tarafından müzakere açısından tanınan tek bir "Kıbrıs" olduğu ve muhatap olarak da GKRY'nin tanındığını bildirmiştir.

3.2. GKRY ile Lübnan Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 17 Ocak 2007 Tarihinde Gerçekleştirilen Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması Antlaşması

17 Ocak 2007 tarihinde imzalanan antlaşma ile 17 Şubat 2003 tarihli GKRY-Mısır arasında yapılmış sınırlandırma antlaşmasından sonra Doğu Akdeniz üzerinde hak sahipliği yaratıcı antlaşmalar yapmaya devam etmiştir. Söz konusu antlaşmanın imzalanmasından sonra GKRY tarafından 26 Ocak 2007 tarihinde bir yasa kabul ederek Kıbrıs Adası'nın güneyinde, Mısır ve Lübnan ile yapılan ikili antlaşmalar ile çizilen sınırlar içerisinde 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan edilmiştir. İlan edilen ruhsat sahalarının toplam yüzölçümü 70.000 km²'dir. Toplamda 13 adet olan ruhsat sahalarından 5 adeti Türkiye'nin 2 Mart 2004 tarih ve 2004/Turkuno DT4739 sayılı Notası ile haklarını saklı tuttuğu Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı alanlarının 7.000 km²'lik kısmını ihlal etmektedir. Türkiye'nin haklarının ihlal edildiği söz konusu bu alan Kıbrıs Adası tarafından hükmedilen alandan daha büyük bir alana denk gelmektedir.

GKRY, Kıbrıs Adası doğusunda Lübnan kıyıları ile Kıbrıs Adası kıyıları arasında kalan 3 ve 13 numaralı 2 adet ruhsat sahası dışında Türkiye'nin haklarına tecavüz eden alanlar da dâhil olmak üzere, geriye kalan 11 sahada ruhsat vermek için ihale açmıştır. GKRY'nin mevcut uygulamaları Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de bulunan hakları yanında KKTC'nin haklarının da ağır şekilde ihlali sonucunu doğurmaktadır. Zira ihaleye açılan söz konusu alanın yüz ölçümü 55.000 km²'ye ulaşmaktadır. Uluslararası deniz hukukuna göre Türkiye'nin yetki sahasında bulunan 7.000 km²'lik alanın çıkarılmasından sonra geriye kalan 48.000 km²'lik alanın tamamında KKTC'nin de meşru hakları bulunduğu sabittir. GKRY'nin ada üzerindeki tek hak sahibi sıfatı ile hareket etmesi ve KKTC'nin deniz hukukundan kaynaklanan haklarının ihlalini yaratacak antlaşmalar ihdas etmesi mümkün değildir.

3.3. 17 Aralık 2010 Tarihli İsrail GKRY MEB Sınırlandırma Antlaşması

GKRY tarafından 2003 yılından bu tarafa Doğu Akdeniz deniz yetki sınırlandırmalarına ilişkin çeşitli antlaşmalar yapılmaktadır. Son olarak 17 Aralık 2010 tarihinde İsrail ile MEB sınırlandırmasına ilişkin bir antlaşma yapılmıştır. İsrail- GKRY tarafından söz konusu antlaşma ile belirlenen sınırlar üzerinde Türkiye'nin doğrudan bir hak iddiası söz konusu değildir. Ancak söz konusu antlaşma KKTC'nin Doğu Akdeniz üzerindeki meşru hakları zedelenmektedir. Söz konusu antlaşmanın yapılmasına ilişkin görüşmelerin devam ettiği bir süredir bilinmektedir ve görüşmeler ve imzalanan antlaşma açıkça Kıbrıs Türklerinin egemenlik haklarını zedelemektedir. Bu çerçevede, İsrail nezdinde müteaddit girişimlerde bulunulmuş, GKRY ile bu tür bir anlaşma yapılmasının, Kıbrıs Türklerinin hak ve çıkarlarını yok saymak anlamına geleceği, Kıbrıs müzakerelerini olumsuz etkileyeceği ve Doğu Akdeniz'de barış

ve istikrara katkı sağlamayacağı Dış İşleri Bakanlığımızca da defaatle vurgulanmıştır.

3.4. Türkiye-KKTC Arasında İmzalanan 21 Eylül 2011’de Akdeniz’de Kıta Sahanlığı Sınırlandırması Hakkında Anlaşması

Türkiye ve KKTC, bölgedeki deniz yetki alanlarına ilişkin haklarını korumak için politikalar üretmektedir. GKRY, Kıbrıs Adasının güneyinde sondaj çalışmalarına başlaması halinde 15 Eylül 2011 tarihli basın açıklaması ile Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC arasında Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Antlaşması yapılacağı duyurulmuştur. Ancak söz konusu açıklama üzerine 19 Eylül 2011 tarihinde GKRY tarafından söz konusu alanda sondaj çalışmasına başlandığı duyurulmuştur. Bunun üzerine KKTC ve Türkiye arasında 21 Eylül 2011 tarihinde taraf ülkelerin Akdeniz’deki kıta sahanlıklarının bir bölümünün 27 coğrafi koordinatın birleştirilmesi sonucunda sınırlandırılması yönünde söz konusu anlaşma ihdas edilmiştir. Söz konusu antlaşma sonrasında gerçekleştirilecek adımın KKTC tarafından Adanın çevresindeki deniz alanlarında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma ruhsatları verilmesi olacağı 21 Ekim 2011 tarihli bakanlık açıklaması ile somutlaştırılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011). İlerleyen süreçte ilgili ruhsatların KKTC hükümeti tarafından verilmesi süreci de tamamlanmıştır.

3.5. Türkiye- Libya Arasında 2019’daki Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması

2009 yılına gelene kadar Türkiye’nin Akdeniz’de deniz yetki alanlarının tespitinde “dikey hat” yöntemi benimsenmiş ve Mısır ile kıyılarımız var olduğu üzerine çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu yöntemin yanlış olduğu fark edilmiş ve Mısır, Yunanistan ve GKRY kullandığı gibi “diyagonal hat” yönteminin kullanılması daha doğru olduğu düşünülmüş ve bu yöntem üzerinden Libya ile Türkiye’nin karşılıklı kıyılarının var olduğu üzerinden, yeni bir akademik çalışma yürütme sürecine girilmiş, bu husus 2011 tarihinde akademik bir çalışma şekli ile literatüre kazandırılmıştır (M5 Dergi.com, 2020). Her ne kadar siyasi gelişmeler sebebi ile Libya ve Türkiye arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesi o tarihte nihayete erdirilememişse de yoğun diplomatik görüşmeler sonunda 2019 yılında 27 Kasım’da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Türkiye tarafından imzalanan muhtırayla tarafların Akdeniz’deki yetki sınırları kesinleştirilmiştir. Yapılan anlaşma ile Libya’nın Bardiya-Tobruk ve Derne kıyılarına karşılık gelen Türkiye’nin Kaş Fethiye-Marmaris kıyıları ekseninde uzanan hattın üzerinde kesişen deniz yetki alanları Libya ve Türkiye arasındaki kıta sahanlığı olması hususunda anlaşılmıştır.

2019 yılında imzalanan söz konusu antlaşmadan sonra 3 Ekim 2022’de “Türkiye Cumhuriyeti ve Libya Ulusal Birlik Hükümeti Arasında Hidrokarbon Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası” imzalanmıştır (Mira, 2022: 24). Söz konusu anlaşma ile her iki ülkeye de anlaşma ile belirlenmiş münhasır ekonomik bölgesinde hem de ana karasında hidrokarbon arama yetkisi verilmiştir. Mutabakatın temel amacı hidrokarbon kaynakları alanında iki ülke arasında bilimsel teknik, teknolojik, hukuki, yönetsel ve ticari iş birliğini geliştirmek şeklinde ifade edilmiştir. Bu bağlamda taraflar seçilmiş ve üzerinde anlaşılmış projeler bazında iş birliği yapılmasıdır (Mira, 2022: 2). Her ne kadar

Yunanistan ve Mısır gibi kıyıdaş devletler tarafından söz konusu mutabakata ve sınır antlaşmasına yönelik itirazlar ileri sürülmekteyse de söz konusu itirazların hukuki gerekçelerinin son derece zayıf olduğu görülmektedir. Zira egemen devletler olan Türkiye Libya'nın kendi kara suları ve yetki alanları dahilinde imzalanmış oldukları 2019 tarihli deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşması da bağlantılı hidrokarbon alanında iş birliği muhtırası da uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde imzalanmış sözleşmelerdir.

3.6. 6 Ağustos 2020 Tarihli Yunanistan-Mısır Arasında İmzalanan Sınırlandırma Antlaşması

Yunanistan ve Mısır arasında deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin görüşmeler 2005 yılında başlamıştır. Ancak Türkiye-Libya Sınırlandırma Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Yunanistan'ın Mısır ile bir sınırlandırma antlaşmasının imzalanmasını sağlamak için yoğun bir çaba içerisine girdiği görülmüştür (Acer, 2020: 16). Görüşmeler nihayetinde 6 Ağustos 2020 tarihinde iki ülke arasında deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma, 5 maddelik kısa bir metindir. Anlaşma ile belirlenen sınır 5 farklı noktanın birleştirilmesinden oluşmakta ve tam olarak 26. paralelden başlayıp 28'inci paralelde son bulmaktadır ancak bu noktaların hangi unsurlara dayanılarak belirlendiği ilgili anlaşmada açıkça belirtilmemiştir (Acer, 2020: 19). Ancak Türkiye, Yunanistan ve Mısır Sınırlandırma Antlaşması'nı tanıma yükümlülüğü altında değildir. Zira iki taraf arasında yapılmış bu antlaşmanın diğer ülkelere, onların rızası hilafına herhangi bir hak ya da sorumluluk getirmesi hukuken mümkün değildir (Acer, 2020: 22). Kaldı ki Türkiye Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklama ile Türkiye'nin kendi kıta yetki alanları arasında kalan alanda herhangi bir faaliyete izin vermeyeceği, Doğu Akdeniz'de ülkemizin ve Kıbrıs Türklerinin meşru haklarını kararlılıkla savunmaya devam edeceği bildirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

Ayrıca söz konusu antlaşmada Meis Adası Mısır kıyılarını gördüğü halde ve bu adanın da kıta sahanlığı olduğu Yunanistan tarafından iddia edildiği halde, Meis Adası'na herhangi bir etki tanınmamıştır ki bu durum Türkiye'nin deniz hukukuna ilişkin tezlerini destekler niteliktedir (Acer, 2020: 24). İlgili sözleşmeye ilişkin dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de ilgili sözleşmenin Türkiye-Libya arasında evvelce belirlenmiş sınırlar ile açıkça uyumsuzluk gösterdiğiidir. Zira antlaşmanın incelenmesi sonucunda Türkiye'nin kıta sahanlığının önemli bir kısmının Yunanistan tarafında bırakıldığı yani bir nevi Yunanistan'a verildiği görülmektedir (Acer, 2020: 21). Yunanistan ve Mısır, bir uluslararası antlaşma ile belirlenmiş Türkiye Libya kıta sahanlığı/MEB sınırını hiç dikkate almadan hatta bu sınır ile çatışan bir sınır belirlemişlerdir. Yunanistan Mısır sınırı ile Türkiye Libya sınırının birleştirilmeye ya da uyumlaştırılmaya çalışılması durumunda, Yunanistan Mısır Sınırlandırma Antlaşması'na göre Yunanistan'ın yetki sahası alanı olarak belirlenmiş deniz alanının bir kısmının Libya ve Türkiye'ye iadesi gerekecektir. Bu da Yunanistan Mısır sınırının büyük oranda revize edilmesini ya da tam tersi, Türkiye Libya sınırının yenilenmesini gerektirecektir (Acer, 2020: 25).

3.7. 27 Ekim 2022, Lübnan ile İsrail Arasında Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması

Lübnan ve İsrail arasında yaklaşık 860 kilometrekarelik bir deniz sahası anlaşmazlığı söz konusu olmuştur. İsrail, Lübnan hükümetince lisanslama sürecine başlanmış 5 bloktan üçünün İsrail kıta sahanlığı sınır bölgesinde yer aldığını öne sürmekteyken Lübnan ise tartışmalı bölgenin 2 bin 290 kilometrekare olduğunu savunmuştur. Anlaşmazlık konusu deniz alanına ilişkin müzakere ve görüşmeler dolaylı şekilde de olsa gerçekleştirilmiş, gerçekleşen görüşmeler sonrasında deniz sınırlarının çizilmesi konusunda anlaşmaya varılarak nihai taslağın 13 Ekim 2022 tarihinde imzalandığı Lübnan Cumhurbaşkanı tarafından duyurulmuştur. Anlaşmanın ilk bölümünde koordinatlara dayalı bir şekilde iki ülke arasındaki deniz sınırı belirlenmiştir. Ayrıca antlaşmaya ilişkin önemli bir husus belirlenen sınırın kıyıya yakın bölgeyi kapsamadığı, burada bir sınır oluşturmadığıdır. Dolayısıyla daha önceden Şamandıralar Hattı denen hattın bulunduğu bölgede sınır belirlenmemiş, anlaşmazlığın ise kara sınırı konusunda çözüm bulma aşamasında giderileceği ve o zamana dek bu bölgedeki durumun devam edeceği belirtilmiştir (Acer ve Şimşek, 2020: 13). Ayrıca antlaşma uyarınca belirlenmiş sınır boyunca söz konusu potansiyel kaynak benzeri sınır aşan bir kaynağın varlığı tespit edilirse ve taraflardan biri bu kaynağı diğer tarafı etkileyecek şekilde işletme niyetine sahipse işletmeye başlamadan önce taraflar, ABD'den hakların tahsisi ve kaynağın etkin işletiminin sağlanması için kolaylaştırıcı girişimde bulunmasını talep edecektir (Acer ve Şimşek, 2020: 15). Taraflar belirlenmiş sınırın yalnızca diğer tarafında kalan doğal kaynaklar konusunda talepte bulunmayacaklardır.

Söz konusu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada da dile getirildiği gibi iki tarafın kıta sahanlığındaki belirli hidrokarbon ruhsat sahaları için, üçüncü taraf aracılığıyla, ortak işletme modeli ve gelir paylaşımı öngörmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2022). Dünyada benzer örnekleri de olan bu modelin, bölge ve özellikle Kıbrıs Türkleri ve Rumları için olumlu bir emsal teşkil edebileceği de bakanlık açıklamasında açıkça kendisine yer bulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2022).

4. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları ve Deniz Yetki Alanlarının Hidrokarbon Kaynaklarına Erişime Etkisi

4.1. Doğu Akdeniz Enerji Rezervi ve Hidrokarbon Kaynakları

Hidrokarbon enerji kaynakları; kömür, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakların ifade edilmesi için bir üst başlık olarak kullanılmaktadır. Endüstri Devrimi ile yoğun olarak kullanılmaya başlanan kömür ve sonrasında keşfedilen petrol ve doğal gazdan oluşan hidrokarbonlar, günümüz itibarıyla dünya enerji arzının yaklaşık çok büyük kısmını karşılamaktadır. Doğu Akdeniz stratejik ve jeopolitik konumu yanında sahip olduğu enerji kaynakları ile de yüksek öneme sahip bir coğrafyadır. Zira Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın sahip olduğu petrol ve doğalgaz yataklarının yanı sıra, Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni doğalgaz yatakları üzerinde yaşanan enerji mücadelesi, Akdeniz havzasının jeo-politik ve jeo-ekonomik önemi daha da artmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 8). Doğu Akdeniz bölgesinde dört temel enerji sahasından söz etmek mümkündür. Bunlar; Kıbrıs Adası'nın güneyindeki Afrodit

sahası, Kıbrıs Adası ile İsrail arasında bulunan Leviathan sahası, Mısır'ın kuzeyinde yer alan Nil sahası ve Kıbrıs Adası ile Girit Adası'nın güneydoğusunda kalan Heredot sahasıdır (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 11-12). Kıbrıs Ada'sının çevresinde ise petrol araştırmaları başladığında 8 milyar varil olduğu söylenen petrol rezervinin yaklaşık değerinin 400 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Yaycı, 2011: 19). İlk keşiflerden sonra Amerikan Jeolojik Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılan araştırma neticesinde (The U.S. Geological Survey-USGS) 2010 yılında Doğu Akdeniz Nil ve Levant havzasına ilişkin yaklaşık 3,5 milyar varil (476 milyon ton) ham petrol ve 10 trilyon m3 doğalgaz rezerv tahmininde bulunulmuştur (USGS, 2010a; USGS, 2010b). Ayrıca Doğu Akdeniz bölgesi, Ortadoğu ve Hazar bölgesinden Batı'ya yönelik enerji ihracatında, transfer ve geçiş güzergâhı olarak önemli bir kavşak konumundadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 8).

2000'li yıllar itibarıyla, Kıbrıs Adası'nın açıklarında tespit edilen hidrokarbon kaynakları bölgenin önemini bir hayli artırmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020: 9). Doğu Akdeniz'de ilk deniz hidrokarbon keşfi 1969 yılında Abu Qir 1 NFW kuyusunda gerçekleşmiştir (Kökyay, 2021: 2018). Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon rezervlerinin ön plana çıkmasında en önemli dönüm noktası ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin 2010 yılında yayınladığı rapor neticesinde gerçekleşmiştir (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 11). Yapılan ilk keşiflerden sonra bölgenin hidrokarbon kaynaklarına ilişkin yapılan araştırmalar neticesinde bölgede bulunan hidrokarbon kaynaklarının miktarı ve değerine ilişkin çeşitli tespitler yapılmıştır. Kıbrıs güneyinde 6-8 milyar varil, Mısır açıklarında 15 milyar varil, Levant Havzası'nda yaklaşık 8-10 milyar varil değerinde hidrokarbon yatakları olduğu tespit edilmiştir (Yaycı, 2011: 19). Kıbrıs güneyindeki rezervlerin değerinin yaklaşık 300-400 milyar dolar olduğu değerlendirildiğinde bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının değerinin yaklaşık 30 milyar varil petrole eşdeğer olmak üzere 1,5 trilyon dolar olarak hesaplandığı görülmektedir. Raporun bulguları sonucunda ise bölgedeki potansiyeli ekonomik katma değere dönüştürebilmek gerek bölge içi gerek bölge dışı ülkelerin öncelikli amaçlarından biri haline gelmiştir (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 13). Ayrıca arama çalışmalarının halen birçok bölgede devam ettiği ve olası yeni sahaların keşfi ile ilan edilmiş bu rezervlerin daha da artacağı düşünüldüğünde, enerji bağlamında Doğu Akdeniz'in öneminin giderek artacağını değerlendirmek hatalı olmayacaktır (Yaycı, 2012: 11).

4.2. İkili Antlaşmalar ve Deniz Yetki Alanları Belirlemelerinin Hidrokarbon Kaynaklarına Erişime Etkisi

Devletin egemenlik sahasına dahil olan yerler sadece kara devleti ile sınırlı değildir, devletin deniz ve hava sahası üzerinde de egemenlik kurmaları ve bu egemenlik doğrultusunda kaynaklardan istifade etmeleri mümkündür. Devletin hava ülkesinin ve deniz ülkesinin dış sınırları, devletin ülkesini, '*res communis*' yani milletlerarası toplumun bütün üyelerine ait olduğu kabul edilen alanlardan ayıran çizgidir ve bahse konu sınırın saptanması, bütün devletleri ilgilendiren bir sorun olup, ancak milletlerarası hukukun genel kuralları ile düzenlenebilecektir (Oral, 2006: 2). Deniz yetki alanlarının tespiti denize kıyısı olsun yahut olmasın, uluslararası toplumun tümü açısından önemli bir husustur zira deniz altı ve üstü kaynaklardan yararlanma imkanının ancak devletin deniz

üzerindeki yetki sahasının tespiti neticesinde ve ölçüsünde mümkün olacağının söylenmesi yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda devletlerin belirli yetkilere sahip oldukları iç sular, karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge gibi kavramların ve insanlığın tümüne açık bulunan açık deniz kavramının içeriklerinin ortaya konulması gerekmektedir (Oral, 2006: 2). Ancak deniz yetki alanlarının belirlenmesi kıyıdaş devletler arasında mutabakata varılması zor bir alan olarak ortaya çıkmaktadır ve diğer deniz hukuku alt dallarına nazaran içerisinde çok daha fazla ihtilaf barındırdığı söylenebilir (Gökalp, 2008: 6) Öyle ki dünyada belirlenmesi gereken 425 potansiyel deniz sınırı mevcuttur ve bu sınırlardan sadece 201 tanesi yapılan anlaşmalarla nihayete erdirilmiştir (Abdullahzade, 2012: 19). Zira denizler, canlı ve cansız doğal kaynaklarının işletilmesi yoluyla kıyı ülkesinin ekonomisine fayda sağlamakta ve ülkenin refah seviyesini yükseltmektedir. Ayrıca deniz yolu ile taşımanın diğer taşıma yollarına göre ekonomik ve zahmetsiz olması kıyı devletinin denizlerden istifade edebileceği bir başka alandır. Bu sebeple tüm kıyı devletleri kıyıları bulunan denizlerden mümkün olduğu kadar geniş ölçekli şekilde yararlanmak istemektedirler. Bu denizlerden azami yararlanma ihtiyacı, ister istemez deniz yetki alanlarının tespiti ve sınırlandırılması sorununu beraberinde getirmektedir (Demir, 2020: 29). Ayrıca deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda sınırlandırmayı yapacak yetkili makamın tespiti ve sınırlandırma konusunda uygulanacak ilkesel metotların somutlaştırılmasının zorluğu da deniz yetki alanlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin olarak bugün temelde teamül hukuku, Cenevre Sözleşmesi ve BMDHS ile birtakım kurallar belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak kıyıdaş devletlerin mutabakatı ile sınırların belirlenmesi esastır. Bahse konu mutabakatın en belirgin göstergesinin de yapılacak ikili ve çok taraflı antlaşmalar olacağı söylenebilir. Bu anlamda deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin ikili antlaşmaların, kıyı devletlerinin deniz alanı üzerindeki hak ve yetkilerinin somutlaştırılması, denizin ne kadarından hangi sınırlar dahilinde istifade edilebileceğinin belirlenmesi açısından birincil nitelikte olduğunun söylenmesi hatalı olmayacaktır.

Deniz yetki alanları içerisinde zikredilen iç sular, karasuları, bitişik bölge, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge gibi kavramlarının da deniz alanı üzerinde sağladığı hak ve yetkilerin de birbirinden farklı olduğu unutulmalıdır. Örneğin iç sular, yetkili devlete kara ülkesi gibi tam ve münhasır bir egemenlik yetkisi sağlamaktayken kara suları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge kavramları devletin egemenlik yetkisine uluslararası toplumun lehine birtakım sınırlamaları da barındırmaktadır. Ayrıca münhasır ekonomik bölge kavramı hak sahibi devlete bölgede bulunan canlı ve cansız kaynakların işletilmesi, muhafazası ve idaresi gibi egemen haklar sağlayan bir hukuki kavramdır ancak kıta sahanlığı, devlete karasularına bitişik olan denizaltı bölgelerindeki cansız, doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesine ilişkin bir kavramdır (Kuran, 2020: 268).

Bir ülkenin kendi egemenlik sahası dahilinde olmayan kaynaklardan tasarruf etmesi uluslararası hukuk açısından mümkün değildir. Bu sebeple deniz altı kaynakları arasında zikredilen ve kıymetli bir enerji kaynağı olan hidrokarbon kaynaklarından istifade edilebilecek alan ancak devletin egemenlik alanı içinde kalan alandır. Bu bağlamda ülkelerin deniz yetki alanlarının

tespitinin deniz altı enerji kaynakları ve özellikle hidrokarbon kaynaklarına erişim açısından belirleyici nitelikte olduğu değerlendirilmektedir.

5. Sonuç

Doğu Akdeniz, dünden bu yana hareketli bir bölge olmuş devletler için bir rekabet sahası olmuştur. Coğrafyanın stratejik konumu ve uluslararası deniz yolları ve boğazları kesişim noktası olmasının yanında barındırdığı enerji kaynaklarının keşfi ile bölge üzerindeki rekabet giderek artmıştır. 2000'li yılların başına doğru Doğu Akdeniz'de zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarının bulunduğu dair bilimsel bulguların ortaya çıkması beraberinde bölgesel düzeyde deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorunlarını getirmiştir (Şahin, 2020: 56). Henüz Doğu Akdeniz'de bulunan petrol doğalgaz ve hidrokarbon kaynaklarına ilişkin enerji rezervine ve enerji rezervinin değerine ilişkin net rakamlara ulaşılamamış da zikredilen büyüklükteki rezervler üzerinde birbiri ile çatışan hak iddiaları bulunmaması mümkün değildir. Zira enerji kaynaklarından uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde istifade edilebilmesi için kıyıdaş ülkelerin (İsrail, Mısır, Lübnan, Suriye) ve Türkiye tarafından hukuken tanınmayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuka uygun olarak ortak bir çözümde buluşmasını gerektirmektedir (Peker vd., 2019: 97). Ancak Doğu Akdeniz deniz yetki alanları konusunda kıyıdaş ülkeler arasında bir mutabakata varılamamış olması, olası çözüm senaryolarının önünü kapattığı gibi enerji kaynaklarından istifade edilebilmesi için öncelikle deniz yetki alanlarına ilişkin uyuşmazlıkların sonuçlandırılması gerekmektedir. Bölgedeki deniz yetki alanlarına ilişkin temel problem sahasının Türkiye, KKTC ve Yunanistan, GKRY arasında süregelen yetki uyuşmazlıkları olduğu değerlendirilebilir.

Türkiye ve GKRY arasındaki deniz yetki alanları sorunu GKRY'nin 200 mil genişliğinde MEB ilan etmesi ve 2003 yılında Mısır ile imzalanan MEB anlaşması ile başlamıştır. GKRY, İsrail ve Mısır'ında içinde bulunduğu pek çok kıyıdaş ülke ile Kıbrıs Adası'nın tek yetkili gücüyümüş gibi ikili antlaşmalar yapma yoluna gitmiştir. GKRY'nin 2013 yılında tek taraflı bir karar ile adanın etrafındaki ve daha çok güney kısımda kalan alanları tek taraflı ihaleye açarak çeşitli yabancı ülke konsorsiyumlarına ihale etmesiyle birlikte, Akdeniz üzerindeki haklarını koruma doğrultusunda hareket eden Türkiye ve KKTC hükümetleri arasında ikili antlaşma imzalanmış ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na KKTC tarafından verilen ruhsatlar kapsamında arama yetkisi verilmiştir. Bu hali ile Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları uyuşmazlığını giderek daha karmaşık hale getirmiştir zira Doğu Akdeniz'de MEB alanları birbirinin sınırlarını ihlal eden birden fazla ülke bulunmaktadır. Örneğin Türkiye-Mısır, Suriye-Lübnan'ın MEB'leri iç içe geçmiş durumdadır ve hatta GKRY'nin 2007'de kabul ettiği bir iç hukuk düzenlemesi ile Kıbrıs Ada'sının güneyinde çizilen sınırların içinde ilan ettiği 13 adet petrol arama bloğundan 5 tanesi (1,4,5,6,7) Türkiye kıta sahanlığına taşmakta ve tümünde KKTC'nin hakları da bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de deniz yetki sahaları ve münhasır ekonomik bölgelerin net olarak belirlenmemiş olması ve potansiyelin artması neticesinde yaşanan dönüşüm mücadeleyi tetikleyen bir unsur haline gelmiştir (Yaşa ve Yılmaz, 2022: 13). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB konularında ileri sürebileceği uluslararası hukuktan doğan hakları şöyle sıralanabilir; deniz alanlarının sınırlandırılmasının tek taraflı olarak yapılamayacağı, hakkaniyet

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

İlkesine dayanarak bu gibi ihtilafların çözümünde adil olma prensibi ve tarafların haklarının eşit olarak gözetilmesi, Doğu Akdeniz'in yarı kapalı bir deniz olması, bu denizdeki sınırlandırılmanın özel şartlar dahilinde yapılması gerekliliği. Kaldı ki Doğu Akdeniz örneğine benzer nitelikteki davalarda Uluslararası Adalet Divanı'nın vermiş olduğu örnek kararlardan yola çıkılarak Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasında hakkaniyet ilkesinin esas alınması gerektiği görüşü hakimdir. Örneğin, Kuzey Denizi'ne kıyısı olan Hollanda, Almanya ve Danimarka'nın kıta sahanlığının belirlenmesi hususunda açtığı davada temel argüman kıta sahanlığının eşit uzaklık metoduna göre belirlenmesi gerektiği yönündedir (Yorulmaz, 2019: 83). Adalet Divanı, Kıta sahanlığının sınırlandırılmasında Cenevre Sözleşmesi'nin 6.maddesindeki eşit uzaklık metodunun uygulanmasının zorunlu olmadığını ve bu tür uyumsuzluklar bakımından tek bir sınırlandırma metoduna göre karar verilemeyeceğini, hakkaniyet ilkesine bağlı kalınarak karar verilmesi gerektiğini, sınırlandırmanın öncelikle hakkaniyet ilkesi gözetilerek ve somut durum tespiti yapılarak tarafların doğal uzantıları üzerindeki haklara tecavüz etmeden her devlete kara parçasının denizin altında doğal uzantısını teşkil eden alanların verilmesini sağlayacak şekilde yapılması gerektiğine karar vermiştir.

Doğu Akdeniz coğrafyası dikkate alındığında, karşılıklı kıyılarının uzunluğu 400 deniz milinden kısadır. Bu nedenle bu bölgedeki devletlerin MEB sınırlarının belirlenmesi için karşılıklı mutabakat gerekmektedir. Ancak Türkiye halihazırda Doğu Akdeniz'de MEB ilanı yoluna gitmemiştir. Bu noktada kıyıdaş ülkeler arasında çeşitli ikili anlaşmalar ihdas edilerek deniz yetki alanlarının belirlenmesi amaçlanmıştır ancak toplu bir belirleme ve mutabakata henüz varılamamıştır. Zira başta GKRY olmak üzere, Mısır, İsrail ve Lübnan aralarında çeşitli ikili antlaşmalar ihdas etmişlerse de söz konusu antlaşmalar Türkiye ve KKTC'nin bölgedeki haklarını ihlal eder belirlemeler içermektedir. Ancak söz konusu anlaşmalar ile Türkiye'nin uluslararası deniz hukukundan doğan haklarının zedelenmesinin kabulü mümkün değildir. Zira Doğu Akdeniz, barındırdığı enerji kaynakları sebebi ile de özellikle Türkiye için son derece önemli bir coğrafyadır. Türkiye, enerjide dışa bağımlılığını azaltmak, döviz talebini düşürmek ve enerjide ticaret merkezi olabilmek için hayati öneme sahip bu kaynaklar üzerinde mücadelesini sürdürme mecburiyetindedir.

Sonuç olarak, Doğu Akdeniz gerek coğrafi ve jeopolitik konumu gerek de barındırdığı enerji kaynakları sebebi ile ciddi bir rekabet sahasıdır. Çok sayıda ülkenin kıyısı bulunan Doğu Akdeniz henüz deniz yetki alanlarının sınırlandırılması meselesinde toplu bir mutabakata varılamamış bir bölgedir ve bu konuya ilişkin birbiri ile çakışan belirlemeler yapan çok sayıda ikili anlaşma ihdas edilmiştir. Konumu ve sahip olduğu kıyı uzunlukları sebebi ile Türkiye ve KKTC, Doğu Akdeniz üzerinde ciddi hakları bulunan kıyıdaş ülkeler olarak göze çarpmaktadırlar ve Doğu Akdeniz meselesinde kilit aktörlerdir. Ancak Doğu Akdeniz'e ilişkin diğer kıyıdaş devletler tarafından yapılmış ikili anlaşmalar ile belirlenen deniz yetki alanları Türkiye ve KKTC'nin deniz yetki alanlarını daraltmakta ve menfaatlerinin ihlal edilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu haliyle Türkiye ve KKTC'nin Doğu Akdeniz üzerindeki haklarının müdafaası adına uluslararası deniz hukuku kapsamında inceleme ve araştırmaların yapılması, Türkiye ve KKTC'nin tezlerinin akademik düzlemde değerlendirilmesinin son derece kıymetli olacağı değerlendirilmiştir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Kaynakça

- Abdullahzade, Cavit (2012), “Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Acer, Yücel (2020), “Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye”, Adalet Dergisi, Cilt: 0, Sayı: 65, ss. 13-26.
- Acer, Yücel (2022), “Türkiye-Libya Hidrokarbon Mutabakatı Önemi ve Hukuki Yansımaları”, Seta Perspektif, Cilt: 0, Sayı: 346, ss. 1-4.
- Acer, Yücel ve Şimsek, Sultan Şuanur (2022), “İsrail-Lübnan Deniz Sınırı Antlaşması”, Seta Analiz, Cilt: 0, Sayı: 379, ss. 7-16.
- Açıkgönül, Yunus Emre (2012) Deniz Yetki Alanlarının Hakça İlkeler Çerçevesinde Sınırlandırılması”, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Başeren, Sertaç Hami (2010), “Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı”, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Case Concerning Delimitation of The Maritime Boundary in the Gulf of Maine Area (Canada/United States of America) (1984), “Judgement of 12 October 1984”.
- Case Concerning The Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta) (1985), “Judgement of 3 June 1985”.
- Demir, İsmail (2020), “Türk Deniz Yetki Alanlarının Belirlenmesinin Hukuki Dayanakları ve İç Hukuk Üzerine Bazı Düşünceler”, Adalet Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 65, ss. 27-50.
- Doğru, Sami (2015), “Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Kaynakları ve Uluslararası Hukuka Göre Bölgedeki Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge Alanlarının Sınırlandırılması”, TBB Dergisi, Sayı: 119 ss. 503-554.
- Gökarp, İbrahim (2008), “Milletlerarası Adalet Divanı’nın Deniz Alanlarının Sınırlandırılmasına Dair Kararlarında Dikkate Aldığı İlkeler”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kuran, Selami (2020), “Uluslararası Deniz Hukuku”, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kökyay, Ferhat (2021), “Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu”, Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1 ss. 216-239.
- Mira, Emrah Roni (2022), “Türkiye-Libya Arasında İmzalanan “Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nın Türk Dış Politikasına Etkisi”, Anadolu Strateji Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 17-37.
- North Sea Continental Shelf Case Between Federal Republic of Germany/Denmark, Federal Republic of Germany/Netherlands (1969), “Judgement of 20 February 1969”.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Oral, Ersel Zafer (2006), "Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları Üzerine Bir İnceleme", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- Peker, Hasan Şener, Öztürk Oktay, Kübra ve Şensoy, Yavuz (2019), "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği", Güvenlik Bilimleri Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, ss. 85-106.
- Sali, Ömer Miraç (2022), "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Doğu Akdeniz Adaları", Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 38-61.
- Şahin, İsmail (2020), "Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kıta Sahaneliği Anlaşması", Adalet Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 65, ss. 51-70.
- Türkeş, İlkey (2021), "Doğu Akdeniz'de Uyuşmazlık Teşkil Eden Deniz Alanlarında Gerçekleştirilen Hidrokarbon ve Doğalgaz Çalışmalarının Kıbrıs Sorununa Yansıması ile Soruna Getirdiği Yeni Dinamikler", EURO Politika, Sayı: 11, ss. 86-107.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2020), "Doğu Akdeniz Denklemine Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı", İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2020), "No: 165, 6 Ağustos 2020, Yunanistan ile Mısır Arasında Sözde Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşması İmzalanması Hk.", <https://www.mfa.gov.tr/no-165-yunanistan-ile-misir-arasinda-sozde-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-imzalanmasi-hk.tr.mfa>
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2011), "No: 216, 21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", <https://www.mfa.gov.tr/no-216-21-eylul-2011-turkiye-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac.tr.mfa#:~:text=Sözkonusu%20anlaşma%2C%20Türkiye%20ile%20KKTC,edilen%20bir%20çizgi%20ile%20sınırlanmaktadır>
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2022), "No: 323, 27 Ekim 2022, Lübnan ile İsrail Arasında Deniz Yetki Alanları Sınırlandırma Anlaşmasının İmzalanması Hk.", <https://www.mfa.gov.tr/no-323-lubnan-ile-israil-arasinda-deniz-yetki-alanlari-sinirlandirma-anlasmasinin-imzalanmasi-hk.tr.mfa>
- USGS (2010a), Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean", <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/pdf/FS10-3027.pdf>
- USGS (2010b), "Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean", <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Yaşa, Gökhan ve Yılmaz, Mutlu (2022), “Doğu Akdeniz’de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına ve Rekabete Etkisi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 1, ss. 1-17.
- Yaycı, Cihat (2011), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü ve Etkisi”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, ss. 17-41.
- Yaycı, Cihat (2012), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 6, ss. 1-70.
- Yorulmaz, Recep (2019), “Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz”, Ortadoğu Analiz, Cilt: 10, Sayı: 88, ss. 80-83.

KUZAY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NDE TURİZMİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Esra BADEM¹

Öz

Günümüz ve geleceğin ekonomik, ekolojik, sosyal ve çevresel etkilerini bütün olarak inceleyen ziyaretçilerin, turizm sektörünün, bölge halkının ve çevrenin istek ve ihtiyaçlarını karşılayan sürdürülebilir turizm, birden çok sorunun çözümüne öneri niteliğindedir. Sürdürülebilir turizm ilkeleri ve uygulamaları dikkate alınarak hazırlanan turizm politikaları ülkelerin turizm sektöründe öne çıkmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin sürdürülebilir turizm politikalarında izlediği yolu, amaçları ve izlemesi gereken yol haritasını anlatmaktır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için turizm sektörü önemli bir yere sahiptir. KKTC doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel değerleriyle Akdeniz Bölgesinin turizm faaliyetlerinde temsilcilerindendir. KKTC turizm sektöründeki yerini doğal kaynaklarını koruyarak, çevresel tahribatı engelleyerek, bugünün ihtiyaçlarını gelecekte ödün vermeksizin karşılayan sürdürülebilir turizm politikalarını benimseyerek devam ettirebilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Çevre, Sürdürülebilir Turizm Projeleri

SUSTAINABILITY OF TOURISM IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

Abstract

Sustainable tourism, which examines the economic, ecological, social and environmental impacts of today and the future as a whole end meets the demands and needs of visitors, the tourism sector, local people and the environment, is a proposal for the solution of multiple problems. Tourism policies prepared taking into account sustainable tourism principles and practices will enable countries to stand out in the tourism sector.

The aim of this study is to explain the path followed by the Turkish Republic of Northern Cyprus in sustainable tourism policies, its objectives and the road map it should follow. The tourism sector has an important place for the Turkish Republic of Northern Cyprus. TRNC is one of the representatives of the Mediterranean Region in tourism activities with its natural beauties, historical and cultural values. TRNC is one of the Mediterranean Region in tourism activities with its natural beauties, historical and cultural values. TRNC can maintain its place in the tourism sector by protecting its natural resources, preventing environmental destruction and adopting sustainable tourism policies that meet today's needs without compromising the future.

Keywords: Sustainable Tourism, Turkish Republic of Northern Cyprus, Environment, Sustainable Tourism Projects

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, esrabdm07@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0006-4944-9126>

1. Giriş

Sürdürülebilirlik gelecek nesillere tüm alanlarda kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir dünya bırakmayı amaçlayan girişimdir. Küreselleşen dünya da teknoloji, haberleşme, ulaşım, bilim, sanayi gibi sektörlerde değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler ülkeler arasında bütünleşme ve bağlılık hareketlerini de beraberinde getirmektedir. Ekonomik, sosyal, çevre ve kültürel etkenler ülkeler arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlamakta ve bağımlılıklarını güçlendirmektedir. Kalkınma kavramı ise tüm bu değişikliklerden payını almaktadır. Geçmişte kalkınma kavramının boyutları olarak görülen sosyal ve ekonomik boyutlar dışında çevre ve kültürel boyutlarda ayrılmaz bir parça olarak düşünülmeye başlanmıştır. Kalkınmanın sağlanabilmesine en önemli katkıyı sağlayan sektörlerden biri turizm sektörüdür.

Dünyanın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri olan turizm sektörü döviz kazancı ve istihdam kaynaklarıdır. Turizm sektöründe ürün ve hizmet kalitesinin, çeşitliliğinin artırılması, turizm potansiyelinin keşfedilmesi, yerli ürünlerin tanıtımı, uluslararası düzeyde markalaşma ve kurumsallaşma, çevrenin korunması, doğal kaynakların, tarihi ve kültürel dokunun bozulmadan sektöre katkı sağlanması, sektörün etkin ve maksimum verimle çalışması sürdürülebilir turizm modelinin oluşturulması için dikkat edilmesi gereken etkenlerdir.

Tarih boyunca Hitit, Mısır, Fenike, Roma, Venedik, Osmanlı, İngiltere gibi birçok medeniyetin hüküm sürdüğü Kıbrıs Adası farklı inançların, tarihi ve kültürel değerlerin izlerini taşımaktadır. Günümüzde birçok kültür ve inançta sahip toplumların yaşamını sürdürdüğü Kıbrıs adası iki ülkeye ev sahipliği yapmaktadır. Yeşil hatla ikiye ayrılan adanın %35'lik kısmı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne, % 60'lık kısmı Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne, % 2'si Birleşmiş Milletler Barış Gücüne ve % 3'lük kısım da İngiltere'ye aittir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türk, Rum, Ermeni, Roman ve Maronitler yaşamlarını devam ettirmektedirler. Çeşitli etnik kökene sahip toplumların bulunduğu Kıbrıs adası sadece kültürel çeşitliliği değil farklı lezzetlerin oluşturulmasına da etki etmiştir. İnanç, kültür, gastronomik çeşitlilik alternatif turizme katkı sağlamaktadır (Osmanlar ve Bahçelerli, 2021: 708).

Kitle turizm anlayışının yerini alternatif turizm çeşitlerinin aldığı modern dünyada, KKTC'nin potansiyelinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Kültür, tarih, inanç, gastronomi gibi turizm çeşitleriyle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kitle turizm anlayışının dışına çıkarak sektörün çeşitliliğine uyum sağlayabilir.

2. Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilir turizmin gelişimi 1970'li yıllarda kitle turizminin çevrede yarattığı tahribata çözüm olarak sunulmuştur. Ekonomik büyüme, endüstriyel ve teknolojik ilerlemeler çevrecilerin, bilinçli bireylerin ve medyanın eleştirileriyle "saldırgan turizm" yerine "alternatif turizm" anlayışına bırakmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından kurulan "Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu", turizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için önceliklerini belirlemeye çalışmıştır. 1997 yılından önce komisyon küçük adaların sürdürülebilir turizmde geliştirilmesini amaçlarken, 1999 yılında sürdürülebilir turizmi tüm dünyada geliştirilmesini amaçlamıştır. Turizm sektörünün en büyük temsilcisi ve en geniş faaliyet alanına

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

sahip olan Dünya Turizm Örgütü, gerekli olan ekolojik süreçleri, biyolojik çeşitliliği, kültürel bütünlüğü ve yaşam destek sistemlerini koruyarak tüm kaynakların sosyal, estetik ve ekonomik ihtiyaçları karşılayarak yönetilmesi olarak sürdürülebilir turizmin tanımını yapmıştır (Ferah ve Gümüş, 2009: 53).

Aransson (1994) ise sürdürülebilir turizmi, sektörün gelişiminin beklenenin üzerinde uygun olmayan bir düzeyde gerçekleşerek yerel halkın üzerinde olumsuz etki yaratarak, doğal, kültürel ve çevresel etkilere tepki olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Hughes (1995: 54) sürdürülebilir turizm tanımını, doğal kaynakların bugünün turistlerinin istek, ihtiyaç ve zevklerinin karşılanması için geliştirerek kullanılmasını ve gelecekteki turistlerin, bölge halkının faydalanması için korunması olarak ifade etmiştir (Pelit vd., 2015: 44).

Sürdürülebilir turizmin amaçları şunlardır (Ferah ve Gümüş, 2009: 54);

- Turizm sektörü eğer çevresel tahribata neden olmaya devam ederse ekonomik ve çevresel boyutta oluşabilecek zararların engellenmesi için toplumların bilinçlendirilmesi,
- Kalkınmada bölge, ülke, kıta ayrımı yapılmaksızın eşitliğin desteklenmesi,
- Bölge halkının yaşam kalitesini artırmak için desteklemek,
- Hizmet, çevre ve ürün kalitesini artırmaktır.

Çevreyi, tarihi ve kültürel dokuyu koruyarak gelecekte de ülkelerin turizm sektöründe varlığını korumasını amaçlayan sürdürülebilir turizm, sadece çevre boyutuyla değil ekonomik kalkınmanın ve büyümenin sağlanabilmesi içinde gereklidir. Ülkelere yüksek katma değerli ürün üretmeden de yüksek dolar kazancı sağlayan, turizm sektörü ülkelerin gözden çıkarmayacağı sektörler arasında yer almaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik sadece sağlıklı, kaliteli bir çevrede yaşamak isteyen bilinçli çevrecilerin değil, hükümetlerin daha fazla desteklemesi gereken bir kavramdır. Sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi için gerekli nedenler şunlardır (Pelit vd., 2015: 45);

- Sosyal, kültürel ve doğal kaynakların korunması sürdürülebilirliğin uygulanabilmesi için gereklidir.
- Taşıma kapasitesinin üzerinde ziyaretçi turizm destinasyonlarına kabul edilmemelidir.
- Ekolojik çeşitlilik, bitki ve hayvanların korunmasının sağlanabilmesi için sürdürülebilirlik gereklidir.
- Turizm sektörünün ekonomik değer oluşturabilmesi ve bu değerlerin korunması için sürdürülebilirlik gereklidir.
- Turizm sektörünün tek ekonomik boyutuyla değerlendirilmemesi için sürdürülebilirlik önemlidir.
- Turizm sektörünün planlı olarak geliştirilmesi, korunması ve uygulanması için sürdürülebilirlik ilkelerinden ödün verilmeden uyulması gereklidir.
- Ziyaret edilen bölge halkının ekonomik refahı artırılarak, sosyal ve kültürel değerlerin korunması sürdürülebilirlik için gereklidir.
- Ziyaretçilerin yerel halkla olan kültür etkileşimi sürdürülebilirlik için gereklidir.

Sürdürülebilirlik yukarıda da bahsettiğimiz gibi çevresel sorunları engellemek, iklim değişikliğine engel olmak, daha eşit bir dünyada yaşamak ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ırk, birey, toplum, ülke ayrımı yapılmaksızın desteklenmesi gereken bir kavramdır. Sivil toplum örgütleri, medya, hükümetler, akademisyenler ve halk tarafından bütünleşerek bilinçlenmenin gerçekleştirilmesi gereklidir. Bu amaçla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sürdürülebilir turizm potansiyelleri ve bu potansiyeli nasıl artırabilir aşağıda incelenecektir.

3. Turizm Sektöründe Konaklama ve Enerji Tasarrufunun Önemi

Turizm insanların, dinlenmek, eğlenmek, öğrenmek, seyahat etmek amacıyla yaşamlarını sürdürdükleri alanlar dışına çıkarak geçici hareketlerini ve konaklamalarını kapsar. Konaklama sektörün en önemli unsurlarından biridir. Konaklama tesisleri bu nedenle turizm ve çevre üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yemek pişirmek, ısınma, duş alma, aydınlatma, temizlik, park ve bahçe alanlarının sulanması, yüzmeye gibi çok sayıda faaliyetin gerçekleşmesi ve bu tüketimlerin tüm dünyada yapıldığı düşünüldüğünde ziyaretçilerin, otel çalışanlarının bilinçsiz tüketimi, çevreye bırakılan atıklar çevreyi ve sürdürülebilirliği tehdit eden boyutlardadır. Araştırmalar turistlerin enerji tüketimlerinin % 90'dan fazlasını destinasyonlardan karşılamakta ve iki haftalık ziyarette bulunan bir insanın 100 kilogram fosil tüketimi yaptığını göstermektedir. Bazı konaklama tesisleri ekosisteme daha duyarlı alanlarda kurulmakta, tarihi alanlarda inşa edilmektedir. Bu nedenle çevre dostu oteller, sürdürülebilirlik bilincine sahip bireyler turizm sektörünün çevresel tehdit oluşturmaması için oldukça önemlidir (Güneş, 2011: 47).

Sürdürülebilir otel ve tesis olmanın 3 aşaması vardır. Tasarım, inşaat ve işletme aşamalarında sürdürülebilirlik kriterlerini sağlayan işletmeler, sürdürülebilirliği benimsediğini belirtebiliriz. Bununla birlikte eko turizm, yeşil otel, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir turizm yaklaşımlarını uygulayan oteller sürdürülebilirliklerini gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz (Vatan ve Poyraz, 2016: 19).

Dünya genelinde turizm tesislerinin birçoğu enerji tasarrufu sağlayan projeler geliştirmekte. Örneğin New York'ta bulunan "The Hyatt Regency International Hotel Zealand" enerji kullanımını oda bazında azaltmayı planlayan otel, temel cihazlar hariç tüm enerji sistemleri kullanılmadığında ve odada ziyaretçiler bulunmadığında kapatılıyor. İsveç'te bulunan Sanga Saby Otel'i güneş panelleri ile otelin enerji ihtiyacını karşılamaktadır (Alexander vd., 2002: 5).

Konaklama tesislerinde yemek, su, enerji ve atık çeşitlerine göre ayrıştırma yapılarak birimlere ayrılmalı ve bu birimler düzenli olarak su, enerji ve atık oluşumlarını raporlamalıdır. Üst birimler tarafından incelenen raporlarla sürdürülebilirlik planlamaları yapılmalıdır. İlgili birimin öneri ve görüşleri incelenerek minimum düzeyde atık ve enerji oluşumunu sağlayacak politikalar benimsenmelidir. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için otel yönetimleri sıfır atık ve sıfır enerji projelerini desteklemeli ve uygulamalıdır.

3.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Turizm Sektöründe Yaşadığı Sorunlar

Çevre, doğal ve kültürel değerler birçok çalışma yapılmasına rağmen yeterince korunamamaktadır. Turizm amacıyla inşa edilen konaklama tesisleri çevre dostu ve mimariye uygun olarak inşa edilmemektedir. Özel koruma gerektiren alanlar yeterince korunmamaktadır.

Altyapı ve fiziksel büyüme doğru orantılı gelişmemesinden dolayı oluşan sorunlar turizm sektörüne zarar vermektedir. KKTC'nin dünyada tanınmaması siyasi ve ekonomik sorunlar dışında turizm sektörünü de etkilemektedir. Turizm tesislerinde hizmet ve ürün kalitesi istenilen düzeye ulaşamamıştır. Hava ulaşımında direkt seferler birçok ülkeden halen gerçekleştirilememektedir. Hava ulaşımında uçak bileti fiyatlarının yüksek düzeyde olması, yeterli koordinasyon ve organizasyonun sağlanamaması sektörün önemli eksiklerinden biridir. Kitle turizmi anlayışının terk edilememesi, gastronomi, agro, eko, inanç, kültür gibi alternatif turizm çeşitlerinin yeterince önem verilerek geliştirilememesi sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Turizm sektörüne yeterli teşvik ve önem verilmemesi sürdürülebilir turizmin gelişimini engellemektedir. Sezonluk turizm hizmeti nedeniyle bazı bölgelerde yoğunlaşan turizm talebi altyapı ve çevre sorunlarına neden olmaktadır. Toplu taşımanın istenilen düzeyde gelişmemesi, trafik yoğunluğu, gürültü ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Taşıma kapasitesi dikkate alınmadan yapılan planlamalar nedeniyle yat turizmi doğal düzene zarar vermektedir (DPÖ, 2021: 112).

3.2. Turizmin Çevre Üzerindeki Etkileri

Yapılan bir araştırmaya göre her yıl 450 metreküp çöp denizlerimize bırakılmaktadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısının deniz kıyılarında yaşamsal faaliyetlerini sürdürdüğünü, kitle turizmi faaliyetinde bulunduğunu ve deniz tatiliyle tatil ihtiyacını karşıladığını göz önünde bulundurduğumuzda, bu durumun hem insan sağlığına hem de denizde yaşayan canlıların yaşamsal faaliyetlerini tehdit ettiğini net olarak görebiliriz. Tüketilebilen deniz canlılarının yüzde yetmiş oranında tükendiğini belirten araştırma sonuçları tehlikenin ne kadar büyük olduğunu bizlere göstermektedir.

Çevreye zarar veren unsurların bir diğeri ulaşımıdır. Uluslararası düzeyde ulaşımın büyük çoğunluğu uçakla yapılmaktadır. %53 hava ulaşımı, %8 demiryolu, %39 oranında ise karayollarının kullanımıyla karbondioksit, sera gazı salınımı ve iklim değişikliği sorunlarının meydana gelmesinde etkili oldukları belirtilmektedir. Özellikle hızlı ulaşım sağlayan ulaşım araçlarının hızlarının artmasıyla çevreyi kirletme oranlarının doğru orantılı olduğunu belirten araştırma, yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımıyla yapılan turizm ziyaretlerinin doğayla inatlaşma olduğunu belirtmektedir (Güneş, 2011: 46).

Turizm tesislerinin yenilenebilir enerji kaynaklarını ulaşım ve turizm tesislerinde kullanmalarıyla sürdürülebilirliğe, doğal çevreye verdikleri zararı minimum düzeye getirecekleri görünen bir gerçektir.

3.3. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Sürdürülebilir Turizm Politikaları Hedefleri

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devlet Planlama Örgütü tarafından belirlenen hedefler şu şekildedir (DPÖ, 2020: 68-70);

- Turizm sektöründe, ürün ve hizmet kalitelerini yükselterek çeşitlendirildiği, yerli ürünlerin ön plana çıkarıldığı, uluslararası düzeyde marka haline gelerek kurumsallaşmanın sağlandığı, çevre, doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel değerlerin korunduğu, turizm potansiyelinin değerlendirildiği, sürdürülebilir büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve istihdamın oluşturulduğu, bölgesel ve ulusal kalkınmanın artırıldığı, bölgesel farklılıkların değerlendirildiği, rekabet üstünlüğünün dikkate alındığı, sürdürülebilir turizm politikalarının gerçekleştirilmesi temel amaçtır. Bu ilkeler dikkate alınarak;
- Turizm sektörüne tahsis edilen kaynakların maksimum verimle etkin kullanılması sağlanacaktır.
- Sektörde mevcut potansiyel değerlendirilerek etkin kullanımı dikkate alınarak gerekli tedbirler alınacaktır.
- Turizm sektörünün altyapı eksiklikleri giderilerek, henüz başlanmamış veya tamamlanmamış yatırımların en kısa sürede sektöre hizmet vermeye başlaması sağlanacaktır.
- Küresel ısınma, çevre ve iklim değişikliği sorunlarının sektörde yaratabileceği olumsuz durumlar araştırılarak gerekli tedbir alınacaktır.
- Tarihi ve kültürel zenginlikleriyle ön plana çıkan kent merkezlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve turizm sektöründe potansiyellerinin artırılması yönünde gerekli çalışmalar yapılacaktır. İlk olarak Lefkoşa Surlariçi'nde bulunan tüm sokakların altyapı ve restorasyon işlemleri tamamlanarak turizm sektörüne kazandırılacaktır.
- Turizm yatırımları, kültürel, tarihi ve doğal yapıyı koruyucu ve geliştirici nitelikte sağlanacaktır.
- Turizm sektörüne girişimcilik desteklenerek, diğer sektörlerle olan katkısı artırılmaya çalışılacaktır.
- Harcama potansiyeli yüksek olan turistlerin ziyaretini, konaklama süresini ve konaklama dışındaki harcamalarını teşvik edici yöntemler uygulanacaktır. Yüksek gelir grubunda olan ziyaretçileri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne çekmeye yönelik planlamalar yapılacaktır.
- Kültür, eco, inanç, agro, festival, gastronomi turizmi gibi doğal, kültürel değerleri ve yerel ürünleri ön plana çıkaran, bölge halkına dayalı, alternatif turizm türlerini artırarak gelişimi sağlanmaya çalışılacaktır.
- Dünyada yükseliş konumunda olan sağlık turizmi için gerekli altyapı oluşturulacak, hedef pazarlarda tanıtım ve pazarlamalar yapılacaktır.
- Kıbrıs'ın geleneksel mutfak kültürünün tanıtımı yapılarak, gastronomi turizm faaliyetinin geliştirilerek uygulanması sağlanacaktır.

- Halkın turizm sektörü hakkında bilinçlendirilmesi ve doğal kaynakların zarar gördüğü takdirde geri dönüşün olmayacağı konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Turizm sektörüne yatırımlarda sürdürülebilirlik ilkesi gözetilerek uygulama aşamasında belgelendirme ve sertifikasyon sistemlerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
- Personel eğitimi, verimlik, iş ve hizmet kalitesinin gelişmesine yönelik sertifikasyon sistemi oluşturulacaktır.
- Tarihi ve kültürel değer taşıyan atıl durumdaki binaların turizm yatırımcıları tarafından sektöre kazandırılabilmesi için hibe ve faiz programları desteklenerek yaygınlaştırılacaktır.
- Turizm sektörünün planlı ve kontrollü gelişebilmesi için Turizm Gelişim Yasası kapsamında Turizm Gelişim Planları ve bu planları destekleyecek eylem planları hazırlanarak uygulanmaya başlanacaktır.
- Dünya Ekonomik Formunun belirlediği “turizm rekabet kriterleri” uygulanmaya başlayacaktır.

3.4. Sıfır Enerjili Oteller

Turizm tesislerinin gider kalemlerinden en çok pay alan enerji, atık ve sudur. İnsanlar konforlarının sağlandığı alanlarda turizm faaliyetlerini gerçekleştirmek isterler bu nedenle hem konforlarını sağlayacak hem de tatil ihtiyaçlarını gidererek sürdürülebilirlikten ödün vermeden konaklama hizmetlerini sağlanmalıdır (Öztürk vd., 2018: 20).

Yenilenemeyen enerji kaynaklarının sınırlı olması ve çevreyi kirletmesi nedeniyle son dönem de yenilenebilir enerji kaynaklarına ilgi artmıştır. Bu nedenle sıfır enerjili binalar hem çevreye zarar vermemesi hem de turizm tesislerinin enerji giderlerini azaltması nedeniyle sürdürülebilirliği destekler niteliktedir. Sürdürülebilirlik ilkelerinden ödün vermeden inşa edilen bu binalar, karbon salınımı sağlamayan, binanın enerjisini karşılayan yapılardır. Ayrıca bulunduğu konumun sunduğu imkânlardan yararlanan sıfır enerjili binalar inşa edileceği bölge sıcak bir iklime sahipse güneş enerjisinden faydalanan rüzgar fazla olan alanlardan birine inşa edilecekse rüzgar enerjisinden faydalanan binalardır (Aydın ve Aydın, 2016: 37).

Avrupa Birliği’nin yürüttüğü “Net Sıfır Enerjili Binalar” projesi turizm sektörüne “Neredeyse Sıfır Enerjili Oteller” şeklinde uyarlanmıştır. Bu proje otelcilik faaliyetinde bulunan işletmelerin enerji kullanımlarını neredeyse sıfır noktasına getirerek sektörde rekabet güçlerini artırıp çevreye verilen zararları azaltmayı planlamaktadır (Tsoutsos vd., 2013: 231).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Akdeniz iklimine sahip olması nedeniyle güneş enerjisinden faydalanarak ekonomik ve sosyal yönden ülkenin turizm sektörüne katkıda bulunabilir.

4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Turizm Potansiyeli

Akdeniz’de üçüncü büyük ve Doğu Akdeniz’de ise en büyük ada olan Kıbrıs, Süveyş Kanalı, Akdeniz’de bulunan bir kısım deniz yolu olan boğazlar ve Cebelitarık Boğazını kontrol eden bir mevkiye bulunmaktadır. Coğrafi konumundan kaynaklanan merkezi yapısı, Akdeniz iklim özelliklerine sahip

olması, flora ve faunasıyla ada görsel şölen sunmaktadır. Hayvan ve endemik bitki türlerinin ön plana çıktığı Karpaz Yarımadası, kuş gözlem alanlarıyla Akdeniz’de öne çıkmaktadır. Caretta Caretta kaplumbağalarına, Kıbrıs eşeklerine ve yüzlerce kuş çeşidine ev sahipliği yapan Karpaz Yarımadası adanın alternatif turizm faaliyetlerini destekleyecek doğal yaşam alanlarındandır.

Kıbrıs Adası’nda bulunan milli parklar alternatif turizm faaliyetlerini desteklemektedir. 2100 hektarlık alanda bulunan Zafer Burnu Milli Parkı, kuş gözlemi, yürüyüş, plaj ve kamp olanakları sunmaktadır.

Özgürlük Milli Parkı Çıkartma Plajı, Özgürlük Anıtı, Karaoğlanoğlu Müzesi ile müze, plaj ve anıt olarak alternatif turizm faaliyetlerine katkıda bulunacak niteliktedir.

Kantara Milli Parkı, Salamis Milli Parkı, Mağusa Şehir Parkı, Yüzbirevler Milli Parkı, Girne Şehir Parkı bölgenin önemli milli parkları ve turizm potansiyeli bulunan alanlarıdır.

4.1. Tarih ve Kültür Turizmi Potansiyeli Bulunan Alanlar

4.1.1. Girne Kalesi

Venedik, Bizans, İngiltere ve Osmanlı’nın izlerini taşıyan kale, 2 bin yıllık tarihe sahip olan batık gemiyi ve zindanlarıyla alternatif turizm çeşitlerinden tarih turizmine katkı sağlayacak niteliktedir.

4.1.2. Karpaz Arch Houses

20.yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Otelin yığma yapım ve taş malzemeye inşa edildiği kahvehane, dükkân ve konut olarak kullanıldığı bilinmektedir. Turizm ve Çevre Bakanlığı otelin restorasyonunu 2000-2001 yılları arasında tamamlayarak turizm sektörüne kazandırmıştır. Yirmi iki yataklı olan tesis Karpaz Yarımadası’nda bulunmaktadır. Kemerli yapının yan tarafında bulunan iki yapı daha 2007 yılında restore edilerek yemek odası ve beş yatak odası tesise kazandırılmıştır. Yatak odaları, lobi, yemek salonunda ahşap, hasır ve demir malzemelerden oluşturulmuş, geleneksel mobilyalar ve objeler tarihi dokunun izlerini taşımaktadır. Yörenin eşsiz havası, doğası ve çeşitli yerel lezzet imkânı bulunan tesis ve tesisin konumu kültür turizmine katkı sağlamaktadır (Bıçak ve Turkan, 2018: 597).

4.2. Macera Turizmi Potansiyeli Bulunan Alanlar

Scuba, yamaç, dağ bisikleti, zipline, rüzgar sörfü, kampçılık, safari, kaya tırmanışı, mağaracılık, paraşütle atlama, binicilik, safari gibi macera turizmi deneyimlemek isteyen ziyaretçiler için çeşitli fırsatlar sunan KKTC henüz istenilen seviyeye ulaşamasa da çeşitli bölgelerde ziyaretçilere hizmet vermektedir.

4.2.1. Girne

Kuzey Kıbrıs’ın en önemli tatil beldelerinden olan Girne, çeşitli macera turizmiyle ziyaretçilerinin zevk ve isteklerini karşılamaktadır. Dağ bisikleti, safari, kaya tırmanışı, uçurtma sörfü, yamaç paraşütü, dalış noktaları ve rüzgar sörfüyle macera severlere eşsiz deneyimler yaşatmaktadır. Kaya tırmanışı yapmak isteyen ziyaretçiler için önemli rotalar şunlardır; Garga Suyu, Gurva,

Hellim, Alev Kayası, Marssmallow. Çok sayıda dalış noktasıyla da ziyaretçilerin isteklerine cevap vermektedir. Dalış noktalarından bazıları şunlardır; Wall, Wreck Site, Plane Wreck Zeyko ve Anchor Cockpit.

4.2.2. Gazimağusa

Yamaç paraşütü, trekking, paraşütle atlama, kampçılık, dalış, uçurtma sörfü, binicilik, rüzgar sörfü çeşitleriyle Gazimağusa önemli turizm merkezlerinden biridir. Su sporları Gazimağusa ve Tuzla'da yapılmaktadır. Kamp, yürüyüş ve yamaç paraşütü Tatlısu'da yapılmaktadır.

4.2.3. İskele

Karpaz Yarımadası'nda bulunan İskele Kıbrıs'ın doğal rezerv alanı olarak nitelendirilmektedir. Çok sayıda doğa koruma alanı ve milli park bulunmaktadır. Zipline, kamp alanı, binicilik, dalış, mağara, yamaç paraşütü ve dağ bisikleti alanlarıyla alternatif turizm potansiyeli yüksek alanlardır.

4.2.4. Lefke

Küçük bir bölge olmasına rağmen önemli aktivelere hizmet etmektedir. Dalış, yürüyüş alanları, sörf aktiviteleri ve kamp alanlarıyla ziyaretçilerine çeşitli aktivite fırsatı sunmaktadır (Yalçın, 2020: 53-55).

5. Sonuç ve Öneriler

Bireylerin ikamet ettikleri ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yaptıkları seyahatlerin dışında, turistik amaçla yaptıkları, konaklama tesislerinde kaldıkları, turistik mal ve hizmetlerden faydalandıkları ziyaretlerin tamamını kapsayan turizm, dünyanın en önemli sektörlerinden biridir. Ulaşım, iletişim ve medya alanında yaşanan gelişmeler turizm sektörünü ekonomik yönden olumlu etkilemiştir. Sadece ekonomik katkıların yeterli olmadığı günümüz dünyasında çevresel ve sosyokültürel etkenlerin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

1970'li yıllardan itibaren çevresel sorunların farkına varmaya başlayan insanoğlu, uluslararası kuruluşlarla bu olumsuzluklara çözüm üretmeye çalışmıştır. 1980'li yıllarda uluslararası konferanslar, toplantılar ve çalışmalarla çevresel sorunlara çözüm arayışları hızla artmaya başlamıştır.

Günümüzde çevresel sorunlardan en hızlı etkilenen sektörün turizm olması nedeniyle sürdürülebilir turizm anlayışı her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir turizm sektöründe kullanılan sertifikasyon uygulamaları, çevre dostu tesisler ve sürdürülebilir turizm projeleri işletmeler, hükümet, yerel yöneticiler sürdürülebilir turizm politikalarını desteklemektedir. KKTC tarihi, kültürel, gastronomik değerlerinden ve çeşitliliklerinden faydalanarak bölge halkının kalkınmasını ve alternatif turizmi desteklemelidir.

Sürdürülebilir turizm ilkeleri henüz tam anlamıyla tüm dünyada ve KKTC'de uygulanamamaktadır. Bir bölgede yığılma olmadan ülkenin tamamına potansiyel alanlarına göre turizm çeşitlerinin uygulanmasını savunan sürdürülebilir turizm, bölgesel kalkınmayı sağlayacak uygulamalardan en önemlisidir.

Akdeniz iklim özelliklerine sahip olan KKTC “Neredeyse Sıfır Enerjili Oteller” projesini kredi ve hibeyle destekleyerek güneş enerjisinden yararlanan sürdürülebilir otellerle sektöre hizmet verebilir. Otellerde sürdürülebilirliği artırabilmek amacıyla dünyada yaygın olan sertifikasyon sistemlerini turizm bakanlığı desteğiyle yürütmelidir. Yeşil Yıldız, Mavi Bayrak gibi uygulamalarla sektörün sürdürülebilirliğini denetlemelidir. Girne, Gazimağusa, Karpaz ve Lefke alternatif turizm faaliyetlerinin uygulanabileceği macera turizmi, gastronomi turizmi, ekoturizm, tarihi ve kültürel turizm seçenekleriyle sektöre sosyal, ekonomik fayda sağlayabilecek niteliktedir.

Kaynakça

- Alexander, Sarah ve Kennedy, Carter (2002), “Green Hotels: Opportunities and Resources for Success”, Zero Waste Alliance, pp. 2-8.
- Aydın, Çağdaş ve Aydın, Ceren (2016), “Konaklama Sektöründe Enerji Kullanımı ve Sıfır Enerjili Binalar Kavramı”, 8. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiri Kitabı, 29-30 Nisan, Avanos, Nevşehir, ss. 1-15.
- Bıçak, Atiye ve Turkan, Zihni (2018), “Kuzey Kıbrıs’ta Kültür Turizmi ve Konaklama Yapılarına İki Örnek: Karpaz Arch Houses - Lefke Gardens Hotel”, Turkish Online Journal of Design Art and Communication, Cilt: 8, Sayı: 4, ss. 595-601. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/39502/465993>
- Güneş, Gül (2011), “Konaklama Sektöründe Çevre Dostu Yönetimin Önemi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2011, Sayı: 1, ss. 45-51.
- Özkök, Ferah ve Gümüş, Fadime (2009), “Sürdürülebilir Turizmde Bilginin Önemi”, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 51-72. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/comuybd/issue/4110/54113>
- Öztürk, Harun Kemal, Mutlu Öztürk, Hande ve Dombaycı, Ömer Altan (2018), “Turizm Sektöründe Enerji Tüketimi ve Enerji Tasarruf Olanakları”, Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 17-28.
- Pelit, Elbeyi, Baytok, Ahmet ve Soybalı, Hasan Hüseyin (2015), “Sürdürülebilir Turizm Mi? Turizmde Sürdürülebilirlik Mi? Kavramsal Bir Tartışma”, Gümüşhane University Electronic Journal of The Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 14, ss. 39-58.
- Tsoutsos, Theocharis, Tournaki, Stavroula, De Santos, Carmen Avellaner ve Vercellotti, Roberto (2013), “Nearly Zero Energy Buildings Application in Mediterranean Hotels”, Energy Procedia, Volume: 42, pp. 230-238.
- Vatan, Ahmet ve Poyraz, Mine (2016), “Nasıl Sürdürülebilir Otel Olunur?”, Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 1, ss. 15-30.
- <https://www.devplan.org/ekonomi/makro-gel/makro-eko-2020-21.pdf>
<https://www.devplan.org/plan/OVP-2020-22-TASLAK.pdf>

SOSYAL DÖNÜŞÜMDE GÖÇ OLGUSU: TÜRKİYE DURUM İNCELEMESİ

Melahat Batu AĞIRKAYA¹

Öz

Göç, basit ekonomik stratejilerden ve maddi refah sorunlarından çok daha fazlasını içermektedir. Ekonomik, siyasi ve sosyal nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bu kavram toplumları derinden etkilemektedir. Bu anlayış doğrultusunda çalışmada kitlesel göçün Türkiye üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı veri tabanından 2011-2023 dönemine ilişkin veriler ile TUIK veri tabanından 2016-2022 dönemine ilişkin seçili göstergelere ait verilere karşılaştırmalı analiz yöntemi ve betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenler arasında ilk sırada Suriye uyruklu göçmenler ikinci sırada ise Afganistan uyruklu göçmenler olduğu görülmektedir. 2019 yılında en fazla göçmen Suriye’den gelirken 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşının olumsuz etkisiyle Rusya’dan geldiği tespit edilmiştir. 2020 yılında Azerbaycan uyruklu göçmenlerin Türkiye’den çok sayıda çıkış yapmış olması dikkat çekici sonuçlardan biridir. Ayrıca Almanya’ya ve İngiltere’den gelen insan hareketliliği noktasında diğer ülkelere göre sönük kaldığı tespitler arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Göç, Göçmen, Etkiler

THE PHENOMENON OF MIGRATION IN SOCIAL TRANSFORMATION: A CASE STUDY OF TURKEY

Abstract

Migration involves much more than simple economic strategies and material welfare issues. This concept, which emerges due to economic, political and social reasons, deeply affects societies. In line with this understanding, this study aims to determine the effects of mass migration on Turkey and to reveal its consequences. In the study, the comparative analysis method and descriptive analysis method were applied to the data from the Ministry of Interior, Directorate of Migration Management database for the period 2011-2023 and selected indicators from the TUIK database for the period 2016-2022. According to the findings of the research, Syrian migrants are the first among irregular migrants apprehended in Turkey and Afghan migrants are the second. In 2019, the highest number of migrants came from Syria, while in 2022, it was determined that they came from Russia due to the negative impact of the Russia-Ukraine war. In 2020, it is one of the remarkable results that Azerbaijani migrants left Turkey in large numbers. In addition, it is among the determinations that the human mobility from Germany and the UK is dim compared to other countries.

Keywords: Turkey, Migration, Migrant, Effects

¹İğdir Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, melahatagirkaya@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8703-5622>

1. Giriş

21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan göç, çağın en önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir. En zengin devletler, küreselleşen bir dünyada gerçekte geçirgen yapıda olan sınırları sağlam tutmaya çalışırken, insan hareketi ve bu hareketin nasıl kontrol edilmesi gerektiği, önemli bir sorun haline gelmiştir. Göç hareketi bireyin veya toplulukların kalıcı ya da geçici olarak yer değiştirmesidir. Göçün doğal, ekonomik, siyasi, dini, sosyal ve kültürel olmak üzere birçok nedeni bulunmaktadır. Temelinde insan olan göç hareketleri içinde yer alan göçmenler yaşam şartlarını iyileştirmek niyetinde olsa da ihtiyaç ve haklar bağlamında bulundukları toplumda dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Göçmenlerin kendine has ihtiyaçlarının karşılanmaması noktasında çeşitli sorunları bulunmaktadır. Göçün yarattığı etkiler bağlamında; nüfus hareketleri ülkelere sorumluluklar ve maliyetler yüklemektedir. Göç olgusunun tüm olumsuzluklarına karşın göç alan ve göç veren ülke yararına bazı önemli etkileri bulunmaktadır. Türkiye sahip olduğu coğrafi özelliklerinden dolayı mülteciler ve yasadışı göçmenler için hedef ülkelerden biridir. Bununla birlikte Türkiye'nin uyguladığı insani dış politikası ve Suriye iç savaşı onu tercih edilen ülke haline getirmiştir.

Bu çalışmada kitlesel göçün Türkiye üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Literatürde konu ile ilgili farklı açılardan yapılan çalışmalar olmasına rağmen bu çalışmanın incelenen dönem ve seçili değişkenler bağlamında literatürde katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada giriş bölümünden sonra alan yazınında daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Göçe ilişkin temel kavramlarla birlikte göçün olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmıştır. Ardından Türkiye'de yakın zamanlı göç hareketlerine değinilmiştir. Araştırmanın yöntem ve veri seti açıklandıktan sonra seçili ülkeler ve göstergeler eşliğinde oluşturulan tablolardan elde edilen bulguların yorumlanması ve öneriler ile araştırma tamamlanmıştır.

2. Literatür

Tarihsel süreç içerisinde bütün dünyanın göç hareketleri ile karşılaştığı bilinmektedir. Türkiye bağlamında çeşitli zamanlarda göç hareketleri olsa da yakın zamanda Suriye iç savaşının ülke üzerinde etkilerinin neler olduğu ve Türkiye'nin bu durumda izlediği politika ve uygulamalarla hangi düzeyde olduğunun açıklanması önemlidir. Alan yazınında farklı konu başlıkları, farklı analiz teknikleri ve dönemleri ele alan çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir: Emirhan (2014), 20 ülke 1985-2010 dönemine ait göç akımları endüstri-içi ticaret üzerindeki etkilerini Türkiye için çekim denklemi kullanılarak analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, göç akımlarının endüstri-içi ticareti azalttığını tespit etmişlerdir. Kahraman ve Tanıyıcı (2018), Türkiye'de Suriyeli sığınmacılara yönelik göç politikalarının uygulama sorunlarını belirlemek üzere İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Kilis illerinde yarı-yapılandırılmış mülakat yöntemiyle yapılan saha araştırmasından elde edilen verileri analiz etmişlerdir. Yönetişimin sivil toplum kuruluşları ile politika yapım süreçleri arasındaki iş birliğinin olması yönündeki tespitleri dikkat çekicidir. Şimşek (2018), mülteci uyumunun göç politikaları açısından durumunun değerlendirilmesi amacıyla Türkiye'deki Suriyeli 80 mülteci ile yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen veriler dayanarak analiz etmişlerdir.

İşgücü piyasası, eğitim, sağlık ve vatandaşlık konusunda ilgili uyum politikalarına rağmen tüm Suriyelilerin bu haklara istenilen oranda ulaşamadığı yönde bulgulara ulaşılmıştır. Özen ve Cerit (2018), savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin yaşadığı travmatik olayları, SPSS 21.0 programıyla analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların bekâr olanlarda depresyon belirtilerinin fazlalığına rağmen evli kişilerdeki çocuk sayısı arttıkça depresyon belirtilerinin azaldığı yönde bulgulara ulaşılmıştır. Kutlu (2019), Türkiye'de yaşayan Suriyeli nüfusun işgücü piyasası ve istihdam açısından oluşturabileceği sorunları temel veriler ve makroekonomik değişkenler aracılığı ile analiz etmiştir. Sonuç olarak sorunlara yönelik çözüm odaklı çalışmaların artırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Öğrük (2019), Türkiye'deki Suriye uyruklu sığınmacıların işgücü piyasalarına dâhil edilmesinde ilgili kurumların rolü ve bunların koordineli çalışıp çalışmadıklarını çeşitli yerel ve kamu kurumlarıyla mülakat tekniği ile analiz etmiştir. Göç ile ilgili sürecin yönetiminde kurumların arasında koordinasyonun tam anlamıyla gerçekleşmediğini tespit etmiştir. Mencutek vd., (2020), Suriye savaşı nedeniyle kitlesel göçe Türkiye'nin verdiği tepkileri neoklasik realist teori yaklaşımıyla analiz etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar neoklasik realist teorinin Türkiye-Suriye göç sorununa ilişkin sonuçlarının açıklanması noktasında katkı sağladığını tespit etmişlerdir. Şimdi (2020), Suriyeli göçmenlerin göç öncesi ve sonrası siyasal katılım davranışları yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile analiz etmiştir. Sonuç olarak göç öncesi siyasal algıda devlet ideolojisi önemli rol oynarken, göç sonrasında bu algının demokratik açıdan farklılıklar gösterdiği yönde bulgulara ulaşılmıştır. Aslantürk (2020), Türkiye'nin göç ve iltica hareketleri karşısındaki tutumunu analitik yöntemle incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre Türkiye izlediği açık kapı politikasıyla oldukça pozitif bir düşünceye sahip olduğu ve insani dramın derinleşmesini engelleyen bir tavır sergilediğini tespit edilmişlerdir. Akçay ve Demircioğlu (2022), Türkiye'nin sağlam bir göç diplomasisine sahip olup olmadığını, eğer öyleyse ne ölçüde başarılı olduğunu karşılaştırmalı yöntemle araştırmışlardır. Suriye'den gelen göçmenlerin, Türkiye'nin göç politikalarında "tutarlı göç diplomasi" algısına katkısıyla dış politikada yeni fırsatların yaratılacağı ve batı ile görüşmelerinde pazarlık gücünün arttığı yönde tespitlere ulaşılmıştır. Lale (2022), Suriye göçünün Gaziantep'in yerel yönetim faaliyetleri üzerindeki etkisini nitel araştırma yöntemiyle analiz etmiştir. Suriyeli göçmenlerin artan nüfus yoğunluğu ile birlikte geçici koruma sürecindeki uzamanın yerel halkı tedirgin etmesi ve kentsel hizmet ihtiyacını artırmasının ekonomik açıdan olumsuz yansımaları olduğu yönde tespitlerde bulunmuştur.

3. Göç Kavramı

Göç tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji gibi çok çeşitli alanlarda incelenen bir olaydır. Göç ilk olarak ekonomik nedenlerle iktisatçılar ve demografik sebeplerle coğrafyacılar tarafından tanımlanmıştır. Bunlara ilerleyen süreç içinde siyaset bilimcileri ve sosyologlar dâhil olmuştur. Sistematik açıdan ise Ravenstein'in "*Göç Kanunları*"na ilişkin çalışması ile ilk değerlendirmenin yapıldığı bilinmektedir (Ünal ve Gedik 2022: 54). Göç ekonomik küreselleşmenin pasif bir sonucu olmakla birlikte çağdaş dünyanın sosyal dönüşümünün özüdür. Göç, yaşamların ve insan akışlarının hem kaynağı hem de hedefi olan ekonomileri ve toplumları değiştirmektedir (Gavonel vd., 2021: 100). Bu kavram yüzyıllardır süren sömürgecilik süreçleri de dahil olmak üzere toplumsal, teknolojik, demografik ve ekolojik dönüşümlerle iç içedir

(Barnett ve Adger, 2018: 250). Göç bireyin ve toplulukların kalıcı veya geçici ikamet ettikleri yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine doğru hareket etmesidir (Kaypak ve Bimay, 2016: 84; Günay vd., 2017: 38). Daha farklı bir açıdan bakmak gerekirse, bireylerin zorunlu ya da beklentilerini karşılayacak eğitim, sağlık, kültürel nedenlerle yaşam alanlarının farklılaşması ile (Şahin, 2001: 59) yeni bir toplumsal yapıya götüren ve çeşitli sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme olayıdır (Uğuz vd., 2004: 387). Göçün isteğe bağlı göç, zoraki göç, geçici göç, devamlı göç, transit göç, yasadışı göç, zincirleme göç gibi birçok türü olmasına karşın daha çok iç göç ve dış göç şeklinde tanınırlığı bulunmaktadır (Tuzcu ve Bademli, 2014: 57). Göçler eşit olmayan dağıtılmamış ekonomik imkânlardan faydalanma isteği olabileceği gibi devlet otoritesinin uygulamaya koyacağı savaşlar sonucunda ortaya çıkma ihtimali olan olaylardır (Kaygalak, 2009: 9). Kısacası marjinal bir değişimdir. Göç hem toplumsal dönüşümü şekillendirir hem de bu temel değişim tarafından şekillenir (Hear, 2010: 1532-1533). İnsanlık tarihi kadar eski olan göç eyleminin doğal ve ekonomik nedenler, savaşlar, siyasi olaylar, dinsel, sosyal ve kültürel olaylar gibi çeşitli nedenleri bulunmaktadır (Karanfiloğlu, 2019: 1200). Göçler ister kalıcı isterse geçici sebeplerden kaynaklansın ulusal sınırlar içinde ya da dışında meydana gelmiş olsa da bu hareketin temelinde birey vardır (Günay vd., 2017: 38).

4. Göç Olgusunda Kavramlar ve Etkiler

Göçmen bir zorunluluk ve can kaybı korkusu olmaksızın yaşam şartlarını iyileştirmek için bir sınırdan başka bir sınıra geçiş yapan kişi olarak tanımlanmaktadır (Kıvrak, 2029: 13). Göç düzenli ve düzensiz sınıflandırmalar kapsamında farklılıklar göstermektedir. Düzensiz göç çeşitli yasadışılıklar içerdiği için şu veya bu şekilde göçmenlerin belge ve kayıtlarının tam olmaması halidir. Bu tüt göçmenler devlet tarafından tam olarak bilinmediğinden olabilecek sorunlara ve risklere karşı tahminler yürütmek gerekli önlemler almak da kendi içinde zorlaşmaktadır (Broeders, 2007: 73). Düzenli göçte göçmenler devletin yakın kontrolü altındadır. Göçmenler ister düzenli ister düzensiz olsun her iki şekilde de yaşam şartlarını iyileştirmek amacındadırlar. Söz konusu hedeflere rağmen göçmenler ihtiyaç ve haklar bağlamında bulundukları toplumlarda dezavantajlı grupları arasında yer almaktadır. Çünkü kendi coğrafyalarından ayrılma nedenlerine bağlı çeşitli sorunların dışında yerleşmek istedikleri ülkede çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bunlar göç eden bireylerin kendine has özellikleri yönünde, sağlık ve psikolojik, eğitim ve çalışma vb gibi ihtiyaçları olarak temellendirilmektedir (Ünal ve Gedik, 2022: 59). Bu sorunlar bağlamında göç olayları farklı kültürlerin birbiri ile karşılaşmasının sonucu olarak ortaya kültürel farklılıklar çıkarmaktadır. Bu insanların bir arada yaşamlarını sürdürme zorunluluğu uyum ve çatışmaya dair çeşitli önemli sorunları gündeme getirmektedir (Aksoy, 2012: 293).

Göçün yarattığı etkiler noktasında nüfus hareketleri ülkelere bazı sorumluluklar ve maliyetler yüklemektedir. Böylece artan nüfusa bağlı olarak konut, yol, hastane, okul vb gibi sosyal sabit sermaye yatırımlarını artırmak zorunda kalmaktadır. Uluslararası göçün en önemli sayılabilecek maliyeti, genç ve becerikli işçileri ülke emek piyasasından uzaklaştırmasıyla üretken kapasitenin kaybına yol açmasıdır (Dişbudak, 2004: 87). Ayrıca ilgili ülkede milli gelirinin düşmesi ile kalkınmanın yavaşlamasına ve toplumsal dinamizmin

azalmasına neden olmaktadır (Bayraklı, 2007: 44). Bireylerin gittikleri ülkelerde yaşadıkları uyum sorunu, onların anayurda dönüşünde de bir dizi toplumsal uyumsuzluklara, kültürel farklılaşmalara ve kimlik bunalımı vb gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Bayraklı, 2007: 44). İlaveten işgücü piyasasının etkileri, beyin göçü, beyin kazanımı, kaynak talebi ve işçi dövizlerinin etkileri de dâhil olmak üzere bir dizi karmaşık demografik, sosyoekonomik ve çevresel zorluğu da beraberinde getirmektedir (Hugo, 1996: 108).

Göç olgusunun tüm olumsuzluklarına karşın alan ve veren ülke yararına bazı önemli yanları bulunmaktadır. Dış göç nedeniyle ülkeye yeni giren işgücü yüksek gelişme gösteren sektörlerde ortalama ücretleri üzerinde olumlu etki sağlamaktadır (Aksu vd., 2022: 3). Böylece ortaya çıkan ücret modernizasyonu sayesinde işletmenin maliyet artışını azaltarak firmaların uluslararası rekabet koşullarından zarar görmesini engellenmesiyle ekonomik faaliyetleri ve girişimciliği desteklemektedir (Bayraklı, 2007: 42). Göç veren ülkeler açısından ise nüfusun demografik yapısına ait kompozisyonunun değişimine sebep olmaktadır (Gavonel vd., 2021: 99). Bunu dışında eğer göç edenler, işsiz kategorisinde yer alan bireyler ise, işsizlik azalacağından ve kişi başına düşen gelirdeki artışla maddi refahı artırmaktadır. Öte yandan giden kişiler sayesinde yurt dışı tasarruflarını yurda taşımaları, ödemeler dengesi üzerindeki baskıları azaltarak ithalatın finansmanını desteklemektedir (Bayraklı, 2007: 42-43). Ayrıca mekânsal, ekonomik ve sağlık boyutlarındaki eşitsizliği azaltarak güvensizliğin azalmasını teşvik etmekte (Gavonel vd., 2021: 99) ve küresel ekonominin verimli işleyişine temel oluşturmaktadır (Haan, 1999: 3). Arazi Toplulaştırma Tüzüğüne göre uygulanmaktadır (Gün, 2001: 330).

5. Türkiye ve Yakın Zamanlı Göç Hareketleri

Türkiye sahip olduğu coğrafi özelliklerinden dolayı sadece göç edenler için değil mülteciler ve yasadışı göçmenler için de hedef haline gelen ve göçten en çok etkilenen ülkelerden biridir (Südaş ve Mutluer, 2008: 52). Doğu Akdeniz havzasında bulunan Türkiye Avrupa'nın ana giriş kapısı niteliği dışında Afrika, Orta Doğu ve Asya göçmenlerinin çıkış yeri olduğu için önemli bir konumda bulunmaktadır (Solgun ve Durat, 2017: 138). Türkiye göç sürecinde transit bir ülke olmasının yanı sıra çeşitli nedenlerle Avrupa'ya ulaşmak ve iltica etmek isteyen göçmenlerin en önemli güzergâhlarından biridir (Karakaya, 2020: 105). Öte yandan Türkiye'nin geçiş ülkesi haline gelmesinde Cenevre Sözleşmesi'nde belirlenen şartların dışında yerleşik bir sığınma politikasının olmamasıyla (İçduygu ve Keyman, 2000: 386) birlikte emek ve sermaye piyasasında yasa dışı faaliyet gösterilmesinde kaynak ülke olarak görülmesidir (Altunç vd., 2017: 198). Türkiye'nin ekonomik açıdan dışarıya doğru göçü (İçduygu ve Keyman, 2000: 385) II. Dünya savaşının yıkıcı etkilerine maruz kalmış olan Avrupa'yı yeniden inşa etmek amacıyla 1950'li yıllarda Almanya'ya işgücü akının olması ve sonrasında 1980'lerde ise terör olayları izlemiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ise Türkiye göç alan ve geçiş ülkesi olan bir konuma doğru zorlanmıştır (Solgun ve Durat, 2017: 139). Özellikle İran ve Irak savaşının bölgede yarattığı karışıklıklar nedeniyle 1997-2007 yılları arasında Türkiye'deki İran ve Irak uyruklu sığınmacı sayısı artmıştır (İçduygu ve Yüksek, 2012: 449). Yukarıda bahsi geçen göç nedenleri arasında siyasal kaynaklı ve kitlesel göçe neden olan savaşın yıpratıcı etkilerinin daha fazla olduğu söylenebilir. İnsanlık tarihinin en karmaşık ve en değişken olguları arasında yer alan savaş, devletler ya da ulus

içerisinde rakip siyasal güçlerin gerçekleştirdiği silahlı çatışmalardır (Aslan, 2008: 235).

Savaşlar nedeniyle ülkelerin eğitimli personelinin göç etmek zorunda kaldığı birçok olaya rastlanmaktadır. Örneğin; en önemli savaşlardan biri 1940-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşıdır. Bu savaşta saldırgan bir politika izleyen Nazi partisinin sert baskılarına maruz kalan Yahudi bilim adamları Avrupa'dan kaçmışlar ve ilk tercih ettikleri yer İngiliz idaresindeki Filistin olmuştur. Bu dönemde Türkiye ise Filistin'e gitmek isteyen Yahudi mülteciler için bir transit geçiş noktası olma özelliği taşımıştır. Yine 1990 sonrasında Rusya ve Doğu Bloku parçalanmasıyla iç savaşlar başlamıştır. Böylece Doğu Bloğu bilim insanları ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır (Bayraklı, 2007: 42; Çanak, 2015: 133). Bu bağlamda; Türkiye'nin yakın geçmişte yaşadığı ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen önemli göç hareketlerinin nedenleri arasında savaşların yıkıcı etkilerinin daha çok olduğu görülmektedir. Bunun en iyi örneği; çeşitli Ortadoğu ülkeleri dışında Türkiye'de en büyük göç dalgasının, 2011 yılında Suriye iç savaşıyla gerçekleşmesidir. Savaş 13,1 milyon Suriyeliyi yerinden etmiş ve bunların 5,6 milyonu yakın komşu ülkelere sığınmıştır (Şahin ve Düzgün, 2015: 172; Aksu vd., 2022: 3). Bu ülkelere bir olan Türkiye gerek uzun bir sınır komşusu olması ve sığınmacılara yönelik uygulanan "açık kapı politikası" ile Suriyeliler için tercih edilen ülke haline gelmiştir (Karakaya, 2020: 106). Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikasıyla Avrupa Birliği (AB) ile yakın diplomatik ilişkiler kurmuştur. İlişkiler bağlamında AB yasadışı göçle mücadelede Türkiye'ye mali yardım ve vize muafiyeti gibi sözler vermiş, ancak AB, Türkiye'ye verdiği bu sözleri yerine getirmemiştir (Akçay ve Demircioğlu, 2022: 5).

Türkiye'nin göç krizine yönelik çözüm beklentisine rağmen istenilen sonuca ulaşamamış ve Suriye savaşı şiddetlenerek varlığını sürdürdüğü gibi sığınmacı akını da devam etmiş/etmektedir (Karakaya, 2020: 106). Türkiye'deki mültecilerin neden olduğu sorunların başında hiç kuşkusuz daha düşük ücretlerle çalışmanın neden olduğu işsizlik sorunu, yapılan yardımların Türkiye'deki yoksul kesimi ikinci plana itmiş olmasının yarattığı algılarla oluşan tepkiler ülkenin buna hazır olmadığına bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte Suriye üzerinden Ortadoğu ve körfez ülkelere yapılan ticaretin nakliye problemleri yüzünden aksamış olması sorunlar arasında sayılabilir (Öztürk ve Çoltu, 2018: 192). Bu nedenle Türkiye'nin küresel boyutlarda iyi ve başarılı bir göç yönetimi sergilemesi gerekmektedir. Türkiye'nin iyi bir göç yönetimine ihtiyaç duymasında temel nedenlerden biri coğrafi ve stratejik yapısıdır (Ünal ve Gedik, 2022: 57).

6. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın amacı Türkiye açısından göç kavramını ilgili göstergeler ve seçili ülkeler bağlamında karşılaştırmak ve sonuçları ortaya koymaktır. Çalışmanın örnekleme için en fazla göç alınan ilk on ülke (Suriye, Azerbaycan, Rusya, Almanya, İngiltere, Gürcistan, Türkmenistan, İran, Irak, Kazakistan) alınmıştır. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından 2011-2022 ve 2016-2022 dönemlerine ilişkin verilere karşılaştırmalı analiz yöntemi ve betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Göçün etkilerini görmek için yıllara göre ülkeye gelen düzensiz göçmen sayısı, ikamet

izni ile bulunan göçmenlerin yıllara göre artış miktarları, bunların hangi ülkelere geldiği, demografik açıdan nasıl bir yapıya sahip olduğu ve ekonomik etkilerinin neler olduğu /olacağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

7. Seçilmiş Ülkeler ve Göstergeler Eşliğinde Göç

Bu bölümde Türkiye 'ye en fazla göç eden ülkeler bu göçlerin yasa dışı yollardan gerçekleşmesi durumunda düzensiz göçmenlerin ülkelere göre dağılımı, gerçekleşen düzensiz göçmen sayıları ve ikamet izni vb. gibi başlıklarda açıklamalara yer verilecektir.

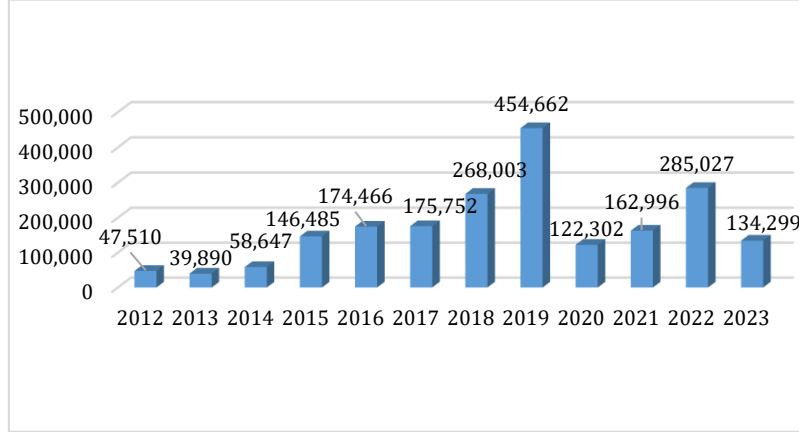
Tablo 1. Türkiye’de Yakalanan Düzensiz Göçmenler (İlk 10 Ülke, 2023)

Suriye		16.372	Özbekistan		949
Afganistan		5.991	Azerbaycan		903
Burma (Myanmar)		2.483	İran		757
Türkmenistan		1.998	Genel Toplam	39.890	
Gürcistan		1.805			
Filistin		1.553			
Eritre		1.537			

Kaynak: Türkiye Göç Raporu, 2013.

İnsanlık tarih boyunca gerçekleşen en büyük sıkıntılardan biri düzensiz göçlerdir. Çünkü düzensiz göç devletin iç hukukuna uygun şartları taşıyamamış olması halinde gerçekleşmektedir (Alakuş ve Uzan, 2021: 95). Tablo 1’e göre 2023 yılında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin en fazla olduğu ilk 10 ülke verilmiştir. Bu bağlamda ilk sırada Suriye uyruklu yakalanan düzensiz göçmenlerin ikinci sırada ise Afganistan’ın yer aldığı görülmektedir. Genellikle Afganistan uyruklu göçmenlerin geliş amacının farklılık gösterdiği ve bu noktada Türkiye’yi Avrupa’ya açılan bir kapı ya da diğer bir ifadeyle kısa süreli geçiş ülkesi olarak görmektedirler (Alakuş ve Uzan, 2021: 100). Söz konusu bu iki ülke dışında sırasıyla Burma, Türkmenistan, Gürcistan, Filistin, Eritre, Özbekistan, Azerbaycan ve İran izlemektedir.

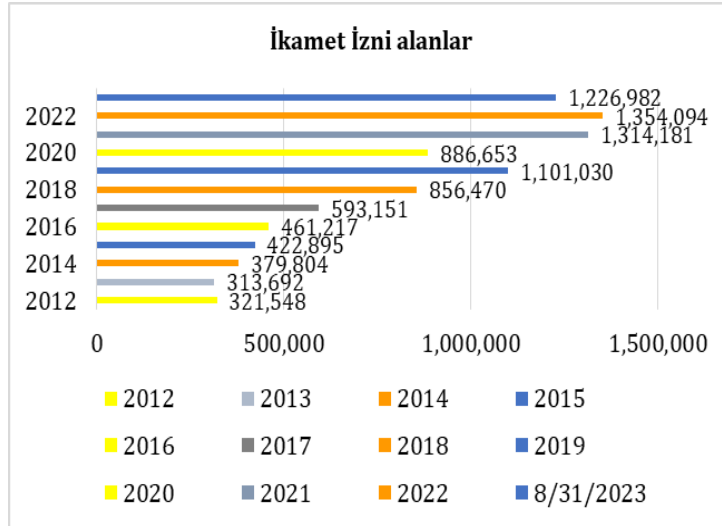
Şekil.1. Türkiye’de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı

Şekil 1’e göre yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2012 yılında 47.510 bin olmuş ve yıllar içinde artış göstermiştir. 2017 yılına göre yaklaşık 1,5 kat artış ile 2018 de 268.003 bin kişiye ulaştığı gözlenmektedir. 2019 yılında gelen göçmenin sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. 2020 ve izleyen yıllarda savaşın etkisinin azalmasıyla göçmenlerin kendi ülkelerine gitmesiyle göçmen sayısında düştüğü görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye’de İkamet İzni ile Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı

Yabancıların uluslararası hukuk ve ulusal hukuk çerçevesinde yasal bir şekilde Türkiye’de ikamet etmelerine dair ikamet izni Anayasanın 23. Maddesi ile düzenlenmiştir (Koca, 2016: 45). Bu bağlamda 2012 yılında çeşitli nedenlerle ülkemizde bulan ve ikamet izni alan kişi sayısı 321.548 iken yıllar içinde arttığı

ve en yüksek ikamet iznin 1.354.094 kişi ile 2022 yılında verildiği görülmektedir. 31.08.2023 yılı itibarıyla bu rakamın 1.226.982 kişi olduğu görülmektedir. Öte yanda bu sayının yıl sonuna kadar ne kadar artacağı henüz belli değildir.

Şekil 3'te Türkiye'de en büyük göç dalgasının, 2011 yılında Suriye iç savaşıyla gerçekleşmiştir. Savaşın yarattığı göç dalgasına bağlı olarak en çok ikamet izni alan ülke 46.252 kişi ile Suriye'li göçmenler olmuştur. Suriye'den sonra en fazla göç alınan ülke Azerbaycan, Rusya, Almanya ve en az göç alınan ülke ise Kazakistan olmuştur.

Şekil 3. 2013 Yılında Verilen İkamet İzinleri (İlk 10 Ülke)

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı

Tablo 2 görseli incelendiğinde 2019 yılında Suriye'den Türkiye'ye 28.166 erkek ve 19062 kadın göçmenin geldiği ve aynı yıl 10.259 erkek ve 6531 kadın göçmenin ülkeden çıktığı görülmektedir. Azerbaycan'dan 2019 yılında 23.531 erkek ve 18.820 kadın göçmen geldiği ancak 2020 yılında ise 17.594 erkek ve 12.803 kadın göçmenin ülkeden ayrıldığı tespit edilmiştir. İngiltere'den Türkiye'ye en çok 2021 yılında 2.561 erkek ve 2.179 kadın göçmen gelmiş ve 2022 yılında ise 1.381 erkek ve 1.243 kadın göçmenin ayrıldığı tespitler arasındadır. Rusya'dan 2022 yılında 56.236 erkek göçmen ve 43 550 kadın göçmen Türkiye'ye gelirken 2020 yılında 25.990 erkek ve 13.667 kadın göçmenin ülkeden ayrıldığı gözlenmiştir. Almanya'dan 2021 yılında 753 erkek ve 5871 kadın göçmenin Türkiye'ye geldiği yine aynı yıl 7536 erkek ve 5871 kadın göçmenin ülkeden ayrıldığı görülmektedir. Sonuç olarak 2019-2022 arası göçmen hareketliliğinin en fazla olduğu yıllardır.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Tablo 2. Türkiye'ye Yönelik İç ve Dış Göç Hareketleri (2016-2022)

Yıllar ve Ülkeler		İç Göç		Dış Göç	
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Suriye	2016	16 535	9 154	3 960	2 923
	2017	17 613	10 576	3 620	2 793
	2018	26 531	18 446	5 119	3 049
	2019	28 166	19 062	10 259	6 531
	2020	6 322	8 992	2 953	5 092
	2021	15 290	24 709	2 754	4 951
	2022	5 660	9 458	9 581	13 313
Azerbaycan	2016	8 232	7 307	3 265	2 430
	2017	17 613	10 576	5 808	3 574
	2018	16 748	15 174	5 292	3 950
	2019	23 531	18 820	9 918	8 086
	2020	6 993	6 379	17 594	12 803
	2021	13 348	18 115	2 959	4 225
	2022	9 288	8 944	7 941	5 984
İngiltere	2016	864	900	1 165	1 201
	2017	917	902	1 101	1 192
	2018	1 514	1 392	907	839
	2019	2 148	1 921	1 022	928
	2020	1 498	1 389	1 357	1 263
	2021	2 561	2 179	1 209	1 168
	2022	2 034	1 595	1 381	1 243
Rusya	2016	1 572	4 959	672	2 692
	2017	2 486	5 887	1 106	3 463
	2018	5 196	10 035	4 363	8 808
	2019	8 334	16 730	4 405	8 435
	2020	10 282	7 666	25 990	13 667
	2021	21 001	13 068	7 699	4 622
	2022	56 236	43 550	5 021	6 841
Almanya	2016	2 437	6 538	940	2 296
	2017	5 432	3 150	776	474
	2018	2 736	6 395	2 261	5 486
	2019	2 694	7 256	1 864	4 015
	2020	3 861	5 119	1 757	2 726
	2021	7 536	5 871	7 536	5 871
	2022	5 325	7 246	4 210	2 802

Kaynak: TÜİK, 2023

7. Sonuç

Göç, farklı yönleriyle irdelenmesi gereken olumsuz yansımalarının öngörülmemesi durumunda üstesinden gelmenin zorluklarını barındırma potansiyeli taşıyan bir kavramdır. Göçün kamu otoritesi tarafından karşılanamaz hale gelmesi insana dair olan hemen her şeyi olumsuz etkileyebilen tarihsel ve toplumsal bir gerçekliktir. Göç Türkiye toplum hayatında her zaman önemli bir yeri olan önemli konulardan ya da sorunlardan biri olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'deki birey ve toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Türkiye özellikle 2011 yılı Suriye iç savaşı nedeniyle göç dalgası ile karşı karşıya kalmış ülkemize en fazla giriş yapan ve ikamet izni alan ülke Suriye olmuştur. Daha sonra Azerbaycan ve Kazakistan izlemiştir. Yasal olarak giren göçmenler dışında yasa dışı yollarla giren ve yakalanan düzensiz göçmen sayısının 2019 yılında dikkat çekici boyutla ulaştığı ancak hem savaşın yıpratıcı etkisinin azalması hem de izlenen göç politikalarının yapıcı sonuçları neticesinde 2020'den itibaren sayının düştüğü görülmektedir. 2023 yılında Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmenleri uyruklarına göre Suriye ilk sırayı alırken onu ikinci sırada Afganistan'ın izlediği görülmektedir. Ülkelere göre Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden göçmenlere bakıldığında, 2019 yılında Suriye'den gelen erkek ve kadın göçmen sayısının aynı yıl gelen diğer ülke göçmenlerine göre daha fazla olduğu görülürken 2020 yılında Türkiye'den en fazla çıkışı Azerbaycan uyruklu göçmenlerin yapması dikkat çekici sonuçlardan biri olmuştur. 2022 yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısının diğer ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Rusya Ukrayna'na savaşının olumsuz etkilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Almanya'ya ve İngiltere bağlamında; 2021 ve 2022 yıllarındaki insan hareketliliğinin diğer ülkelere göre sönük kaldığı tespitler arasındadır. Sonuç olarak 2019-2022 yılları arası göçmen hareketliliğinin en çok olduğu zaman dilimi olmuş ve Türkiye bu noktada farklı deneyimler yaşamıştır. Ülkeler göç süreçlerini ve politikalarını iyi yönetirlerse yaşadıkları dinamik unsurları (ekonomi, siyaset, demografik yapı, eğitim, barınma, gıda tedariki vb.) daha iyi koruyabilirler.

Kaynakça

- Akçay, E. Yaşar ve Demircioğlu, Fatih (2022), "Migration Diplomacy as a Foreign Policy Tool in Turkey: A Comparative Analysis", *Codrul Cosminului*, Cilt: 28, Sayı: 2, ss. 377-400.
- Aksoy, Zeynep (2012), "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20, ss. 293-303.
- Aksu, Ege, Erzan, Refik ve Kırdar, Murat Güray (2022), "The Impact of Mass Migration of Syrians on the Turkish Labor Market", *Labour Economics*, Volume: 76, pp. 2-21.
- Alakuş, Emre ve Uzan, Yıldız (2021), "İnsan Ticaretine Konu Olma Potansiyeli Bakımından Türkiye'nin Afgan Düzensiz Göçmen Gerçeği", *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 92-117.
- Altunç, Ömer Faruk, Uçan, Okyay ve Akyıldız, Abdulmenaf (2017), "Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz (1985-2015)", *Social Science Studies*, Cilt: 5, Sayı: 8, ss. 197-212.
- Aslan, M. Yasin (2008), "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *TBB Dergisi*, Sayı: 79, ss. 235-273.
- Aslantürk, Oğuzhan (2020), "Türkiye'ye Yönelik Göç ve İltica Hareketleri: Suriyeliler Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss.172-201.
- Barnett, Jon ve Adger, W. Neil (2018), "Mobile Worlds: Choice at The Intersection of Demographic and Environmental Change" *Annual Review of Environment and Resources*, Volume: 43, pp. 245-265.
- Bayraklı, Cemile (2007), *Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen Konutları'nda (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenler Örneği*, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Broeders, Dennis (2007), "The New Digital Borders of Europe: EU Databases and the Surveillance of Irregular Migrants", *International Sociology*, Volume: 22, Number: 1, pp. 71-92.
- Çanak, Erdem (2015), "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanların İşgalinin Türkiye'ye Etkisi: Yahudi Mülteciler Meselesi", *Turkish Studies*, Cilt. 10, Sayı: 9, ss. 127-144.
- Emirhan, Pınar Narin (2014), "Uluslararası Emek Göçü ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Uygulama", *Ege Akademik Bakış*, Cilt. 14, Sayı: 4, ss. 611-620.
- Günay, Enver, Serin (2017), "Dünya'da ve Türkiye'de Göç Yönetimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 37-60.
- Gavonel, Adger, Campos, Bos, Carr, Bos, Siddiqui (2021), "The migration-sustainability paradox: transformations in mobile worlds", *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Volume: 49, pp. 98-109.
- Haan, Arjan De (1999), "Livelihoods and poverty: The Role of Migration a Critical Review of the Migration Literature", *The Journal of Development Studies*, Volume: 36, Number: 2, pp. 1-47.
- Hear, Nicholas Van (2010), "Theories of Migration and Social Change", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume: 36, Number: 10, pp. 1531-1536.
- Hugo, Graeme (1996), "Ethics, Migration, and Global Stewardship", *The International Migration Review*, Volume: 30, Number: 1, pp. 105-131.
- İçduygu, Ahmet ve Keyman, E. Fuat (2000), "Globalization, Security, and Migration: The Case of Turk", *Global Governance*, Volume: 6, Number: 3, pp. 383-398.
- İçduygu, Ahmet ve Yüksek, Deniz (2012), "Rethinking Transit Migration in Turkey: Reality and Re-presentation in the Creation of a Migratory Phenomenon". *Population, Space and Place*, Volume: 18, pp. 441-456.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Kahraman, Selçuk ve Tanıyıcı, Şaban (2018), "Türkiye’de Suriyeli Sığınmacılar Örneğinde Çok Düzeyli Göç Yönetişimi", *Tesam Akedemi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 235-280.
- Karakaya, Handan (2020), "Türkiye’de Göç Süreci Ve Suriye Göçünün Etkileri", *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 4, Sayı: 2, ss. 94-130.
- Karanfiloğlu, Mehmet (2019), "Savaş, Kadın, Çocuk ve Göç Üzerine: Suriye Örneği", *Muhakeme Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 99-124.
- Kaygalak, Sevilay (2009), *Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Kıvrak, Erva Feryal (2019), *Ekonomik Büyüme ve Göç: AB ve Türkiye Arasındaki Göç Sorunu Kapsamında Göçün Türkiye’nin Ekonomisine Etkileri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü.
- Koca, Sema, Çörtoğlu (2016), "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Yabancıların Türkiye’de İkameti ve Uzun Dönem İkamet İznine İlişkin Değerlendirmeler", *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 2, ss. 44-88.
- Kutlu, Mehtap (2019), "Türkiye’deki Suriyeli Mültecilerin İşgücü Piyasasına ve İstihdama Etkileri: Gaziantep-Adıyaman-Kilis Örneği", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 19, Sayı: 17, ss. 45-59.
- Lale, Leyla (2022), "Suriye Göçünün Türkiye’nin Kentleşme Süreçlerine Etkileri: Gaziantep Kenti Örneği", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 9, Sayı: 4, 75-96.
- Mencutek, Zeynep Şahin, Aras, N. Ela Gökalp ve Çoşkun, Bezen Balamır (2020), "Turkey’s Response to Syrian Mass Migration: A Neoclassical Realist Analysis", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt. 17, Sayı: 68, ss. 93-111.
- Öğrük, Veysi (2019), *Suriyeli göçmenlerin İşgücü Piyasalarına Entegrasyonunda Kurumların Rolü*. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı.
- Özen, Handan ve Cerit, Cem (2018), "Savaş Nedeniyle Türkiye’ye Göç Ederek İnsani Yardım Kuruluşunda Çalışan Suriyeli Mültecilerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve İlişkili Etmenler", *Kou Sag Bil Derg*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. 70-73.
- Öztürk, Salih ve Çoltu, Selen (2018), "Suriyeli Mültecilerin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, ss. 188-198.
- Solgun, Cansu ve Durat, Gülgün (2017), "Göç ve Ruh Sağlığı", *Jhum Rhythm Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 137-144.
- Südaş, İlkay ve Mutluer, Mustafa (2008), "Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’nin Turizm Merkezlerine Yönelik Avrupalı Göçleri", *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: (1-2), ss. 51-59.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Şahin, Cengiz (2001), "Yurt Dış Göçün Bireyin Psikolojik Salığı Üzerindeki Etkisi İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 2, ss. 57-67.
- Şahin, İsmail ve Düzgün, Oğuz (2015), "Türkiye'ye Gerçekleştirilen Ortadoğu Kaynaklı Zorunlu Göçlerin Sosyo-Ekonomik Etkileri: 1979-2014 Arası", Tesam Akademi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 167-195.
- Şimdi, Merve (2020), "Türkiye'deki Suriyeli Göçmenlerin Siyasal Katılım Davranışları: Mardin İli Örneği", International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, Cilt: 3, Sayı: 3, ss. 148-160.
- Şimşek, Doğuş (2018), "Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Cilt: 40, Sayı: 2, ss. 367-392.
- T.C. İç İleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2022), Göç Raporu. <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Erişim Tarihi: 23.09.2023).
- Tuzcu, Ayla ve Bademli, Kerime (2014), "Göçün Psikososyal Boyutu", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 56-66.
- Türkiye Göç Raporu. (2013). https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2013_yillik_goc_raporu.pdf (Erişim Tarihi: 02.10.2023).
- Ünal, Rabişa ve Gedik, Mehmet (2022), "Türkiye'de Göç Yönetimi ve Sosyal Hizmet Bakış Açısından Değerlendirilmesi", Toplumsal Politika Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 52-70.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ REKABETİNDE ÜLKELERİN ÇIKAR ÇATIŞMALARI

Ahmet Yılmaz ATA¹
Melike Hayriye KARA²

Öz

Doğu ve Batı ticaretinde önemli bir kavşak noktası olan Doğu Akdeniz, son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte yeni hidrokarbon rezervlerinin bulunmasıyla sadece ticaretin değil enerjinin de merkezi olma yolunda önemini artırmıştır. Dünyada enerji ihtiyacının ve bağımlılığının artmasıyla birlikte Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon rezervi hem kıyıdaş ülkeler için hem de diğer dünya ülkeleri için ekonomik, jeopolitik ve siyasi açıdan cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu keşif bölgede ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda işbirlikleri, kutuplaşma ve rekabetleri de beraberinde getirmiştir. Doğu Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerin enerjide dışa bağımlı olmaları, diğer dünya ülkelerinin enerjideki egemenliklerini devam ettirmek istemeleri bu enerjiyi arama, tarama ve işleme sonrası dağıtımını elinde bulunduracak ülkenin ekonomisini olumlu etkileyecek olması bu enerjiye olan rekabeti daha da artırmıştır. Rekabetçi ülkeler arasında devam eden siyasi gerginlikler, ikili antlaşmalar ve enerji işbirlikleri hak ve yetki anlaşmazlıklarına ve gruplaşmalara yol açmıştır. Bu çalışmada, ülkelerin Doğu Akdeniz politikalarına, çıkar çatışmaları sonucunda ortaya çıkan kutuplaşmalara ve işbirliklerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Ekonomi Politikaları, Enerji Rekabeti

CONFLICTS OF INTEREST OF COUNTRIES IN EASTERN MEDITERRANEAN ENERGY COMPETITION

Abstract

The Eastern Mediterranean, which is an important junction in Eastern and Western trade, has increased its importance in becoming the center of not only trade but also energy, with the discovery of new hydrocarbon reserves along with the studies carried out in recent years. With the increasing need and dependence on energy in the world, the hydrocarbon reserve discovered in the Eastern Mediterranean has become a center of economic, geopolitical and political attraction for both riparian countries and other world countries. This discovery brought about cooperation, polarization and competition in the economic, political and military fields in the region. The fact that the countries bordering the Eastern Mediterranean are dependent on foreign sources of energy and that other world countries want to maintain their dominance in energy has further increased the competition for this energy, as it will positively affect the economy of the country that will distribute this energy after exploration, screening and processing. Ongoing political tensions, bilateral

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, yilmazata75@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-5928-8801>

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, , melikehayriyekara@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9877-1441>

agreements and energy collaborations between competitive countries have led to disputes over rights and authority and groupings. In this study, the polarizations, collaborations and policies implemented by countries as a result of conflicts of interest in the Eastern Mediterranean will be discussed.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Economic Policies, Energy Competition*

1. Giriş

Akdeniz geçmişten günümüze kadar hep ticaretin merkezi olmuştur. 2000'li yılların başında Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleriyle birlikte enerjinin de merkezi haline gelmiştir. Doğu Akdeniz, Akdeniz'in doğusunda kalan bir bölge olduğu için bu ad kullanılmaktadır. Batıda İtalya'nın Sicilya Adası ve Tunus'tan başlar, doğuda Türkiye, Suriye, Lübnan ve İsrail'in Akdeniz kıyılarına kadar uzanır (Kedikli ve Deniz, 2015: 401). 2000'li yılların başında doğalgaz aramalarına başlayan İsrail 2009 yılında Tamar ve Dalit'te toplamda 297,1 milyar m³, 2010 yılında Leviathan 509 milyar m³ doğalgaz rezervi keşfedilmiştir. Bunu takiben 2015 yılında Mısır Zohr sahasında 850 milyar m³ doğalgaz rezervi keşfedilmiştir. Tüm bu keşiflerle birlikte Doğu Akdeniz başta enerji de dışa bağımlı olan kıyıdaş ülkeler olmak üzere AB, Rusya, Çin ve ABD gibi büyük dünya ülkelerinin de ilgisinin buraya kaymasına neden olmuştur (Yorulmaz, 2019: 81). Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkelerin enerjide dışa bağımlı olmaları ülkeleri öncelikle iç piyasadaki ihtiyaçlarını karşılayıp enerjide dışa bağımlı olmaktan kurtulup sonrasında elde ettikleri enerjinin ticaretini yaparak ekonomilerini de canlandırmak istemektedir. Bu nedenle de ülkeler arasında rekabet artmış ve çıkar çatışmaları meydana gelmiştir.

Bu çalışmada üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Doğu Akdeniz ve Doğu Akdeniz'deki enerji rezervlerinden bahsedilecek, ikinci bölümde ülkelerin Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları için uyguladıkları politikalar incelenecek ve son bölümde de stratejik işbirliklerine değinilecektir.

2. Doğu Akdeniz'de Enerji

Doğu Akdeniz, Akdeniz'in doğusunda kalan bölge olduğu için böyle bir tanım yapılmıştır. Batısında İtalya'nın Sicilya Adası ve Tunus yer alırken, doğusunda Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail, Mısır ve Libya bulunmaktadır (Kedikli ve Deniz, 2015: 401). Geçmişten günümüze kadar ticaretin merkezi olan Doğu Akdeniz son 20 yılda yeni keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile enerjinin de merkezi olma yolunda ilerlemektedir. Her ne kadar son 20 yıldır konuşuluyor gibi görünse de tarihi 1969 yılına kadar uzanmaktadır. 1969 yılında Mısır'ın doğalgaz keşfiyle başlayan sürece daha sonra İsrail de katılmıştır. Sondaj faaliyetlerine başlanmış ve yeni rezervler keşfedilmiş olsa da o dönemin şartları ve teknolojik eksiklikler keşiflerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Kavaz, 2021: 27; Yorulmaz, 2019: 80; Kavaz, 2021: 140-141). 21. yüzyılın başlarında İsrail'in kendi kıyı açıklarında gerçekleştirdiği küçük çaplı keşiflerle Doğu Akdeniz havzasındaki araştırmalar yeniden başlamıştır. İsrail'in 2009 ve 2010'da karasularında Levant ve Tamar sahalarının keşfedilmesiyle uluslararası ilgi bir anda bu bölgeye yoğunlaşmıştır. Bu iki saha dönemin en büyük derin deniz gaz keşfi olması sebebiyle büyük bir önem kazanmıştır.

Bunları takiben 2011 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Afrodit sahasını, 2015 yılında Mısır Zohr sahasını keşfetmeleri, Doğu Akdeniz'i bölgesel bir alandan küresel bir alana taşımıştır. Bu da bölgeyi çok boyutlu bir rekabet ortamına sürüklemiştir (Kavaz, 2021: 27).

Doğu Akdeniz'deki arama ve sondaj faaliyetleri Türkiye'nin güneyi ile İsrail'in kuzeyi, Mısır ve Libya arasındaki bölgede yürütülmektedir. Bu nedenle de Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır, Libya, İsrail ve Yunanistan bölgede çıkarılan hidrokarbon rezervlerini arama ve kullanmada doğal haklara sahip öncelikli ülkelerdir. Bu ülkelerden Türkiye, Mısır, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail Doğu Akdeniz'de sondaj faaliyetlerini sürdürmektedir. Bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervleri, bölge ülkelerinin enerji de dışa bağımlı olmalarından dolayı stratejik bir önem arz etmektedir. Bu rezervlerin sondaj, işleme ve dağıtımını elinde tutacak olan ülke hem siyasi hem de ekonomik olarak Doğu Akdeniz'de tek başına söz sahibi olacaktır. Bu da bölge ülkeleri ve diğer küresel dünya ülkeleri arasındaki rekabeti artırmaktadır (Kavaz, 2021: 153).

2010 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (United States Geological Survey) tarafından yayımlanan rapora göre Levant Havzası Afrodit bölgesinde 1,7 milyar varil petrol ve 3,45 trilyon metre küp doğalgaz olduğu tahmin edilmektedir. Aynı rapora göre Nil Delta Havzası'nda yaklaşık 6,3 trilyon metre küp doğalgaz, 6 milyar varil sıvılaştırılmış doğalgaz ve 1,8 milyar varil petrol rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir. Heredot bölgesinde 3,5 trilyon metre küp doğalgaz olduğu belirlenmiştir. Kıbrıs Adası çevresinde ise 8 milyar varil petrol rezervi tespit edilmiştir (World Petroleum Resources Project, 2010; Yayı, 2012: 11).

3. Ülkelerin Doğu Akdeniz Enerji Politikaları

3.1. Türkiye

Türkiye enerji de dışa bağımlı bir ülkedir. Cari açığın en büyük kalemini oluşturan bu durum ülkenin dış politikasını da olumsuz etkilemektedir. Enerji de dışa bağımlılığını azaltmak isteyen Türkiye için Doğu Akdeniz'de keşfedilen rezervler vazgeçilemez bir fırsat niteliğindedir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 80).

Adadaki mevcut siyasi bölünmelerden dolayı dışlanan KKTC ve yeni enerji kaynağındaki payını alamaması Türkiye'nin de ulusal güvenliğini tehdit eden ittifak girişimleri meydana gelmektedir. Bu ittifaklara karşı Türkiye, KKTC ile birlikte temelde iki politika uygulamaktadır. Bunlardan bir enerjide dışa bağımlılığı azaltmakken, diğeri de Yunanistan ve GKRY'nin İsrail ve Mısır ile ayrı ayrı ittifak kurmalarını engellemektir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 80).

Türkiye Doğu Akdeniz Politikalarının gerçekleştirebilmek için önce 2004 yılında BM'ye 32°16''18' Doğu boylamının batısındaki egemenlik haklarını bildirmiştir. Bunun yanı sıra 2011 yılında KKTC ile 2019 yılında Libya ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmaları imzalamıştır. Aynı yıl Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na ada çevresinde arama, sondaj ve işletme ruhsatı verilmiştir (Başeren, 2010: 33).

Türkiye olası ittifaklara karşı hem siyasi hem de ekonomik riskleri azaltmak için hidrokarbon arama faaliyetlerine önem vermektedir. 2000'li

yıllarda Doğu Akdeniz’de sondaj çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar için ilk olarak yerli arama-sondaj filoları oluşturulmuştur. İlki 2012 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) envanterine dâhil edilen Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisidir. 2017 yılında ilk yerli ve milli sismik araştırma gemisi olan Oruç Reis’i ve bunları takiben Fatih, Yavuz, Kanuni ve Abdülhamid Han derin deniz sondaj gemilerini envantere dâhil etmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte Türkiye arama ve sondaj faaliyetlerindeki dışa bağımlılığa büyük ölçüde son verirken, bunun yanında hem bölgesel hem de küresel anlamda arama ve sondaj alanlarında önemli bir aktör haline gelmiştir (Kavaz, 2021: 41; İstikbal ve Boyraz, 2019: 80-81; Bayraklı, 2019: 282).

Türkiye bütün tarafların haklarının korunduğu bir işbirliklerine açık olduğunu belirtmiştir. Türkiye toplumsal, güvenlik, siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı bir ülkedir. Bu sebeple Doğu Akdeniz’e kıyıdaş ülkelere bakıldığında Türkiye, Doğu Akdeniz’de keşfedilen yeni enerji kaynaklarının diğer ülkelere ulaşımının sağlanması konusunda hem maliyet olarak hem de güvenlik açısından en uygun pazardır (Yılmaz, 2018: 4 İstikbal ve Boyraz, 2019: 81; Karagöl ve Özdemir, 2017: 11-12).

3.2. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

KKTC ve GKRY enerji bakımından incelendiğinde her iki ülkenin de enerjide dışa bağımlı oldukları görülmektedir. Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervlerinin tam merkezinde bulunan iki ülke bu kaynakların çıkarılıp işlenmesiyle enerjide dışa bağımlılıklarını azaltabilmeyi amaçlamaktadırlar (Karagöl ve Özdemir, 2017: 33).

KKTC bağımsız ve GKRY’den ayrı bir devlet olarak Akdeniz’de kendi münhasır ekonomik bölgesini ilan etme hakkı bulunmaktadır. KKTC bu hakkı elinde bulundurmasına rağmen sadece Türkiye ile 2011 yılında kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Turan, 2022: 56). Aynı yıl KKTC Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)’na bölgede petrol ve doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetlerinde bulunmalarına ruhsat vermiştir. Bununla birlikte bölgede ilk sismik arama çalışmalarına başlamak üzere TPAO’ya ait olan Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisi bölgeye gelmiştir (Karagöl ve Özdemir, 2017: 35).

GKRY’nin Doğu Akdeniz’de izlediği aktif politika ile kısa vadede enerjide dışa bağımlılığını azaltmak, ekonomisini canlandırmak, uzun vadede ise bölgenin enerji ihracatçısı olmaktır (Karagöl, 2021: 53). İlk doğalgaz arama çalışmalarına 1998 yılında başlayan GKRY, Doğu Akdeniz’de KKTC’yi devre dışı bırakabilmek için birçok ülke ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. GKRY 2003 yılında Mısır, 2007 yılında Lübnan, 2010 yılında da İsrail ile MEB anlaşmaları imzalamıştır. Kendi münhasır ekonomik bölgesini ilan eden GKRY 2005 yılında bu bölgelerde araştırma faaliyetlerine başlamıştır. 2007 yılında araştırma yaptığı bölgelerde sismik çalışmalar yapabilmeleri için uluslararası ihaleler oluşturmuştur. 2011 yılında yapılan sondaj çalışmaları sonucunda Afrodit sahası keşfedilmiştir ve 2019 yılında üretimine başlanmıştır (Karagöl ve Özdemir, 2017: 33; Yorulmaz, 2019: 81).

GKRY Doğu Akdeniz’deki doğalgaz rezervlerinin çıkarılmasından sonra izleyeceği politikaların başında AB ve ABD’nin maddi desteğini alarak

sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) tesisi kurarak enerji ticaretinin merkezi olmayı hedeflemektedir. AB'nin maddi desteği ile Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesini aktifleştirmek, bir başka planı ise İsrail ile birlikte İtalya ve Yunanistan'a bu rezervleri taşımak projesi hazırlamıştır. (Yılmaz, 2018: 3; Kedikli ve Deniz, 2015: 407-408; Yorulmaz, 2019: 82). GKRY tüm bu işbirliklerini yapmaktaki asıl amacı ülke ekonomisini istikrara kavuşturmadır. Müttefikleri olan Yunanistan'ın yaşadığı ekonomik krizler GKRY'ni de etkilemiştir. Bu nedenle de Afrodit sahasında keşfettiği doğalgazı işleyerek ekonomisine bir an önce katkı sağlamak istemektedir (Karagöl ve Özdemir, 2017: 33).

3.3. Yunanistan

Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki asıl amacı GKRY ile birlikte Türkiye'nin münhasır ekonomik bölge alanını Antalya Körfezi ile sınırlayarak Türkiye'yi bu bölgede yalnızlaştırmaktır (Yaycı, 2012: 19-20). Bu nedenle GKRY'ne bölgedeki çalışmaları için tam destek vermektedir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'nin Mısır ile olan ilişkilerinin kötüye gitmesini fırsat bilen Yunanistan Mısır'ın da bu ittifaka dâhil etmiştir. Türkiye'nin 2019 yılında Libya ile deniz yetki alanı sınırlandırması anlaşması yapması üzerine Yunanistan'da Mısır ile 2020 yılında münhasır ekonomik bölge anlaşmasını imzalamıştır (Karagöl, 2021: 55-56).

3.4. Mısır

Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da enerjide dışa bağımlı olmayan ülkelerin başında gelen Mısır zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. 1956 yılında Egyptian General Petroleum Corporation'ı kuran ülke petrol üretiminde önde gelen ülkelerden biridir. 1860 yılında ilk olarak Kızıldeniz'de petrol aramaları yapan ülke, 1969 yılında keşfettiği doğalgaz rezervleri ile Doğu Akdeniz'de de enerji bakımından önemli bir hale gelmiştir. Bu da ülkeyi enerji bakımından zengin bir ülke konumuna getirmiştir (Karagöl ve Özdemir, 2017: 17; Yorulmaz, 2019: 82).

1983 yılında Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesine göre Münhasır Ekonomik Bölge alanını ilan eden ilk ülkedir. 1997 yılında yapılan doğalgaz keşfiyle birlikte hem doğalgaz üretiminde hem de yurtiçi tüketiminde artış yaşanmıştır (Prontera, 2017: 2-3). 2003 yılında GKRY ile deniz yetki alanı anlaşması imzalamıştır. Yine GKRY ile 2005 yılında petrol araştırmalarında işbirliği yapmak amacıyla protokol imzalamışlardır (Karagöl, 2021: 56). 2003 yılında sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ihracatına başlamıştır. Aynı yıl Ürdün'le, 2008 yılında İsrail ve Suriye'yle, 2009 yılında ise Lübnan'la ihracata başlamıştır. 2010 yılında bölgede başlayan Arap Baharı ile birlikte ülkede siyasi istikrarsızlık meydana gelmiştir. Bu da ülkenin hidrokarbon kaynakları arama faaliyetlerine ara vermesine neden olmuştur (Harunoğulları, 2020: 474). General Abdulfettah Sisi'nin ülkenin başına geçmesiyle birlikte Doğu Akdeniz enerjisi için yeni politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. GKRY ile 2013 yılında bölgede bulunan doğalgaz yatakları arama faaliyetleri için yeni anlaşma imzalanmıştır (Karagöl, 2021: 56). 2015 yılında Zohr, Nooros, Atoll ve Batı Nil Havzası'nda keşfedilen doğalgaz rezervleri 2017 yılında üretime başlanmıştır. Bu keşifler, Akdeniz'deki en büyük doğalgaz rezervleri bazılaridir (Yorulmaz, 2019:81; Harunoğulları, 2020: 474). Doğalgaz üretiminin başlamasıyla eski gücüne kavuşan Mısır bölgede enerji ihracatçısı olmasının yanı sıra Doğu Akdeniz diplomasisinde de ağırlığını ortaya koymaktadır (Karagöl, 2021: 57).

Bütün bunların yanı sıra bölgedeki ağırlığını korumak ve ülkeyi doğalgaz üssü haline getirmek isteyen Mısır hükümeti bu amaçla bazı yeni politikalar ve ittifaklar oluşturmaya başlamıştır. Bu amaçla İsrail ile on yıllık doğalgaz satış sözleşmesi imzalamıştır (Karagül, 2021: 57). Bunun yanı sıra Yunanistan, GKRY, Ürdün, İtalya, Filistin ve İsrail ile Doğu Akdeniz Gaz Formu düzenlenerek EASTMED projesi ortaya konulmuştur (Turan, 2022: 61; Kökyay, 2020: 2517).

3.5. Filistin

Filistin, Batı Şeria ve Gazze'den oluşmaktadır. 1993-1995 yılları arasında İsrail ile imzalanan Oslo Anlaşması ile Filistin'in Gazze kıyısından itibaren 20 millik münhasır ekonomik bölge sahası belirlenmiştir. İsrail zamanla Filistin'i kısıtlayarak bu alanın sadece 3 millik alanı kullanımına izin vermiştir (Güneş, 2016). Filistin enerji bakımından dışa bağımlı bir ülkedir. Elektrik ihtiyaçlarının yaklaşık %90'ı İsrail tarafından karşılanmaktadır. Temin ettiği bu elektriği de her zaman kullanamamaktadır. Çünkü İsrail herhangi bir gerekçe belirtmeden istediği zaman Filistin'e sağladığı elektriği kesmektedir. Bu zaruri durumlarda ise Türkiye, Katar ve Mısır'dan gelen yakıt yardımlarıyla hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadır (Oruç, 2020: 224). Filistin 1999 yılında kendisine ait olan 3 millik sahanın Gaza Marine bölgesindeki sahada araştırma yapmak üzere British Oil and Gas Group'a 25 yıllık lisans vermiştir. Bu lisansın bir yıl sonra BG Group sahadaki araştırmaları sonucunda tahmini 280 milyar m³ doğalgaz rezervi olduğunu tespit etmiştir. Yine aynı yıl bu keşiften rahatsız olan İsrail, yönetimi altındaki Yam Thetis konsorsiyumu Filistin yönetiminin lisans verme yetkisinin olmadığını söyleyerek British Oil and Gas Group'tan bölgedeki çalışmalarını durdurmalarını istemiştir (Karagöl ve Özdemir, 2017: 31). Filistin hükümeti tespit edilen bu doğalgaz rezerviyle elektrik ihtiyaçlarını karşılama planları yaparken durum tersine dönmüş ve enerjide İsrail'e bağımlı hale gelmişlerdir (Oruç, 2020: 224).

2007 yılında İsrail'in hukuksuz olarak başlattığı Gazze ablukası halen devam etmekte hatta şiddetini artırmış durumdadır. Bu durumla birlikte Filistin halkının egemenliği kısıtlanmış, kendine ait kaynakları da kullanamaz hale gelmişlerdir. Ayrıca ülkede Gazze ve Batı Şeria olarak ikili bir yönetim sisteminin olması ve bu iki temsilcinin arasında da anlaşmazlıkların olması ülkeyi siyasi olarak da belirsizliğe sürüklemektedir. Filistin bu durumdayken Doğu Akdeniz'de ayrı bir enerji politikasından bahsedilememektedir (Oruç, 2020: 226). Tüm bunlar yaşanırken 2019 yılında Mısır'ın öncülüğünde kurulan Doğu Akdeniz Enerji Formuna İsrail'in rızası ile Filistin'de bu forma dâhil edilmiştir. Bu durum diplomatik açıdan Filistin için olumlu bir gelişme olsa da İsrail'e karşı her zaman destekçisi olan Türkiye'nin aleyhine bir gelişmedir. Bu da Türkiye ile Filistin'in arasındaki ilişkinin bozulması için stratejik bir plan olduğu düşünülmektedir (Oruç, 2020: 226).

3.6. İsrail

İsrail'in Doğu Akdeniz'de uyguladığı politika, ulusal sınırları içerisindeki doğalgazı çıkartarak enerjide dışa bağımlılığını azaltarak iç tüketimi karşılamak ve bu enerji kaynağını yapılması planlanan enerji nakil hatlarıyla AB ülkelerine ulaşımını sağlamaktır (Ekin, 2012; İstikbal ve Boyraz, 2019: 76). Bu sebeple İsrail bölgesinde 1960 yılından bu yana petrol ve doğalgaz aramalarına devam etmektedir (Kedikli ve Deniz, 2015: 409). İlk doğalgaz keşfini ise 1999 yılında

Noa sahasında yapmıştır. Takip eden süreçte 2000 yılında Mari-B sahasın da keşfini yapmıştır. Bu sahalardan elde ettiği doğalgaz rezervlerini Mari-B'yi 2004, Noa'yı 2012 yılında işlemeye başlamıştır. (Yorulmaz, 2019: 81). Bu keşifle birlikte Mısır'dan ithal ettiği petrol ve doğalgaza daha az ihtiyaç duyar hale gelmiştir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 75). 2010 yılında GKRY ile MEB anlaşması yapmıştır. Bu MEB koordinatlarını 2011 yılında BM'e tescili için başvuru yapılmıştır. 2009 yılında Dalit (14,1 milyar m³) ve Tamar (283 milyar m³), 2010 yılında Leviathan (509 milyar m³)'da keşifler yapılmıştır. Bu keşifler o zamana kadar ki yapılan keşiflerin en büyükleridir. Bunları takibinde Dolphin, Shimshon, Tanin ve Kariş sahaları keşfedilmiştir (Yorulmaz, 2019:81; Sandıklı vd., 2013: 18). Bu keşiflerle birlikte İsrail enerji tüketiminde kendine yetebilir hale gelmiştir ve elektrik ihtiyacının büyük bir kısmını doğalgazdan elde etmeye başlamıştır. İsrail 2030 yılına kadar elektrik üretimini tamamen doğalgazdan elde etmeyi planlamaktadır. Elektrik üretiminde doğalgaza geçmelerinin bir sebebi de hava kirliliğini azaltmaktır (İstikbal ve Boyraz, 2019: 75).

2016'da Ürdün ile doğalgaz ihracatı için on beş yıllığına anlaşma imzalamıştır. Mısır ile inşası planlanan boru hattının işleve geçmesiyle yedi yıllık doğalgaz ihracatı planlanmaktadır (Karagöl ve Özdemir, 2017: 27). EastMed projesi ile boru hattı inşa ederek doğalgazı önce GKRY'e oradan da Yunanistan, İtalya ve sonrasında AB ülkelerine transferi planlanmaktadır. Böylece İsrail bölgede büyük bir enerji ihracatçısı konumuna gelecek bunun yanı sıra da Rusya'nın Avrupa'daki enerji hâkimiyeti azaltılacaktır (İstikbal ve Boyraz, 2019: 76).

3.7. Lübnan

Siyasi, ekonomik ve askeri birçok problemle karşılaşan Lübnan enerji tüketimi konusunda petrol ve petrol türevi ürünlere bağımlıdır. Elektrik üretiminde kullanılan petrolün %90'ı ithal edilmektedir (İstikbal ve Boyraz, 2019: 77). Lübnan Doğu Akdeniz'e sınırı olmasına rağmen şu zamana kadar hidrokarbon kaynağı keşfedilememiştir. Bu keşfin gecikmesinin en önemli sebebi ülke içerisinde istikrarı sağlamak ve iç sorunlara çözüm sağlayabilecek bir hükümet kurabilme mücadelesi vermesidir (Goldthau vd., 2020: 13). Bu yüzden ülke halen akaryakıtta dışa bağımlı, enerji de net ithalatçı konumdadır. Lübnan'ın açık deniz bölgesinde hidrokarbon rezervleri özellikle de doğalgaz keşfetme potansiyeli yüksektir (Hamdan ve Ricardo, 2015; Salameh ve Chedid, 2020:1-2). 1993 yılında karasularında hem iki boyutlu (2D) hem de üç boyutlu (3D) sismik araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. 2010 yılında Lübnan parlamentosu "Açık Deniz Kaynakları Kanunu"nu onaylamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin tüm ısrarlarına rağmen Ocak 2007'de GKRY ile Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. Lübnan Meclisi, Türkiye'nin itirazlarını göz önünde bulundurarak bu anlaşmanın henüz onayını vermemiştir (Harunoğulları, 2020: 473; Karagöl, 2021: 57). 2010 yılında Birleşmiş Milletlere sundukları yeni deniz yetki alanı haritasıyla 2007 yılında yapılan anlaşmanın sınırlarını da kapsayan ancak farklılaşan yeni koordinatlar eklemiştir. Bunun üzerine Lübnan'ın ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesi alanı ile İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölgesi alanı 860 kilometrekarelik bir alanda çakışma meydana gelmektedir. Bu durum da Lübnan ile İsrail arasında gerginliğe neden olmuştur ve bu gerginlik halen devam etmektedir. Lübnan 2017 yılından itibaren belirlediği bu alanda lisanslandırma ve ruhsatlandırma işlemlerine başlamıştır

(Karagül, 2021: 58). 2018 yılında Novatek, ENI ve Total şirketlerinden oluşan konsorsiyuma arama faaliyetlerinde bulunmaları için izin vermiştir. 2019 yılında İsrail ile deniz yetki alanında çakışan bölge için yeni sınırı belirlemek için anlaşmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Aynı yıl Mısır ile enerji dâhil birçok alanda mutabakat zaptı imzalamışlardır (İstikbal ve Boyraz, 2019: 77).

Lübnan keşfedilen doğalgaz rezervlerini öncelikle iç talebi karşılamak için kullanmayı amaçlamaktadır. İlerleyen yıllarda ihraç edilmesi için mali kaynakların çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir. Lübnan'ın çıkarılacak doğalgaz için başka bir planı da Sıvılaştırılmış Doğalgaz (LNG) tesislerinin kurulumunu sağlayarak hem bölgesel hem de uzak Avrupa pazarına boru hatları aracılığıyla doğalgaz ihraç etmektir (Salameh ve Chedid, 2020:2; Fattouh ve El-Katiri, 2015: 10; İstikbal ve Boyraz, 2019: 77).

3.8. Suriye

Suriye 2003 yılında çıkardığı *"Suriye'nin Karasularında Ulusal Egemenliğin Belirlenmesi"*ne ilişkin yasayı kabul etmiştir. Bu yasayla birlikte karasularının yanı sıra kıta sahanlığı, iç sular, münhasır ekonomik bölge ve bitişik bölgelerine ilişkin bütün rejimlerini yeniden düzenlemiştir (Şafak, 2019). Bu kanun ile birlikte karasularından itibaren 12 deniz mili, bitişik bölge 24 deniz mili ve Münhasır Ekonomik Bölge 200 deniz mili olarak ilan etmiştir. Bu ilan ile birlikte bölgede sismik araştırma faaliyetlerine izin verilmiş ve araştırmalara başlanmıştır. Ayrıca ilan edilen MEB alanının kuzeyindeki bölümü Türkiye'nin yetki alanlarıyla çakışmaktadır (Yaycı, 2011: 20; Sandıklı vd., 2013: 20). Suriye 2011 yılına kadar bölgede doğalgaz ve petrol üreten tek ülke konumundaydı. Ancak Suriye'de baş gösteren iç savaş diğer sektörlerde olduğu gibi enerji sektöründe de ciddi zararlar meydana gelmiştir (Harunoğulları, 2020:473-474). Bu mevcut durumdan dolayı Doğu Akdeniz'de arama faaliyetlerine yeniden başlanıp başlanmayacağı halen belirsizliğini korumaktadır. Bütün bunların yanı sıra Suriye 2013'te Rusya ile 25 yıllık hidrokarbon kaynaklarını arama anlaşması imzalamıştır (Natali, 2012).

3.9. Çin

Nüfusu ve ekonomisi her geçen gün büyüyen Çin'in enerjiye olan ihtiyacı da artmaktadır. 1975 yılında Deng Xiaoping'in uyguladığı petrol ihracatı politikasıyla büyümeyi yakalayan Çin ekonomisini ayağa kaldırmıştır. Ancak nüfus artışıyla birlikte petrol üretimi artık yurtiçi enerji talebine yetişememektedir. Ham petrol ihtiyacının yarısını ithal eden Çin petrol ithalatının ilerleyen yıllarda %70'in üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Çin Suudi Arabistan başta olmak üzere İran, Angola ve Sudan'dan petrol ithal etmektedir (Özer, 2013: 71-72). Aden Körfezi'ndeki korsanlık, IŞİD, DAESH vb. gibi terör örgütlerinin varlığı güvenlik riskini artırmaktadır. Bu da Çin'i yeni ticaret yolları aramaya sevk etmiştir. Bu nedenle Çin hem enerjisini güvence altına almak hem de güvenli bir ticaret yolu kullanmak için Doğu Akdeniz'e ilgi duymaktadır (Aydın, 2021:26). Tüm bunların yanı sıra Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri enerji yapısını temiz enerjiye dönüştürme planları yapan Çin'in ilgisini çekmektedir (Yorulmaz, 2019: 83).

3.10. Rusya

Rusya'nın Doğu Akdeniz politikası enerji, siyasi ve güvenlik açısından ele alınmaktadır. Rusya elinde bulundurduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ile dünyadaki en büyük enerji üreticisi ülkelerinden biridir. Enerji ihracatı yaptığı bölgelerin başında Avrupa gelmektedir. Avrupa enerji ithalatının yaklaşık %95'ini Rusya'dan gerçekleştirmektedir. Bu doğalgazın transferi Avrupa'ya yalnızca Gazprom ile ulaşmaktadır (Özer, 2013: 71). Doğu Akdeniz'de keşfedilen yeni rezervlerle birlikte Rusya ilgisini bu bölgeye kaydırmıştır. Bu keşifle Avrupa ülkeleri Rusya dışında yeni pazar arayışında olduğu için Avrupa'nın alternatif girişimlerini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu yüzden de Orta Doğu ve Kafkasya da olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de enerji pazarında aktif rol almak istemektedir (Nopens, 2013).

Rusya Doğu Akdeniz enerji politikası gereğince şunları yapmıştır: Şam Hükümeti ile yaptığı anlaşmayla Suriye'nin Akdeniz kıyılarında araştırma hakkı elde etmiştir. Rus Rosneft Mısır'la Zohr bölgesindeki doğalgazın %30'unu işletme hakkı elde etmiştir. Lübnan'daki rezerv arama çalışmaları için Fransız Total ve İtalyan Eni şirketleriyle konsorsiyum oluşturmuştur. Ayrıca Çin ile Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Asya'da kurulan işbirliğini buraya taşıyabilecekleri düşünülmektedir (Üren, 2021: 860).

Siyasi boyutuna bakıldığında dünyadaki en büyük doğalgaz üreticisi olan ABD ile ikinci büyük üreticisi olan Rusya'nın aralarındaki hem siyasi hem de enerji güçlerini eş görmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu nedenle Orta Doğu'da olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de ABD'ye kendini eş görmesi gerektiğini göstermeyi amaçlamaktadır (Üren, 2021: 860). Güvenlik ve askeri açıdan bakıldığında Suriye'deki 2011 yılında meydana gelen iç savaşla birlikte Rusya Suriye'nin hem kıyı şeridini hem de Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge sahasının güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Karagül, 2021: 61).

3.11. Amerika Birleşik Devletleri

ABD enerji şirketi Noble Energy'nin Doğu Akdeniz'de, doğalgaz keşfetmesiyle birlikte ABD ilgisini bu bölgeye kaydırmıştır. Enerji Kaynakları Bürosunu kuran ABD Dışişleri Bakanlığı bölgedeki rezervlerin değerini bir kez daha gözler önüne sermiştir. ABD her ne kadar enerji kaynakları bakımından zengin olsa da Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervleri özellikle de İsrail'e ait olan rezervlerin geliştirilmesine ilgi duymakta ve bölgedeki riskleri asgari düzeye düşürmek için çaba göstermektedir. Ayrıca bölgede aktif rol oynayan Amerikan şirketlerinin enerji güvenliğini sağlayarak bölgedeki çıkarlarını da korumayı hedeflemektedir (Harunoğulları, 2020: 466).

3.12. Avrupa Birliği

2004 yılında GKRY'nin Avrupa Birliği'ne girmesiyle, birlik fiilen Doğu Akdeniz'de yer almaya başlamıştır. Enerjide dışa bağımlı olan birlik ithalatının yaklaşık %38'ini Rusya'dan karşılamaktadır. Son dönemde Rusya-Ukrayna savaşının çıkmasıyla birlik Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak için alternatif yollar aramaktadır. Ayrıca İklim değişikliği, küresel ısınma, hava kirliliği, çevre sorunları ve düşük karbon salınımı için temiz enerji olan doğalgaz ve yenilenebilir enerji kullanımını artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Avrupa Komisyonu Enerji Birliği'ni kurmuştur. Doğu Akdeniz'de keşfedilen

doğalgaz rezervleri de Avrupa Birliği için oldukça önemlidir (Çitlioğlu vd., 2022: 164). Bu nedenle de yeni enerji politikası uygulamayı hedeflemektedir. Bu doğrultu da bölgede bulunan üye ülkelere, GKRY ve Yunanistan'a destek vermektedir (Karagül, 2021: 61-62). Doğu Akdeniz'de keşfi yapılan bu doğalgaz rezervleri EastMed Projesi ile GKRY ve Yunanistan arasına yapılması planlanan Doğu Akdeniz Boru Hattı ile taşınması sağlanacaktır. İkinci bir proje, Türkiye'nin de dâhil edildiği Leviathan-Ceyhan boru hattı TANAP'a bağlanarak transferinin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu proje düşük maliyetli ve güvenli bir hattan geçmektedir. Üçüncü bir proje ise Doğu Akdeniz'den çıkarılan doğalgazın sıvılaştırılarak (LNG) deniz üzerinden taşınmasıdır. Bu proje hem maliyetli hem de elde edilen hidrokarbonun hacminden dolayı gerçekleşmesi en imkânsız seçenektir (Çitlioğlu vd., 2022: 165).

4. Ülkelerin Enerji İş Birlikleri

4.1. Türkiye-Libya

GKRY'nin; Mısır, İsrail ve Lübnan ile Münhasır Ekonomik Bölge anlaşmaları imzalaması, Yunanistan'ın, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanı sınırlandırarak Türkiye'yi Antalya Körfezine sıkıştırmak istemesi, son olarak da Doğu Akdeniz Gaz Forumunun kurularak Türkiye'nin davet edilmemesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de tek başına kaldığını göstermiştir. Bu nedenle de Türkiye stratejik bir hamle yapma gereği duymuştur. 2011 yılında KKTC ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması yapan Türkiye, GKRY'nin Libya ile herhangi bir deniz yetki alanı anlaşması yapmaması üzerine 2019 yılında Türkiye ve Libya arasında deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır (Çitlioğlu vd., 2022: 227-228; Turan, 2022: 56). 20 Aralık 2020'de ülkelerin BM'e başvuru sonucu anlaşma meşru kabul edilmiştir. Bu anlaşma ile bu iki ülkenin münhasır ekonomik bölgelerinde doğal kaynak rezervi bulunması halinde iki ülke işbirliği yapabilecek diğer bir husus ise bu iki ülkeden biri bir üçüncü ülke ile münhasır ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalayacak olması durumunda birbirlerini bilgilendirecek ve karşılıklı müzakerelerde bulunulacaklardır (Acer, 2021: 99).

4.2. East Mediterranean Gas Forum (EMGF) (Doğu Akdeniz Gaz Formu)

Doğu Akdeniz'de önceleri ikili olarak başlayan işbirlikleri sonraki süreçte ortak çıkarlar doğrultusunda çoklu işbirliğine dönüşmüştür. 2019 yılında Mısır'ın davetiyle Kahire'de buluşan GKRY, Ürdün, Yunanistan, Filistin, İsrail ve İtalya Doğu Akdeniz Gaz Forumunun (East Mediterranean Gas Forum) kurulmasına karar verilmiştir. Forumun amacı Doğu Akdeniz'deki doğalgazın arama, çıkarılma, işleme ve ticareti için ortak payda da buluşmaktır (Çitlioğlu vd., 2022: 227). Forum'a Türkiye, KKTC, Suriye ve Lübnan Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler olmalarına rağmen davet edilmemişken, AB Komisyonu Enerji Genel Müdürü, ABD Enerji Bakanı, Dünya Bankası ve Fransa'dan temsilciler davet edilmiştir (Karagül, 2021: 63). Bu forumda özel sektöründe katılımını sağlamak amacıyla Gaz Endüstrisi Danışma Komitesi (Gas Industry Advisory Committee) kurulması onaylanmıştır. Toplantı da Doğu Akdeniz'deki mevcut gaz rezervlerinden, mevcut altyapıdan ve bu altyapıyı geliştirmek için yeni fikirler tartışılmıştır. 22 Eylül 2020 yılında resmen kurulan forum henüz işlevsellik kazanmamıştır (Kökyar, 2021: 225).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin ortak sorunu enerjide dışa bağımlı olmalarıdır. Bu nedenle de Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile bu ülkeler enerji de dışa bağımlı olmaktan kurtulmayı amaçlamaktadır. İlk ve asıl amaçları kendi iç piyasadaki ihtiyaçlarına yetmek olan ülkeler ilerleyen süreçlerde elde ettikleri rezervlerin ticaretini yaparak bölgedeki en büyük enerji tedarikçisi olmayı hedeflemektedir. Bu nedenle de ülkelerin çıkarları çatışmaktadır. Bu doğrultuda çıkarlarını ortak bir noktada buluşturmak isteyen ülkeler ikili anlaşmalar yapmaktadır. Ortak çıkarlar doğrultusunda Akdeniz enerjisinden yoksun kalmak istemeyen ülkeler Münhasır Ekonomik Bölge anlaşmaları başta olmak üzere deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmaları gibi ikili hamleler yapmaktadır. Bu anlaşmalar yapılırken ortaya diğer ülkelerin münhasır ekonomik bölge sınırlarının ihlal edilmesi ve sınırların çakışmasıyla ilgili yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kıyıdaş ülkeler Doğu Akdeniz'de keşfedilen rezervlerin çıkarılması, işlenmesi ve ticaretinin yapılması için ortak girişimlerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda Mısır'ın çağrısı ile Yunanistan, İsrail, GKRY ve Filistin Doğu Akdeniz Gaz Formu (East Mediterranean Gas Forum)'nu kurmuşlardır. Bu forma Doğu Akdeniz'e kıyısı olmayan İtalya, AB Komisyonundan bir yetkili, Fransa'dan ve Dünya Bankası'ndan bir yetkili, ABD enerji bakanı da katılmıştır. Bu forumun amacı çıkarılacak olan rezervin tekeli ellerinde bulundurup OPEC'te olduğu gibi çıkarılacak olan doğalgazın piyasasını, fiyatını kendi tekellerinde bulundurmak istemektedirler. Suriye ve Lübnan kendi iç sorunlarından, Türkiye bölgede istenmemesinden ve KKTC tanınmadığı için bu forma davet edilmemiştir. Bu forumda yapılan görüşmeler doğrultusunda Doğu Akdeniz'de çıkarılacak olan doğalgazın olası transfer projeleri görüşülmüştür. Bu doğrultu da GKRY'den Yunanistan'a oradan da İtalya'ya bir Doğu Akdeniz Boru Hattı projesi ile bu doğalgazın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa'ya ulaşımını sağlamak hedeflenmektedir. Ancak bu proje oldukça maliyetlidir. Bunun yanı sıra hattın geçeceği bölgede Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesine denk geldiği için Türkiye'nin de izni gerekmektedir. Ne var ki Doğu Akdeniz'de Türkiye'yi devre dışı bırakmak isteyenler ülkeler Türkiye'den bu izni almak isteyeceklerdir. Bu nedenle de bu proje askıdadır. Diğer bir proje ise Mısır'da bulunan doğalgaz sıvılaştırma tesisinde, doğalgazın sıvılaştırılarak (LNG) gemilerle transferinin sağlanmasıdır. Bu da yine maliyetlidir. Ayrıca çıkarılacak gazın hacminden dolayı da imkânsızdır. Bu projeler dışında İsrail'in Arap Gazı Boru Hattı üzerinden doğalgazın Avrupa'ya transferi projesi vardır. Bu hattın denizde yaklaşık 270 km uzunluğunda olması, bunun yanı sıra hattın Suriye'den geçmesi ve Suriye'de halen iç savaşın devam etmesi güvenlik kaygısını artırmaktadır. Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğalgazın olması en muhtemel taşınma güzergâhı KKTC'i üzerinden boru hattı ile Türkiye'ye oradan da Avrupa transferinin gerçekleştirilmesidir. Ortalama deniz uzunluğunun 100km olması en kısa, en güvenilir, en ekonomik ve en rasyonel hattır. Bu hattın Türkiye'den geçmesi Türkiye'yi enerji koridoru konumuna getirecek, enerjide dışa bağımlılığını azaltacak tüm bunların yanı sıra ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Bölge dışı aktörlerde, Doğu Akdeniz üzerinden kendi çıkarlarını korumak istemektedir. Bu doğrultuda; Rusya Avrupa doğalgazında tekelleci konumunu

yitirmek istememekte, AB ülkeleri Rusya-Ukrayna savaşından sonra enerjide sıkıntı yaşadıkları için Rusya'ya karşı alternatif doğalgaz arayışı içinde, Çin hem ticari açıdan güvenli bir bölge olması hem de son yıllarda enerji ihtiyacının artmasıyla ihtiyaçları için yeni alternatifler aramaktadır. ABD Doğu Akdeniz'deki enerji şirketlerinin güvenliğini sağlamak istemektedir.

Sonuç olarak ülkeler Doğu Akdeniz'de çıkarılacak rezervler için henüz ortak bir adım atılmamıştır. Ülkeler ortak bir payda buluşamadıkları sürece bu çatışmalar bir süre daha devam edecektir. Ortak bir payda da buluşup en olası ticaret güzergâhı olan Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması herkes için karlı ve güvenli olacaktır.

Kaynakça

- Acer, Yücel (2021), "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Sorunlarına Yaklaşımı ve Türkiye-Libya Sınırlandırma Mutabakatı", TYB Akademi- Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 31, ss. 90-105.
- Aydın, Figen (2021), "Bir Bölge İki Ülke: Doğu Akdeniz Jeopolitiğinde Çin ve Türkiye", Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 23-31.
- Başeren, Sertaç Hami (2010), "Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", Türk Deniz Araştırmaları Vakfı.
- Bayraklı, Enes (2019), "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2018", B. Duran, K. İnat, ve M. Caner içinde, "Türk Dış Politikası Yıllığı 2018" (ss. 261-286), SETA Yayınları, İstanbul.
- Çitlioğlu, Ercan, Kansu, Nazlı (2022), "Doğu Akdeniz Enerji Ekonomi-Politiği Çerçevesinde Hidrokarbon Kaynakları", Cinius Yayınları, İstanbul.
- Ekin, Cengiz. (2012), "Küresel Hegemonya Mücadelesi Açısından Deniz Yetki Alanları: Örnek Olay Doğu Akdeniz", H. Çomak, I. A. Görentaş, ve D. Özveri içinde, Uluslararası Orta Doğu Kongresi Bildiriler Kitabı (ss. 72-97). Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Fattouh, Bassam ve El-Katiri, Laura (2015), "Lebanon: The Next Eastern Mediterranean Gas Producer?", The German Marshall Fund of the United States, Washington.
- Goldthau, Andreas C., Richert, Joern ve Stetter, Stephan (2020), "Leviathan Awakens: Gas Finds, Energy Governance, and The Emergence of The Eastern Mediterranean As A Geopolitical Region", Review of Policy Research, pp. 1-19.
- Güneş, Mehmet (2016), "Avrupa Birliğinin Çevre ve Enerji Politikalarında Doğu Akdeniz Gazının Tehdit ve İmkânları", Uluslararası Akdeniz'de Çevresel Güvenlik Konferansı. Kıbrıs, Türkiye.
- Hamdan, Hassan A. ve Ricardo, Khoury (2015), "LNG Supply for Lebanon's Power Sector in Light of The Pending Offshore Gas Discoveries and The World's Falling Oil Prices", International Conference on the European Energy Market (EEM), (pp. 1-5).

- Harunoğulları, Muazzez (2020), "Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet", *International Journal of Geography and Geography Education*, Sayı: 42, ss. 455-481.
- İstikbal, Deniz ve Boyraz, Hacı Mehmet (2019), "Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir Yaklaşım", *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, ss. 69-86.
- Karagöl, Erdal Tanas ve Özdemir, Büşra Zeynep (2017), "Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü", *SETA Yayınları*, İstanbul.
- Karagül, Soner (2021), "Doğu Akdeniz'de Enerji Eksenli İttifak Girişimleri ve Türkiye", *TYB Akademi-Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 31, ss. 48-68.
- Kavaz, İsmail (2021), "Doğu Akdeniz'deki Enerji Rekabeti Üzerine Bir Değerlendirme", *TYB AKADEMİ Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11 Sayı: 31, ss. 26-47.
- Kavaz, İsmail (2021), "The Energy Equation in the Eastern Mediterranean. Insight Turkey", *Volume: 23, Number: 1*, pp. 139-160.
- Kedikli, Umut ve Deniz, Taşkın (2015), "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Alternatif Politika*, Cilt: 7, Sayı: 3, ss. 399-424.
- Kökyay, Ferhat (2020), "Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 3, ss. 2504-2528.
- Kökyay, Ferhat (2021), "Enerji Güvenliği Ekseninde Doğu Akdeniz Gaz Forumu", *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 216-239.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2013, Kasım 28), "KKTC Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması", <https://mfa.gov.ct.tr/tr/kktc-disisleri-bakanligi-basin-aciklamasi-3/> (Erişim Tarihi: 01.12.2023).
- Natali, Denise (2012), "The East Mediterranean Basin: A New Energy Corridor?", *Institute for National Strategic Studies Center for Strategic Research*, Washington.
- Nopens, Patrick (2013), "Geopolitical Shifts in the Eastern Mediterranean", *Publication of EGMONT-Royal Institute for International Relations*, Belgium.
- Oruç, Haydar (2020), "İsrail ve Filistin'in Doğu Akdeniz Politikası. İ. N. Telci ve R. Yorulmaz içinde, "Uluslararası Siyasette Doğu Akdeniz", (ss. 201-239). Ortadoğu Yayınları, Ankara.
- Özer, Sanem (2013), "Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları", *Ortadoğu Analizi*, Cilt: 5, Sayı: 60, ss. 68-79.
- Prontera, Andrea (2017), "The New Offshore Frontiers of EU Energy Security in The Mediterranean: The Politics of Hydrocarbon Development in The

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Adriatic And Ionian Seas”, Mediterranean Politics, Volume: 22, Number: 3, pp. 383-406.

Salameh, Rodina ve Chedid, Elias R. (2020), “Economic and Geopolitical Implications of Natural Gas Export from The East Mediterranean: The Case of Lebanon”, Energy Policy, Volume: 140, Number: 111369, pp. 1-11.

Sandıklı, Atilla, Budak, Türkan ve Ünal, Bekir (2013), “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, BİLGESAM Yayınları, Ankara.

Şafak, Erdi (2019), “Doğu Akdeniz’de Enerji Bağlamında Değişen Dengeler”, Lefkoşa/KKTC Yakın Doğu Enstitüsü Raporu, Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları, KKTC.

Turan, Fatih (2022), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanları Mücadelesi”, Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 47-66.

Üren, Mustafa (2021), “Küresel Güç Olma Hedefi Bağlamında Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikası”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 2, ss. 851-874.

World Petroleum Resources Project (2010, Mayıs 4), “Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean”, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/> (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

Yaycı, Cihat (2011), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü ve Etkisi”, Güvenlik Stratejiler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 14, ss. 17-41.

Yaycı, Cihat (2012), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilgi Strateji, Cilt: 4, Sayı: 6, ss. 1-70.

Yılmaz, Emre (2018), “Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, Seta Perspektif, Sayı: 188, ss. 1-5.

Yorulmaz, Recep (2019), “Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 88, ss. 80-83.

DÜNYADAKİ ENERJİ DENKLEMİNDE DOĞU AKDENİZ'İN YERİ

Şüheda GÜZEL¹

Öz

Dünyada her geçen gün artan nüfus ve teknolojik gelişmeler, enerji ihtiyacında da bir artış göstermektedir. Enerji kaynaklarına olan ilginin artmasıyla beraber ülkeler arasında bir rekabet oluşmuş ve ülkeler enerji tüketimi ve üretiminde söz sahibi olmak istemişlerdir. Enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına ulaşımı ise çoğunlukla deniz yoluyla olmaktadır. Bu bağlamda ise Doğu Akdeniz yıllardır dünya enerji ticaretinde önemli bir koridor olmuştur. Enerji güzargahı olmasının yanı sıra Doğu Akdeniz'de son yıllarda doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesi, Doğu Akdenizi hem bölge devletleri hem de küresel güçlerin rekabet içerisinde olduğu sahaya itmiştir. Sahip olduğu coğrafi konum avantajıyla enerji merkezi olma hedefini enerji politikasının temeline yerleştiren Türkiye ise hem enerji güvenliğinin hem de enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının bir gereği olarak Doğu Akdeniz'de yaşanan bu küresel rekabette yerini almaktadır. Bu çalışmada Doğu Akdeniz ve Türkiye arasındaki enerji ilişkileri, Doğu Akdeniz'in siyasi ve ekonomik önemi ve dünya enerji piyasasına olan katkısı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Rekabeti, Doğu Akdeniz Jeopolitiği

THE PLACE OF THE EASTERN MEDITERRANEAN IN THE WORLD'S ENERGY EQUATION

Abstract

The ever-increasing population and technological developments in the World also increase the need for energy. With the increasing interest in energy resources, a competition has emerged between countries and countries have wanted to have a say in energy consumption and production. Transportation of energy resources to consumption markets is mostly by sea. In this context, the Eastern Mediterranean has been an important corridor in World energy trade for years. In addition to being an energy route, the discovery of natural gas reserves in the Eastern Mediterranean in recent years has pushed the Eastern Mediterranean in to the arena where both regional states and global Powers are in competition. Turkey, which has placed the goal of becoming an energy center at the core of its energy policy with its geographical location advantage, takes its place in this global competition in the Eastern Mediterranean as a requirement of both energy security and reducing foreign dependency in energy. In this study, energy relations between the Eastern Mediterranean and Turkey, the political and economic importance of the Eastern Mediterranean and its contribution to the World energy market will be analyzed.

Keywords: Eastern Mediterranean, Eastern Mediterranean Geopolitics, Energy Competition

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, suhedaguzel10@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0126-1232>.

1. Giriş

Doğu Akdeniz coğrafyası, 21. yüzyılın jeopolitik merkezini oluşturmuş, küresel sistemlerde ekonominin yükselen gücü olmuştur. Tarih boyunca birçok uygarlık ve medeniyete ev sahipliği yapmış, insanoğlunun tarihten bu yana uğruna büyük mücadeleler gösterdiği bir coğrafyadır. Geçmişten bu yana önemini koruyan Doğu Akdeniz, yalnızca coğrafi konumu ile ön plana çıkmayıp son günlerde önemi küresel olarak ta artan enerji alanında da ön plana çıkmaktadır. 1999-2019 yıllarında bölgede keşfedilmeye başlanan hidrokarbon enerji kaynakları, Doğu Akdeniz’de yer alan aktörler arasında işbirlikleri ve rekabette değişikliklere neden olmuştur.

Dünya hidrokarbon rezervlerinin tükenmekte olması sebebiyle bu bölgede keşfi, rekabet ortamının bölgesel olarak kalmayıp küresel boyuta taşınmasını sağlamıştır. Böylelikle bu bölge çatışmalara açık bir platform halini almıştır. Türkiye, meydana gelen bu çatışmalar içerisinde kendi işbirliği mekanizmalarını ortaya koyarak söz konusu çatışmalarda bir dengelemeyi amaçlayarak zarar görmemeyi planlamaktadır. Türkiye, Doğu Akdeniz’de gerçekleştirmeye çalıştığı bu dengeleme sistemi ile bölgedeki çıkarlarının ve gücünün korunmasını sağlamaktadır.

Doğu Akdeniz enerji platformunda yer alan Türkiye, GKRY, KKTC, Yunanistan, Mısır, İsrail, Libya, Lübnan ve Filistin kendi güçlerini ortaya koymak ve artırmak, güvenliklerini korumaya çalışmaktadırlar. Bütün bunlarla beraber bölgesel aktörler, Doğu Akdeniz’den elde edebilecekleri enerji kaynaklarıyla kendi çıkarlarını gözetmektedirler. Bunun sonucunda Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının sunduğu güç ve çıkarlar, kendi gücünü ortaya koymaya çalışan bölgedeki aktörler arasında çatışmalara sebebiyet vermektedir. Türkiye ise Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını gözetmek için yer yer ılımlı duruş sergilerken, yeri geldiğinde bölgedeki gücünün devamı için bir takım iş birliklerine dahil olmuştur.

Bu çalışmada ilk olarak, Doğu Akdeniz enerjisi üzerinde durulmuş, dünya enerji denkleminde Doğu Akdeniz’in kritik bölge olmasına değinilmiştir. Ayrıca 2000’li yıllar itibarıyla keşfedilen enerji sahalarıyla birlikte ortaya çıkan enerji haritaları ve bu enerji kaynaklarının bölgesel enerji denklemini nasıl şekillendirildiği çalışmada irdelenmiştir. Bu bağlamda Doğu Akdeniz enerjisinin bölge ülkeleri ve özellikle Türkiye bakımından nasıl kritik olduğuna değinilmiştir.

2. Doğu Akdeniz’in Stratejik Konumu

Yüzyıllar boyunca dünya medeniyetlerine kaynaklık etmiş olan Akdeniz, farklı kültür ve uygarlıkların buluştuğu bir coğrafyadır (Şahin, 2019: 4). Bu coğrafya doğu ve batı olarak iki havzadan oluşmakta ve Doğu-Batı ilişkilerinin incelenmesinde tarihsel ve fiziksel bir platform özelliğine de sahip olmuştur (Kesgin, 2018: 181).

Dünya deniz ticaretinde önemli bir ehemmiyeti olan Akdeniz; elektrik, haberleşme kabloları, yük, enerji transferleri bakımından ülkeler arasında ekonomi-politik odağı halini meydana getirmektedir (Kesgin, 2018: 170). Akdeniz, bulunduğu konum ve çevrelediği kıyı şeridi itibarıyla, uluslararası

sistemde ekonomik ve politik öğelerinin değerlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır (Şöhret, 2019: 80).

Akdeniz havzasının stratejik önemini esas arttıran Levant bölgesidir (Öztekin, 2020: 5). Levant, Akdeniz'in doğusu anlamına gelmektedir (Şekil 1). Bu bölge: Türkiye, Yunanistan, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve Tunus'u kapsayan geniş bir bölgedir (Ediger vd., 2012: 74).

Şekil 1. Doğu Akdeniz Enerji Haritası

Kaynak: <https://insamer.com/tr/doğu-akdeniz-enerji-rekabeti-366.html>

Doğu Akdeniz, son zamanlarda keşfedilmeye başlanan hidrokarbon rezervleri ile beraber özelde bölgedeki devletler bakımından, genelde de küresel ülkeler açısından büyük bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'in asıl stratejik konumunu belirleyen Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla beraber Ümit burnu üzerinden yapılan Uzakdoğu ve Avrupa'nın arasındaki hat (yaklaşık olarak 7 bin deniz mili) kısalmış ve Basra körfeziyle olan ulaşımı da kolaylaştırmıştır (Yaycı, 2012: 4).

2.1. Doğu Akdeniz'de Enerji

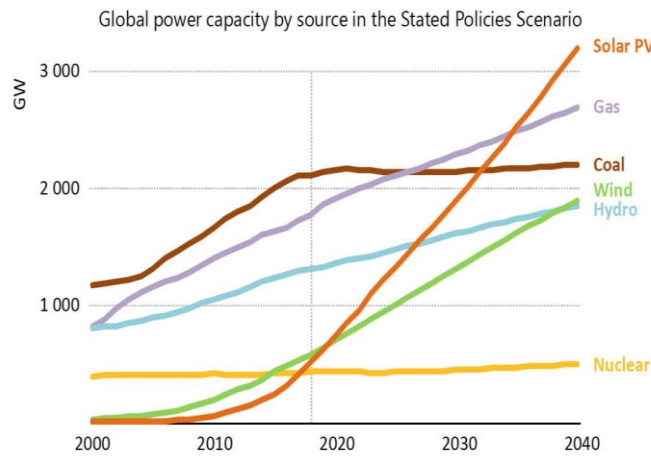
Uluslararası iktisadi ve politik sistemin işleyişinde doğrudan etkili olan enerji kaynakları, devletlerin uluslararası sistemde çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığı bir güç unsurudur (Yılmaz, 2017: 406).

Bu unsur, sanayi devrimiyle birlikte ivme kazanmış ve sırasında sanayileşmenin getirmiş olduğu talep ve enerji ihtiyacındaki eksikliklerle beraber rekabet ortamını oluşturmuştur (Karabulut, 2015, s.180). Bu rekabet ortamı, endüstrileşme ve küresel nüfusta yaşanan hızlı artışlarla daha da yükselişe geçeceği görülmektedir (Exxon Mobil, 2019).

Endüstriyel sanayide en çok ihtiyaç duyulan doğalgaz ve petrolün küresel rezerv ömrü 50-59 yıl olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamayla beraber bu oran enerji tüketiminin giderek artması önemli sorunları da beraberinde

getirmektedir (TPAO, 2019: 9-21). International Energy Agency/IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) tarafından yayınlanan “World Energy Outlook 2019 (2019 Dünya Enerji Görünümü)” raporuna göre küresel sistemde yaşanan enerji savaşlarında gelecek yirmi sene içerisinde daha da artacağı yönündedir. Bu rapora göre doğalgaz ve petrol üretimi 2030 yılında düşüş yaşayacak ve bu sebeple 2040 yılına gelindiğinde ise yenilenebilir enerji kaynakları günümüz yenilemez enerji kaynaklarına eşdeğer olacağı varsayımında bulunulmuştur (IEA, 2019: 2) (Şekil 2).

Şekil 2. 2000-2040 Tahmini Enerji Senaryosu

Kaynak: <https://dunyaenerji.org.tr/dunya-enerji-gorunumu-2018-yonetici-ozeti-uea/>

IEA tarafından sunulan rapora bakıldığında, çeyrek asır içerisinde ülkelerin enerji temini için yenilemez enerji kaynaklarına yöneleceği görülmektedir. Özellikle son yıllarda Doğu Akdeniz bölgesinde yapılan enerji keşifleri sayesinde, hidrokarbon rezerv ömrünün uzadığı sonucu hesaplanmıştır (Serpın, 2018: 290). Keşfedilen hidrokarbon rezervleri, dünya rezervlerinin %47'sini oluşturmaktadır. Bu sebeple Doğu Akdeniz, küresel sistemde önemli bir konum olduğunu göstermiştir (Yılmaz, 2018: 1-2).

Doğu Akdeniz, enerji sektöründe gelecekte önemli bir rol oynamaya aday bir bölgedir. Son yıllarda yapılan keşfedilmeye başlanılan hidrokarbon rezervleri, petrol ve doğalgaz keşifleri bu bölgeyi enerji üretiminde kilit bir konuma getirebilmektedir. Fakat gelecekte, sürdürülebilir enerji kaynaklarına olan talep arttıkça, Doğu Akdeniz'in de temiz enerji üretmesindeki potansiyeli daha fazla vurgulanabilmektedir. Rüzgar ve güneş enerjisi projeleri ise bu bölgenin enerji alanındaki portföyünü de çeşitlendirebilir.

2.2. Doğu Akdeniz Enerji Denklemi

Büyük bir enerji potansiyeline sahip olan Doğu Akdeniz, stratejik konumunun da getirmiş olduğu avantajla beraber küresel enerji denkleminde önemli bir yere sahiptir. Bu bölgede olan enerji kaynakları, dünya enerji piyasalarında etki bırakan faktörlerdir.

Doğu Akdeniz, enerji kaynağı bakımından zengin bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu bölgenin enerji denkleminde aslında daha saklanıldığı düşünülen bir yapısı olduğu söylenilmektedir. Doğu Akdeniz'in enerji denklemini özetleyecek olursak:

- **Doğal Gaz Rezervleri:** Doğu Akdeniz doğal gaz rezervleri açısından zengin bir bölgedir. Yunanistan, Mısır, İsrail, Kıbrıs gibi ülkelerin sahip olduğu offshore doğal gaz alanları, bu bölgedeki enerji üretim potansiyelini artırdığı görülmektedir. Bu doğal gaz rezervleri, ihracat ve yerel ihtiyaçları karşılamak için kullanılmaktadır.
- **Enerji Bağımsızlığı:** Bölgedeki ülkelere bakıldığında, kendi enerji kaynaklarına sahip olduğu enerjinin bağımsızlıklarının artması ve enerji arzındaki kayıpların sağlanmasını önemli bir faktör olarak görmekteydiler. Doğu Akdeniz'den elde ettikleri doğal gaz, bu ülkelerin enerji arzında çeşitlilik ve depolanmasının azaltılmasında yardımcı olmaktadır.
- **Bölgesel İşbirliği Diplomasisi:** Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları, bölgeel işbirliği fırsatlarını ortaya çıkarmıştır. Farklı ülkeler arasında oluşan enerji işbirliği anlaşmaları ve projeler, siyasi ve ekonomik ilişkilerin yaygınlaşması için kullanılmaktadır. Bu çerçevede yaşanan tartışma ve anlaşmazlıklar da bölgesel diplomasiyi karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür.
- **Enerji İhracatı ve Ekonomik Büyüme:** Doğu Akdeniz'den gelen doğal gaz ihracatı, bu kapsamda olan ülkelerin ekonomilerine de katkı sağlamaktadır. İhracat gelirleri ve altyapı projeleri ekonomik büyümeyi desteklemek adına kullanılabilir.
- **Jeopolitik Çatışmalar:** Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları, bölgedeki jeopolitik çatışmaların odak noktası haline almıştır. Farklı ülkeler arası sınır gerilimleri, egemenlik iddiaları enerji paylaşım ve çıkarlarının korunmasında çeşitli gerginlikler yaşanmıştır.

3. Doğu Akdeniz Enerjisinde Türkiye'nin Rolü

Türkiye, her geçen gün enerji ihtiyacının arttığı bir ülkedir. Bununla beraber hidrokarbon kaynakları başta olmak üzere enerji kaynakları bakımından istenilen seviyeye gelememiştir. Ancak Türkiye, bulunduğu coğrafi konum avantajıyla birlikte stratejik açıdan önemli bir koridordur. Bu sayede enerji konusu her zaman gündemde kalmaktadır (Özev, 2017: 10). Enerji kaynağına sahip bölgelerle tüketimin yoğun olduğu bölgeler arasında olan Türkiye, birçok enerji taşıma hatlarına ev sahipliği yapmaktadır.

Türkiye'nin ulusal enerji politikasında konum itibarıyla merkezde olması, enerji stratejisinin temelini teşkil etmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e olan kıyıdaşlığı bölgede olan enerji rekabetinde önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Her ne kadar Türkiye, zengin hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olmasa da coğrafi konumunun getirdiği büyük bir avantajı elinde bulundurmaktadır. Bu sebeple de enerji politikalarını sadece geçiş ülkesi olarak değil, enerjide merkezi olma üzerinde şekillendirmektedir (Kakışım, 2017: 432).

Türkiye, Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan enerji rezervlerine yönelik duruşunu Kıbrıs Türk toplumunun bu kaynaklar üzerindeki hakları merkezde tutarak belirlemektedir. Eğer diğer aktörler tercihini Kıbrıs Türk toplumunun

haklarını koruyarak enerji rezervlerinin kullanımı ve işletilmesi yönünde belirlerse Türkiye Doğu Akdeniz'deki enerji iş birliğine açık olduğunu belirtmiştir. Aksi yönde bir tercih olduğu takdirde Türkiye, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını savunmak ve korumak için Doğu Akdeniz'de olması muhtemel gerginliği öze alabilecektir. KKTC ve Türkiye'nin son yıllardaki tutumlarına bakılacak olursa bölgede gerginlik yerine tarafların haklarının korunduğu iş birliğini istedikleri görülmektedir.

4. Sonuç

Dünya'nın enerjiye olan bağımlılığı 20. yüzyılın başlarından itibaren enerji arz ve güvenliği gibi sorunları devletlerarasındaki ilişkilerin önemli konuları arasından biri olmuştur. Küresel sistemde gün geçtikçe hızla artmaya devam eden enerji rekabeti, devletlerin ekonomik ve siyasi tutumlarını etkileyen temel unsurlardandır.

Doğu Akdeniz, yalnızca bölge bakımından değil küresel politikalar bakımından da öneme sahip olan ve stratejik konumunun yanı sıra son yıllarda keşfedilmeye başlanan enerji rezervleriyle beraber askeri ve politik rekabete ek olarak enerji politikalarında da önemli olan rekabetleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye, Doğu Akdeniz'e en uzun sınıra sahip ülkedir. Bununla beraber uluslararası hukukun ve hakkaniyet ilkesi gereği bir sınırlamayla birlikte Kıbrıs Türklüğünün gözetilmesi amacıyla hem diplomasi kanalları hem de sahada mücadelesi devam etmektedir. Mevcut olan bu mücadele sadece politik politik anlamda ulusal çıkarları gözetmekte kalmamaktadır. Aynı zamanda da ithalata dayalı olan enerji ihtiyacının azaltılması yönünde bir gelecek perspektifi sunmayı amaçlamaktadır. Bunlara ek olarak ta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hak ve talepleri garantörlük çerçevesinde korunmaktadır.

Bugün geline nokta ise Türkiye, bölgesel işbirliği konusunda yalnızdır. Bölgesel bir güç olmayı hedefleyen Türkiye için Doğu Akdeniz, hedefe ulaşmak için bir atlama tahtası olarak görülebilir. Bu sebeple Türkiye'nin öncelikli politikası kıyıdaşı olduğu devletlerin aksiyonlarını iyi değerlendirip, dikkatli adımlar atmak olmalıdır. Türkiye'nin bu doğrultuda atacağı adımlar enerjide önemini artırmanın yanı sıra Yunanistan ve GKRY ile olan mevcut problemlerin çözümünde kilit nokta olabilir.

Kaynakça

- Ediger, Volkan, Devlen, Balkan ve McDonald, Deniz Bingöl (2012), "Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği", Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 33, ss. 73-92.
- ExxonMobil (2019), "2019 Outlook for Energy: a Perspectiveto 2040", https://corporate.exxonmobil.com/-/media/Global/Files/outlook-forenergy/2019-Outlook-for-Energy_v4.pdf (Erişim Tarihi: 07.12.2023).
- IEA (International EnergyAgency) (2019), "World Energy Outlook 2019", <https://www.iea.org/data-and-statistics> (Erişim Tarihi: 07.12.2023).
- Karabulut, Bilal (2015), "Güvenlik", Barış Kitap, Ankara.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Kesgin, Serdar (2018), “Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği”, Berikan Yayınevi, Ankara.

Özekin, Muhammed Kürşad (2020), “Doğu Akdeniz’de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 33, ss. 1-51.

Özev, Muharrem Hilmi (2017), “Küresel Denklemden Türkiye’nin Enerji Güvenliği”, SETA Yayınları, Ankara.

Şahin, Mehmet (2019), “Akdeniz Jeopolitiği”, H. Çomak ve B.Ş. Şeker (Ed.), “Akdeniz: Doğu-Batı Arasındaki Köprü ve Medeniyetler Buluşması”, (ss. 3-13). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) (2019), “2019 Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, <http://www.tpao.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu3185ed3b4af5442c.pdf> (Erişim Tarihi: 07.12.2023).

Yaycı, Cihat (2012), “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, Bilge Strateji Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 6, ss. 1-70.

Yılmaz, Eren Alper (2018), “Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, SETA Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, Sait (2017), “Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek”, Kaynak Yayınları, İstanbul.

<https://dunyaenerji.org.tr/dunya-enerji-gorunumu-2018-yonetici-ozeti-uea/>

https://insamer.com/tr/dogu-akdeniz-enerji-rekabeti_366.html

**TÜRKİYE VE KKTC (KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ) ARASINDAKİ
TARIMSAL DIŞ TİCARET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ: KLASİK DIŞ TİCARET
TEORİLERİNDEN KANITLAR**

Yusuf EKİNCİ¹

Öz

Dünyada tarımsal üretimin önemi giderek artmaktadır. Ülkeler üretim sonucunda tarımsal ürünlerde oluşan talep fazlasını karşılayabilmek için ithalat, arz fazlasını pazarlayabilmek içinse ihracat yapmaktadırlar. Ülkeler dış ticaret yapırlarken karlılıklarını göz önünde bulundurmamak durumundadırlar. Ülkelerin dış ticaretten karlı olarak çıkmalarının yöntemleri ise uluslararası iktisat teorilerine açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada KKTC ve Türkiye arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi ve KKTC'nin küçük ülke olmasının ikili ticareti nasıl etkilediği incelenmiştir. Klasik dış ticaret teorilerinden faydalanılarak yapılan incelemede küçük ülke KKTC'nin dış ticaret kalemlerinde en fazla paya sahip olan tarımsal ürünlerden narenciye grubu ve tahıl grubu veri olarak alınmıştır. Elde edilen bulgular seçili yıl ve seçili tarımsal ürün grubu için, mutlak üstünlükler teorisine göre iki ülke arasında dış ticaretin gerçekleşmeyeceği yönündeyken, karşılaştırmalı üstünlükler ve karşılıklı talep kanununa göreyse iki ülkenin karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahip olduğu tarımsal üründe uzmanlaşıp ihraç etmesi diğer tarımsal ürünü ise ithal etmesi durumunda her iki ülkenin de bu ticaretten karlı bir şekilde ayrılacağı şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Kırılgan Beşli Ülkeleri, Reel Efektif Döviz Kuru, Turizm İhracatı, Turizm İthalatı, Turizm Ticaret Dengesi

**EXAMINING THE AGRICULTURAL FOREIGN TRADE RELATIONSHIP
BETWEEN TURKEY AND TRNC (TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN
CYPRUS): EVIDENCE FROM CLASSICAL FREIGN TRADE THEROIES**

Abstract

The importance of agricultural production is increasing in the world. Countries import to meet the excess demand for agricultural products resulting from production, and export to market the excess supply. Countries have to take their profitability into consideration when doing foreign trade. The methods of countries being profitable from foreign trade have been tried to be explained by international economic theories. In this study, the agricultural foreign trade relationship between TRNC and Turkey and how TRNC being a small country affects bilateral trade was examined. In the analysis made using classical foreign trade theories, citrus fruit group and grain group, which are the agricultural products that have the largest share in the foreign trade items of the small country TRNC, were taken as data. The findings obtained indicate that for the selected year and selected agricultural product group, according to the theory of absolute advantage, foreign trade cannot be realized between two countries, whereas according to the law of comparative advantage and mutual demand, if two

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, y.eknc.y@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0068-9093>

countries specialize in the agricultural product in which they have a comparative advantage and export it and import the other agricultural product, The assumption is that both countries will benefit from this trade.

Keywords: *Classical Foreign Trade Theories, Agricultural Foreign Trade Relationship, TRNC, Türkiye*

1. Giriş

Tarım, insanlık için hayati bir gerekliliktir ve tarımsal ürünlerin üretimi ile ticareti, bir ülkenin ekonomik ilerlemesi ve refahı için kritik bir rol oynar. Tarımsal dış ticaret ise, ülkeler arasında temel bir ticaret ve ekonomik faaliyet unsuru haline gelmiştir. Ülkeler arasındaki tarımsal ürün ticareti, küresel gıda güvenliğini sağlamak, ekonomik büyümeyi desteklemek ve istihdamı artırmak açısından büyük önem taşır. Ayrıca, tarımsal dış ticaret, dünya çapında farklı coğrafyalardaki ülkelerin tarımsal farklılıklarını birbirine bağlayarak, küresel tarımsal arz ve talep dengesini sağlar. Bu ticaret, ekonomik büyüme sağlamanın yanı sıra kırsal bölgelerde yaşayan insanların refahını artırır, gelir eşitsizliğini azaltır ve tarımsal teknolojilerin yayılmasına olanak tanır. Aynı zamanda, tarımsal dış ticaret, uluslararası ilişkilerin bir parçası olarak da önemli bir role sahiptir; ülkeler arasında diplomatik ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunur ve küresel ekonomik istikrarı destekler. Dolayısıyla, tarımsal dış ticaretin, sadece ekonomik büyüme için değil, aynı zamanda küresel barış, kalkınma ve sürdürülebilirlik açısından da kritik bir önemi bulunmaktadır. Bu yönleriyle tarım sektörü, genellikle tamamen serbest piyasa koşullarına bırakılamayan ve devletin müdahalesini gerektiren stratejik öneme sahip bir sektör olarak kabul edilir (Özertan, 2014: 210-211).

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi, coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar ve ekonomik gereksinimler temelinde büyük bir rol oynamaktadır. KKTC, coğrafi ve tarımsal potansiyel açısından zengin bir ada ülkesi olmakla birlikte, sınırlı arazi ve su kaynakları, tarımsal üretimi ciddi şekilde etkileyen temel faktörler arasında yer almaktadır. Türkiye, KKTC'nin en büyük dış ticaret ortağı olup, her iki ülke içinde tarımsal ürünlerin sürdürülebilir üretimi ve dış ticareti, ekonomik gelişimi için hayati bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin KKTC'ye sunduğu tarımsal ürünler konusundaki destek ve ticareti, KKTC'nin tarımsal üretimi ve gıda arzı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

KKTC'nin tarımsal ürünlerinin Türkiye'ye ihraç edilmesi ve Türkiye'nin KKTC'ye tarımsal ürünlerde yardım sağlaması, bu iki ülke arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisini dengelemektedir. Bu durum, KKTC'nin tarımsal üretim kapasitesini artırırken, Türkiye'nin de tarımsal ürün ihtiyacını karşılama konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu ticaret ilişkisi sadece ekonomik değil, aynı zamanda gıda güvenliği, istihdam ve ekonomik büyüme açısından da kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla, KKTC ve Türkiye arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi, sürdürülebilirlik, ekonomik büyüme ve bölgesel iş birliği açısından büyük bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi genel anlamda ele alınmaktadır. İkinci

bölümde, klasik dış ticaret teorilerinden bahsedilmektedir. Üçüncü kısımda ise her iki ülkenin tarımsal dış ticaret verileri klasik teoriler ışığında incelenirken, bulgular ve değerlendirmeler çalışmanın sonuç ve değerlendirme kısmında sunulmaktadır.

2. Türkiye ve KKTC'nin Tarımsal Dış Ticaretinin Genel Görünümü

Türkiye, geniş bir tarımsal ürün yelpazesi sunmakta olup, tarımsal dış ticaret ülke ekonomisi için oldukça kritik bir rol oynamaktadır. Genellikle tahıllar, meyve-sebze, tekstil ham maddeleri, yağlı tohumlar ve hayvansal ürünler gibi tarım ürünleri Türkiye'nin dış ticaretinde temel unsurları oluşturur. Bu ticaretin çoğu genellikle Avrupa Birliği ülkeleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile gerçekleştirilir. Tarım ürünleri, Türkiye'nin dış ticaret dengesinde hem ihracat hem de ithalat açısından önemli bir paya sahiptir; bu durum da ülkenin tarımsal dış ticaretinin genel yapılanmasını etkiler. Tablo 1, Türkiye'nin ihracatının sektörel dağılımını sunmaktadır.

Tablo 1. Türkiye'nin İhracatının Sektörel Dağılımı

	2018	2019
(Milyon ABD \$)	Değer	Değer
Toplam	154.110	156.886
Tarım	4.970	4.869
Balıkçılık	437	456
Madencilik	3.113	2.937
İmalat	144.877	147.997

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

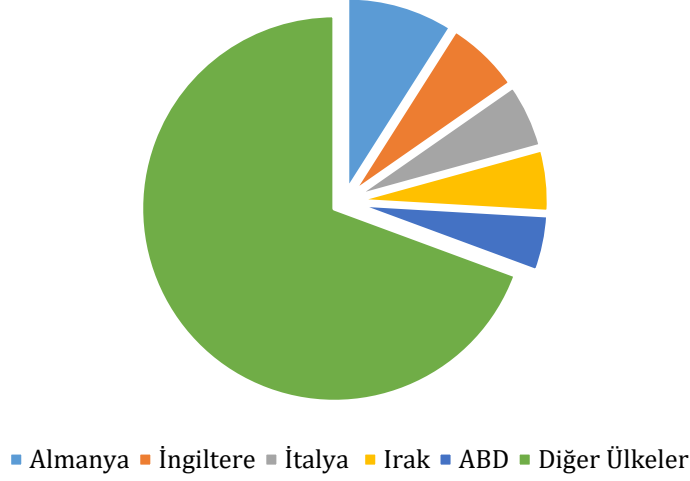
Tablo 1'den anlaşıldığı üzere, Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerde en büyük pay imalat sektörüne aitken, tarım sektörü ikinci sıradadır. Tarım sektörü, Türkiye'nin ihracatındaki payı baz alındığında yaklaşık olarak %3 oranında bulunmaktadır.

Türkiye'nin dış ticaretinde, Şekil 1'de gösterilen daire grafiğine göre, ihracat açısından en yüksek paya sahip ülkeler şu şekildedir: Almanya yaklaşık olarak %9, İngiltere %6, İtalya, Irak ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ise yaklaşık olarak %5 paya sahiptir. Diğer ülkeler ise toplamda yaklaşık olarak %70'lik bir ihracat payına sahiptir.

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Şekil 1. Türkiye'nin İhracatında Ülkelerin Payları

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin dış ticaretin genellikle tarımsal ürünlerin ithalatını ve ihracatını içerir. Bu ürünler arasında, narenciye, zeytinyağı, şarap, sebzeler ve diğer tarımsal ürünler yer alır. Ancak, Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası alanda tanınmama durumu, dış ticaretin kısıtlılıklarına neden olabilir. İlgili tablolar, KKTC'nin ihracat ve ithalatında bulunan ürünleri ayrıntılı olarak sunmaktadır.

Tablo 2. KKTC'nin İhracatında En Fazla Paya Sahip Ürünleri

	2018	2019
(KG)	Miktar	Miktar
Narenciye Grubu	64.521.546	76.638.045
Hurdalar	33.158.304	28.910.440
Süt Ürünleri	11.303.414	9.671.990
Yumurta (Ad)	3.976.200	9.610.500
Rakı (Lt)	1.268.239	140.955

Kaynak: KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Ticaret Dairesi

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

Tablo 3. KKTC'nin İthalatında En Fazla Paya Sahip Ürünler

	2018	2019
(ABD \$)	Kıymet	Kıymet
Yakıt	173.757.404	170.426.746
Taşıt Araçları	117.489.229	118.245.836
Alkollü İçecekler	39.293.540	38.649.583
Mobilya	33.892.647	15.336.586
Arpa	28.554.090	6.923.006

Kaynak: KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Ticaret Dairesi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ihracatında, narenciye grubu en büyük paya sahiptir. Onu, hurda, süt ürünleri ve yumurta ihracatı izlemektedir. İthalat açısından ise, en büyük pay yakıta aittir. Taşıt araçları ve alkollü içecekler ise bu sıralamayı takip eder. Kıbrıs'ın ithalatında tarımsal alanda önemli bir yer tutan başlıca ürün arpadır. Dış ticarette ise Türkiye, KKTC'nin en büyük ticaret ortağı olup, yaklaşık %55'lik bir paya sahiptir. KKTC'nin dış ticaretinde en fazla paya sahip olan ülkeleri Tablo 4 göstermektedir.

Tablo 4. KKTC'nin Dış Ticaretinde En Fazla Paya Sahip Ülkeler

	2018		2019	
%	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
Türkiye	54,6	58,8	52,3	58,4
3. Ülke Grupları	45,4	41,2	47,7	41,6

Kaynak: KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Ticaret Dairesi

3. Teorik Çerçeve ve Türkiye-KKTC Tarımsal Dış Ticaret Verilerinin Klasik Dış Ticaret Teorileri Kapsamında Analizi

Merkantilist doktrin, bir ülkenin zenginliğini genellikle sahip olduğu değerli madenlerle ilişkilendirir. Bu doktrine göre, dünya üzerindeki bu kaynakların sınırlı olması, uluslararası ticaretin sadece bir taraf için karlı olacağını savunur. Ancak Sanayi Devrimi'nin ardından, kitlesel ve seri üretim olanakları ortaya çıkınca, serbest ticaretin ihtiyacını karşılayamayacağı anlaşıldı ve 18. Yüzyılın sonlarında klasik ekonomi geliştirilmeye başlandı. Newton'un

Çekim Yasaları' nın prensiplerinden ilham alınarak atılan ilk adımlar, Ricardo (1817)'nin geliştirdiği ve Smith (1776)'in "Wealth of Nations" adlı eserinde öne sürdüğü "Mutlak Üstünlükler Teorisi"ni genişleterek, geliştirme süreçlerinin temellerini oluşturdu. Bu süreç, günümüze kadar devam edecek ekonomik düşünce ve teorilerin gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır (Tezel, 1997: 63).

Adam Smith, klasik iktisadın öncüsü olarak, "Laissez faire, laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ve "Invisible hand" (görünmez el) kavramlarıyla bilinir. Merkantalist düşünceyle çelişerek, dünya servetinin sabit olmadığını ve iş bölümü ile uzmanlaşmanın dış ticaret aracılığı ile her iki ülkenin de kazançlı çıkabileceğini savunmuştur. Ona göre, dış ticareti yapan iki ülke, hangi malı daha düşük maliyetle üretebiliyorsa, o malda uzmanlaşmalı ve ihracatını artırmalı; diğer malı ise ithal ederek karşılamalıdır (Smith, 1976: 479). Buna göre, Smith'in dış ticaret modeli Tablo 5'te açıklanmaktadır.

Tablo 5. Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi

	X malı	Y malı
A Ülkesi	X0	Y0
B Ülkesi	X1	Y1

Kaynak: Smith, 1776'dan faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 5'e göre A ülkesi X malında X0 miktarda, Y malında ise Y0 miktarda üretim yapabilirken, aynı koşullarda B ülkesi X1 miktarda X malı ve Y1 miktarda Y malı üretebilir. A ülkesi X malında B ülkesinden daha fazla üstünlüğe sahipken, Y malında daha az üstünlüğe sahiptir. Bu durum, A ülkesinin X malında uzmanlaşarak Y malını ithal etmesi gerektiğini, B ülkesinin ise Y malında uzmanlaşarak X malını ithal etmesi gerektiğini gösterir. Sonuç olarak, A ülkesi X malında mutlak üstünlüğe, B ülkesi ise Y malında mutlak üstünlüğe sahiptir. Eğer bir ülke her iki mal grubunda da mutlak üstünlüğe sahipse, Smith'e göre bu durum karşılıklı dış ticareti sonlandıracaktır.

(Ricardo, 1817: 154-338-341), karşılıklı ticaretin bir ülkenin sadece mutlak üstünlüklerine dayandırılmasının ticareti sınırlayacağını savunur. Ona göre, iki ülkenin mutlak değil, karşılaştırmalı üstünlüklerine odaklanılmalıdır. "Karşılaştırmalı üstünlük" terimi ilk kez 19. Yüzyılın başlarında Robert Torrens tarafından, (An essay on the external corn trade, 1815) adlı eserinde "mukayeseli masraf teorisi" olarak tanımlanmış ve daha sonra daha sonra David Ricardo tarafından genişletilmiştir (Alexa vd., 2013: 111; Savaş, 2007: 331). Ricardo'ya göre, bir ülkenin her iki mal grubunda da mutlak üstünlüğü varsa, o ülkenin üstünlük derecelerine bakılmalıdır. İki mal grubunda da üstünlük sağlayan ülke, kendi içerisinde hangi mal grubunda daha fazla üstünlük derecesine sahipse, o mal grubunu üretip diğer mal grubunu ithal etmelidir. Bu yaklaşım, karşılıklı dış ticaretin kilitlenmesini önler.

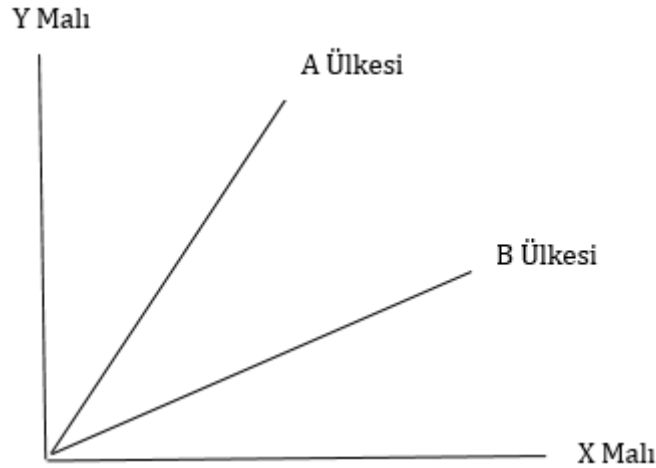
Tablo 5'e göre, eğer B ülkesi X1'in üretiminde X0'a göre mutlak üstünlüğe sahipse ve aynı şekilde Y1, Y0'a göre mutlak üstünlük gösteriyorsa, B ülkesi her iki malda da mutlak bir üstünlüğü olduğundan karşılıklı ticaret

gerçekleşmeyecektir. Ancak, X1, Y1'den üstünlüğe sahip olduğu durumda, B ülkesinin X malındaki üstünlüğü, Y malındaki üstünlükten daha belirgin olacaktır. Bu durumda, Ricardo'ya göre, B ülkesi X malının üretiminde uzmanlaşacak ve ihracatını gerçekleştirerek aynı zamanda Y malını da ithal ederek karşılıklı dış ticareti sürdürecektir.

Dış ticaret teorilerinde, geçmişte göz ardı edilen talep koşulları, John Stuart Mill'in analizleriyle önem kazanmıştır. Mill (1848)'e göre, yeni bir ihracat maddesinin eklenmesi veya dışa satılan ürünlerin üretim maliyetini düşüren teknolojik ilerlemeler, ihracat ürünlerinde verimliliği artırarak, ülkenin karşılıklı talep etkisiyle belirlenen ithal ürünleri daha uygun fiyatlarla elde etmesini sağlar. Bu durum, dış ticaretin getirisini artırır.

Mill'in karşılıklı talep kanunu ilerleyen zamanlarda Marshall tarafından teklif eğrileri ile açıklanmaya çalışılmıştır (Seyidoğlu, 1975: 81-94). Mill'in teorisine göre, karşılıklı talep kanunu, ülkenin dış ticaret kazancını Şekil 2'de gösterildiği gibi artırıcı bir etki sağlar.

Şekil 2. Mill'in Karşılıklı Talep Kanunu

Kaynak: Mill, (1848)'den faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Şekil 2'de A ve B ülkeleri, Y ve X mallarının üretimini temsil etmektedir. A ülkesinin doğrusu ve B ülkesinin doğrusu, her iki ülkenin iç maliyet doğrusunu gösterir. A ülkesi, Y malı üretiminde uzmanlaşmalı ve X malını ithal etmelidir. B ülkesi ise tam tersini yapmalıdır: X malı üretiminde uzmanlaşmalı ve Y malını ithal etmelidir. Mill'e göre, A ülkesi için iç maliyet doğrusu ile Y eksenindeki bölge ve B ülkesi için iç maliyet doğrusu ile X eksenindeki bölge, her iki ülke için ticaretin karlı olduğu bölgeleri temsil eder. A ve B ülkelerinin iç maliyet doğruları arasında kalan bölge ise her iki ülkenin de karşılıklı dış ticaretten karlı çıkacağı bölgeyi ifade etmektedir.

Türkiye ile KKTC arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi, klasik dış ticaret teorileri bağlamında incelenecek ve mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve karşılıklı talep kanunu üzerinden açıklanacak. Bu analizde, 2018

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

verilerine dayanarak KKTC'nin ihracatında narenciye grubunun ve ithalatında ise arpa ürünlerinin önemli rolünü ele alacağız. Veriler, mutlak üstünlükler teorisini desteklemek amacıyla Tablo 6'daki gibi yeniden değerlendirilmektedir.

Tablo 6. KKTC-Türkiye Tarımsal Dış Ticaret İlişkisinin Mutlak Üstünlükler Teorisine Göre Sınanması

(Ton/ Tarımsal İstihdam Sayısı)	Arpa	Narenciye
Türkiye	1373,35	961,75
KKTC	12,64	30,52

Kaynak: KKTC Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, 2023 ve Türkiye Tarım ve Orman Bakanlığı, (2023) verilerinden faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Tablo 6, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tarım sektöründeki istihdam sayısına orantılı olarak arpa ve narenciye üretimlerini analiz etmiştir. Bu analiz, Türkiye'nin hem arpa hem de narenciye üretiminde istihdam başına daha fazla verimliliğe sahip olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla, Smith'in teorisine göre, bu durumda her iki ülkenin de karşılıklı ticaret yapmaması gerekiyor. Ancak, iki ülkenin hala ticaret yapması, KKTC ve Türkiye'nin tarımsal dış ticaretini tam olarak açıklamak için Smith'in teorisinin yetersiz olduğunu gösteriyor. Bu durum, Tablo 7'de gösterilen Ricardo'nun üstünlük derecelerine dayalı analizin yapılmasını zorunlu kılıyor.

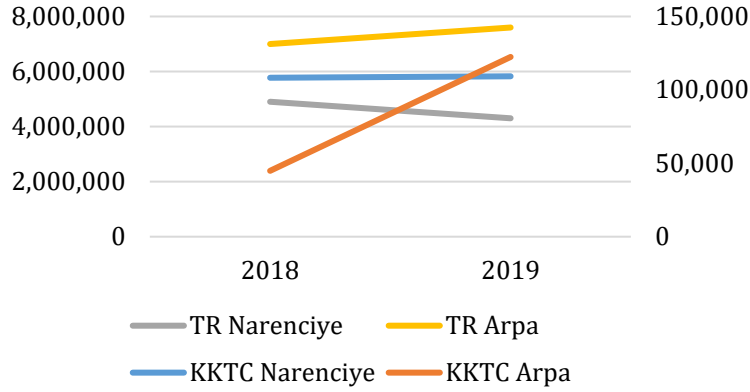
Tablo 7. KKTC-Türkiye Tarımsal Dış Ticaret İlişkisinin Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine Göre Sınanması

(Ton/ Tarımsal İstihdam Sayısı)	Arpa	Narenciye
Türkiye	1,42	0,7
KKTC	0,41	2,41

Kaynak: KKTC Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ve Türkiye Tarım ve Orman Bakanlığı verilerinden faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Tablo 7'ye göre, Türkiye arpa üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, KKTC'nin narenciye grubu üretiminde mutlak üstünlüğü vardır. Tablo 6'da gerçekleşmeyen dış ticaret, Tablo 7'ye göre, karşılıklı talep kanunu doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu durumda, Türkiye arpa üretmeli ve ihraç etmeli, KKTC ise narenciye üretilip ihraç etmelidir. Aynı şekilde KKTC, arpa ithal etmelidir. Dış ticaret verilerinin teorik çerçevede Şekil 3'te açıklandığı gibi gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir.

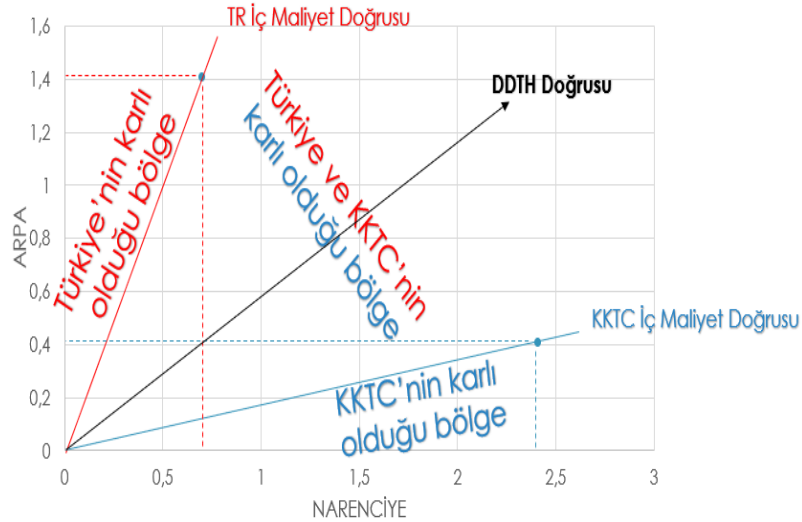
Şekil 3. KKTC-Türkiye, Arpa ve Narenciye Arzı

Kaynak: KKTC Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, 2023 ve Türkiye Tarım ve Orman Bakanlığı, (2023) verilerinden faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Tablo 7'ye göre, Türkiye arpa arzını artırması, KKTC'nin ise narenciye arzını artırması gerekmektedir. Bu durum, Türkiye'nin narenciye üretimini azaltarak KKTC'den ithal etmesi ve KKTC'nin arpa üretimini azaltarak Türkiye'den ithal etmesi gerektiğini göstermektedir. Şekil 3, Türkiye'nin arz rakamlarının karşılaştırmalı üstünlük teorisine uygun olduğunu gösterirken, KKTC için rakamlar tam tersi yönde karşılaştırmalı üstünlüklerin olmadığını işaret etmektedir. Ancak, teoriye uygun olarak, iki ülke arasında tarımsal dış ticaret gerçekleşmektedir. Karşılıklı talep kanununa göre ise iki ülke arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi Şekil 4'te gösterildiği gibidir.

Şekil 4. KKTC-Türkiye Tarımsal Dış Ticaret İlişkisinin Karşılıklı Talep Kanununa Göre Sınanması

Kaynak: Tablo 7'den elde edilen verilerinden faydalanılarak tarafımızca derlenmiştir.

Şekil 4, Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tarımsal dış ticaret durumunu gösteriyor. Bu gösterge, her iki ülkenin kendi çıkarlarını göz önünde bulundurduğunda birlikte karlı çıkabileceği bölgelerin oldukça geniş olduğunu ortaya koyuyor. Bu durum, iki ülkenin karşılıklı ticaret yapabileceğini ve karlı çıkabileceğini göstermektedir. Hesaplanan değerlere göre, denge dış ticaret hattı (DDTH) doğrusunun, Kuzey Kıbrıs'ın iç maliyet doğrusuna kısmen yakın olması, Kuzey Kıbrıs'ın bu ticaretten daha fazla kar elde edebileceğini ve aynı zamanda küçük bir ülke olmanın avantajlarından faydalandığını göstermektedir.

4. Sonuç

Yapılan araştırmada Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisi incelenmiştir. Coğrafi yakınlık ve ekonomik iş birliği potansiyeli, bu ilişkinin tarihsel olarak önemli olmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, KKTC'nin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı tarımsal ürünler olan arpa ve narenciye üzerine odaklanılmıştır. Analizler, mutlak üstünlükler teorisi, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve karşılıklı talep kanunu gibi klasik dış ticaret teorilerine dayandırılarak gerçekleştirilmiştir. Bulgular, Türkiye ve KKTC arasındaki tarımsal dış ticaret ilişkisinin, bu klasik teorilere uygun olduğunu göstermektedir. Ancak mutlak üstünlükler teorisi bu kapsamda tutulmamaktadır. Her iki ülkenin kendi üretim avantajları ve ekonomik gereksinimlerine göre tarım ürünleri ticareti yapmaları, karşılıklı fayda sağlamaktadır. KKTC'nin küçük bir ülke olmasının avantajlarından yararlanarak Türkiye ile olan dış ticaretten daha fazla kar elde ettiği görülmüştür. Çalışmada ortaya çıkan bir diğer bulgu, mutlak üstünlükler teorisine ilişkindir. Bu teoriye göre 2018'de Türkiye ve KKTC arasında tarımsal dış ticaretin gerçekleşmemesi öngörülmekteydi. Ancak, her iki ülkenin ticarete devam etmesi, bu teorinin bu özel ilişkiyi tam anlamıyla açıklayamadığını göstermektedir. Genel olarak, bu veriler, KKTC'nin tarımsal ticaretten elde ettiği karlılık oranlarının artmaya devam edeceğini gösteriyor. Bu süreçte, KKTC'nin tarımsal üretimde karşılaştığı zorluklar olan su kaynaklarının sınırlı olması ve teknolojik alt yapının yetersizliği gibi konularda yapılacak iyileştirmeler hem KKTC'nin tarımsal üretimini artırarak hem de Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde olumlu etkiler oluşturacaktır. Bu bağlamda, KKTC Su Temin Projesi gibi girişimler hem KKTC'nin hem de Türkiye'nin tarımsal dış ticaretinde olumlu gelişmeler yol açabilir.

Kaynakça

- Alexa, Ioana-Veronica, Toma, Simona Valeria ve Sarpe, Daniela Aancuta (2013, July). "Testing the Ricardian Model: Do the Data Confirm the Assumptions?", In International Conference on Economics and Business Administration (pp. 111-115).
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomi ve Enerji Bakanlığı Ticaret Dairesi, (2023). "Dış Ticaret İstatistikleri", <http://ticaret.gov.ct.tr/> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, (2023), <http://ticaret.gov.ct.tr/> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).

AVRASYA SOSYO-EKONOMİK ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ

VI. ULUSLARARASI KAHRAMANMARAŞ YÖNETİM, EKONOMİ VE SİYASET KONGRESİ, 19-21/10/2023 – LEFKOŞA – K.K.T.C.
6TH INTERNATIONAL KAHRAMANMARAŞ MANAGEMENT, ECONOMICS AND POLITICS CONGRESS, 19-21/10/2023 – NICOSIA – TRNC

- Mill, John Stuart (1848-1965), "Principles of Political Economy", Kelly, New York.
- Özertan, Gökhan (2014), "Yeni Tarım Düzeni ve Türkiye Tarım Sektöründe Kalkınma İçin Teknoloji Kullanımının Rolü. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar", Yayına Hazırlayanlar: Ahmet Faruk Aysan, Devrim Dumludağ, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, ss. 209-242.
- Ricardo, David (1817), "On the Principles of Political Economy and Taxation", Ed. RM Hartwell (1971).
- Savaş, Vural Fuat (2007), "İktisatın Tarihi", Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Seyidoğlu, Halil (1975), "Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama", Ankara Üniversitesi İşletme Fakültesi, Ankara.
- Smith, Adam (1776), "The Wealth of Nations", Modern Library, New York.
- Tezel, Yahya Sezai (1997), "İktisadi Büyüme", Ankara Yayıncılık, Ankara.
- Tarım ve Orman Bakanlığı, (2023), <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2023). "Dış Ticaret İstatistikleri", <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).